

KONRAD ADENAUER:
KARIJERA JEDNOG DRŽAVNIKA
Istorija Nemačke i Evrope

Izdavač
Konrad-Adenauer-Stiftung

Za izdavača
Henri Bohnet

Uredili
Nikola Živković
Gordana Pilipović

Lektorka i korektorka
Danica Milošević

Tehnički urednik
Željko Katarić

Štampa
Štamparija TOPALLOVIĆ, Valjevo

Tiraž
1000

ISBN 978-86-86661-56-2

Nikola Živković

KONRAD
ADENAUER:
karijera jednog državnika

Istorija Nemačke i Evrope

Beograd, 2012.

Sva prava zadržana.

Doštampavanje u celosti kao i u segmentima samo uz dozvolu izdavača.

SADRŽAJ

- i Zahvalnost 7
- ii Predgovor 11
- iii Uvod 17

I Prva karijera. Konrad Adenauer, „Rheinlander“ – posvećeni lokal patriota

- 1. Recept za uspeh – posvećenost i odgovornost (1876–1933) 31**
  - 1.1 Mladi Adenauer – porodica, školovanje i početak karijere **31** •
  - 1.2 Najmlađi gradonačelnik – karijera do dolaska nacista na vlast **38** •
- 2. Nacistička diktatura – progon i patnja (1933–1945) 45** •
- 3. Povratak „otpisanog“ i (ne)očekivani uspeh (1945–1949) 51** •
- 3.1 Neefikasni gradonačelnik **51** •
- 3.2 Osnivanje Hrišćansko-demokratske unije Nemačke **53** •
- 3.3 Demokratsko utemeljenje Savezne Republike Nemačke **58**

II Druga karijera. Konrad Adenauer „Der Alte“ – posvećeni državnik sa vizijom ujedinjene Evrope

- 1. Unutrašnja politika i obnova 65** •
- 1.1 Ekonomsko čudo i vrhunac popularnosti **65** •
- 1.2 Ostavka i odlazak u senci skandala **71** •
- 2. Spoljna politika – politika svrstavanja i izgradnje poverenja 75** •
- 2.1 Ujedinjena Evropa – projekat političke integracije Evrope **80** •
- 2.2 Pitanje naoružanja **84** •
- 2.3 Odgovornost i jevrejsko pitanje **89** •
- 2.4 Malo ujedinjenje – povratak regiona Sar **91** •
- 2.5 Pomirenje sa Francuskom **93** •
- 2.6 SAD kao glavni spoljnopolitički oslonac i garant bezbednosti **96**

3. Nemačko pitanje – sloboda vs. ujedinjenje?

Lažna dilema i odbrana nacionalnog interesa kao politički program Konrada Adenauera **103**

4. Poslednje godine i odlazak velikana **121**

iv Aneks **125**

v Literatura **129**

Hronologija života i rada Konrada Adenauera **129**

Literatura **135**

Fondacija Konrad Adenauer **139**

Beleška o autoru **141**

i Zahvalnost

Gotovo neverovatno zvuči podatak da nije napisana niti prevedena nijedna knjiga na srpskom ili njemu srodnom jeziku koja bi se bavila ličnošću Konrada Adenauera. Generacije stipendista Fondacije Konrad Adenauer (KAS) prošle su kroz intervjue na kojima se gotovo po pravilu postavlja pitanje: *Ko je bio Konrad Adenauer?* Iznenadujuće koliki broj studenata nije znao odgovor ili bi njihov odgovor bio izuzetno površan. Kao kandidat za stipendiju, sećam se da sam danima pred intervjuu provodio sate prelistavajući na internetu izvore o Konradu Adenaueru, kao i knjige u biblioteci Fondacije koje sam otkrio čekajući razgovor sa komisijom. Gospođa Klaudija Kroford (Claudia Crawford), tadašnja direktorka kancelarije u Beogradu, obeležila je period koji sam proveo kao stipendista KAS-a u Srbiji svojom inspirativnom energijom i dubokom posvećenošću, ne propuštajući priliku da i meni postavi to pitanje. Uprkos određenim neslaganjima, prihvatila je odgovore i od tada moje interesovanje za Konrada Adenauera i spoljnu politiku Nemačke stalno raste. Tokom kasnijih studijskih poseta Berlinu i različitim seminarima, sa gospođom Kroford sam provodio sate u razgovorima o brojnim pitanjima koja obeležavaju aktivnosti KAS-a u Srbiji, kao i drugim relevantnim pitanjima nemačke i srpske politike. Dugujem joj danas veliku zahvalnost na pruženoj prilici i poverenju, i pored brojnih ideoloških i konceptualnih razlika u našim stavovima.

Čitav projekat istraživanja i objavljivanja knjige odvijao se uz nesebičnu podršku i razumevanje direktora Fondacije Konrad Adenauer u Beogradu, gospodina Henrija Bonea (Henri Bohnet). On se od samog

početka svog rada u Beogradu susreo s projektom o Konradu Adenaueru, što će, nadam se, predstavljati jednu pozitivnu fazu njegovog rada u Fondaciji. Tokom pisanja knjige gospodin Henri Bone je pokazao da ga krasi i retka vrlina strpljenja, koju sam, nažalost, u više navrata testirao.

Ideja o pisanju knjige o Konradu Adenaueru potekla je od, po mom mišljenju, najprepoznatljivije predstavnice Fondacije Konrad Adenauer u Srbiji, pouzdane prijateljice i sagovornice, Gordane Pilipović. Samo ona zna kakvi su bili izazovi i prepreke u pionirskim aktivnostima, sada već etablirane, Fondacije Konrad Adenauer. Ideja o nastanku ove knjige rodila se tokom jedne od, meni dragih, regionalnih letnjih škola u organizaciji KAS-a i Beogradske otvorene škole, u kojoj sam učestvovao kao predavač. Od tada je prošlo dve godine, koliko i od početka istraživanja. U tom periodu Gordana je bila moj najveći oslonac i brojne prepreke su otklonjene samo zahvaljujući njenom umeću. Od prve do poslednje verzije knjige, Gordana je svojim briljantnim savetima i ispravkama uvećala čitljivost i preciznost gotovo svakog poglavlja.

Kolegama i prijateljima sa kojima već godinama saradujem na različitim projektima, Vladimiru Petroviću, Draganu Živojinoviću, Vladimiru Pavićeviću i Marku Vujačiću, zahvalan sam na komentarima, ispravkama i kritikama koje su osetno unapredile kvalitet knjige i potvrdile da sam na dobrom putu.

Tokom dve godine koliko sam imao mogućnosti da kao stipendista Fondacije Konrad Adenauer u Srbiji pratim rad gospođe Katarine Pešić koja rukovodi programom stipendiranja, učinila je da on bude višestruko koristan za stipendiste i da baš ova stipendija postane stvar prestiža. Koordinatorima Stipendijskog programa za studije u inostranstvu, gospodinu dr Detlevu Projseu (Detlev Preuße) i gospođi dr Dariji Dili (Daria Dylla) iz kancelarije u Sv. Avgustinu, dugujem veliku zahvalnost za razumevanje i podršku.

Konačno, vera i ohrabrenje stizali su neograničeno od najbližih – od porodice. Majka Svetlana i danas pokazuje zavidnu sposobnost razumevanja, bez čije bespogovorne podrške i saveta bi moja karijera sigurno otišla

drugim putem. Najveći izvor svakodnevne inspiracije i ljubavi dolazio je od Karoline Čavez Fregoso (Carolina Chavez Fregoso) koja jedina zna i najmanji detalj koji je pratio rad na ovom projektu i koja je za svaku dilemu i problem pronalazila rešenje. Daleko od mogućnosti da nadoknadim sve što su mi pružile, njima dvema posvećujem ovu knjigu.

Bon, maj 2012.

Nikola M. Živković

ii Predgovor

Veliko interesovanje za nemačku politiku rezultat je uloge koju je Nemačka imala u XX veku i pozicije koju je stekla tokom tog burnog istorijskog perioda. Brzi povratak Nemačke na globalnu političku scenu nakon Drugog svetskog rata već tokom pedesetih i šezdesetih godina XX veka privukao je pažnju mnogih autora i akademske javnosti, što se manifestovalo velikim porastom literature koja se bavi ovom tematikom. Međutim, isti efekat se ne može prepoznati na području Srbije i nekadašnje Jugoslavije. Broj tekstova, knjiga ili prevoda u kojima se analiziraju ili predstavljaju različiti aspekti političke, društvene, ekonomske ili kulturne scene i istorije Nemačke na našem području znatno je manji u odnosu na značaj koji ona zavređuje. Ovaj trend može se razumeti kao deo sveobuhvatne (samo)izolacije, dominacije stereotipa, postepenim padom u kvalitetu i opsegu izdavaštva, velikoj krizi sistema i potrebi visokog obrazovanja, a time i naučnog spisateljstva koje se transformisalo u kvaziakademsko i senzacionalističko. Kao posledica promena koje su se desile u Srbiji, poraslo je i interesovanje za jednu od vodećih država Evrope i sveta, kao aktera koji u znatnoj meri utiče na oblikovanje važećih društvenopolitičkih i kulturnih obrazaca. S aktuelnom krizom u kojoj se današnja Evropska unija nalazi, a koja je Nemačku, njene lidere i društvo smestila u centar pažnje, potreba za predviđanjem njenog kretanja i kritičkom analizom, od velikog je značaja.

Razumevanje savremene nemačke politike i njenog položaja u evropskim i svetskim okvirima zahteva sagledavanje dešavanja u posleratnoj Nemačkoj i posleratnoj Evropi. Osvrt na istorijska zbivanja često nam

nameće potrebu da se bavimo pojedincima, a svaka epoha ima svoje zvezde – one koji su na sebi svojstven način obeležili taj period i trajno našli svoje mesto u istorijskim knjigama. Vreme pomirenja, obnove i izgradnje duhovno i materijalno razorene Evrope zahtevao je veliki trud, razumevanje odnosa koji su vladali unutar nje, posvećenost i odgovornost. Bilo je potrebno naći ljude koji bi bili spremni da se suoče sa problemima čije rešenje nije bilo izvesno i koji su istovremeno bili spremni da ponesu breme velike odgovornosti. To je posebno bilo teško u Nemačkoj, gde je politička elita dobrim delom bila kompromitovana saradnjom sa nacističkim režimom, a narod opterećen nemaštinom i teretom odgovornosti. To vreme zahtevalo je velike državnike koji razumeju težinu poziva kojim se bave.

Period nakon 1945. pa sve do 1963. u istoriji Zapadne Nemačke označava se kao „Adenauerova era“, prema prvom kancelaru Savezne Republike Nemačke. Utemeljenje moderne nemačke države kakvu danas znamo, počinje njenom opštom obnovom u posleratnom periodu, a upravo je Konrad Adenauer izrastao u centralnu figuru tog procesa. Iako je današnja Nemačka prošla dug put do pozicije jedne od vodećih država moderne Evrope i sveta, koreni razumevanja njene politike, pravnog i ekonomskog sistema, društvenog uređenja, ograničenja i shvatanja uloge nemačke države i njenih nacionalnih interesa, sežu u velikoj meri do tog konstituitivnog perioda. Bez njegovog valjanog razumevanja, shvatanje politike, društvenog kretanja, nacionalnih interesa i odluka današnje Nemačke može voditi ka pogrešnim, često i površnim analizama. Stoga, život i karijera Konrada Adenauera predstavljaju dobru polaznu tačku u sticanju valjanog znanja o formativnom periodu moderne nemačke države.

Kada je došao na mesto kancelara sa svoje 73 godine, malo ko je verovao da će Konrad Adenauer postati jedan od najvećih državnika XX veka. Čak mu i njegov lični doktor nije predvideo više od dve godine na mestu kancelara. Uprkos svim predviđanjima, više od 14 godina Adenauer je vodio nemačku državu, postavio temelje moderne demokratije, vratio dostojanstvo i narušeni ugled sopstvenom narodu i državi. Znatno

je doprineo ujedinjenju Evrope. Velikog državnika čine njegova dela i odluke, a Adenauerova karijera bila je ispunjena teškim odlukama o kojima sud istorije danas govori sa velikim poštovanjem. Istorija o kojoj govorimo nije tako davna, a poruke i pouke do kojih možemo doći prateći i učeći o životu i delu Konrada Adenauera jesu lekcija za sve one koji se danas bave politikom. Bio je pragmatik i vodio je realističku politiku, inspirisan vizijom obnovljene i jake Nemačke koja ima svoje mesto u evropskoj porodici naroda.

Knjiga pred vama predstavlja pokušaj doprinosa u oblasti koja kod nas nije naročito razvijena i popularna, a predstavlja bitan deo analize spoljne politike (*Foreign policy analysis*), analizu na nivou osobina i karakteristika političkih odlučilaca i lidera. Svestan ograničenja u pogledu primarne svrhe i cilja knjige, ova analiza ipak je samo početak bavljenja Konradom Adenauerom i predstavlja izazov za buduće istraživanje i eventualno novo izdanje.

Uvodni deo predstavlja apstrahovanje onoga što sledi u dva glavna dela i daje kratki prikaz Adenauerove karijere, s porukama koje kao takve nisu mogle nužno da se smeste u kasniji tekst koji je tematskog karaktera. Kao što se može videti iz samog sadržaja, prilikom pisanja koristio sam se više tematskim nego hronološkim pristupom, svestan ograničenja i poteškoća koje taj pristup postavlja. Čini mi se da će time knjiga biti pristupačnija različitim ciljnim grupama i čitaocima različitih profila, jer je moguće razumeti i informisati se o pojedinačnim temama i bez iščitavanja prethodnih poglavlja. Preporuka je, naravno, da se knjiga čita po redosledu koji sam zamislio, jer na taj način dobija se sveobuhvatan uvid i utisak u vezi s onim što je naslov knjige. Ipak, tematski pristup doveo je do toga da se analiza ili pozivanje na pojedine događaje, odluke ili dokumente ponavljaju, jer neki od njih imali su višestruke posledice, ili su sami po sebi posledica brojnih multidimenzionalnih, i ne uvek moguće sagledivih, uzroka. Pored toga, pri opredeljivanju za određene teme vodio sam se sopstvenim interesovanjima i onim što je, po mom mišljenju, predstavljalo ključne teme Adenauerove karijere. Neće se svi složiti sa

odabirom. Neke od njih sam više istraživao i bolje su obrađene, što mi je po završetku knjige postalo jasnije. U zavisnosti od reakcije na knjigu i interesovanja, ostaje da se za eventualno novo izdanje dodatne teme istraže i predstave, a da se postojeće unaprede. Takođe, odabir tematskog pristupa umanjio je izgleda za pružanje većeg naučnog doprinosa u analizi pojedinih značajnih istorijskih događaja u kontekstu Adenauerove karijere, kako bi više tema bilo pokriveno na približno isti način i kako bi svaka od njih bila uokvirena u smislenu celinu. Ipak, ostaje činjenica da je ovo prvo sistematično izdanje na srpskom i srodnim jezicima o Koradu Adenaueru.

Knjiga je podeljena u dva dela koji na svojevrsan način reflektuju dve karijere, gotovo dva različita života i dve potpuno različite uloge u kojima se našao Adenauer. Ne samo Adenauer, već čitava Nemačka i Evropa. Prvi deo knjige obuhvata Adenauerov život i karijeru sve do 1949. godine, period velikog pada i previranja u nemačkoj nacionalnoj istoriji i istoriji Evrope u kojem je Adenauer imao važnu, ali ipak sporednu ulogu. Drugi deo knjige se okreće njegovom usponu i poziciji kao jedne od vodećih ličnosti posleratne Evrope i predstavlja analizu neraskidivog spoja njegove ličnosti i istorije Nemačke i Evrope kroz teme koje su dominantno odredile taj period i njegovu karijeru.

Bilo je izazov istraživati o Adenaueru sa stanovišta odabira i analize brojne literature koja mu je posvećena kao i razumevanje isprepletenosti i istorijskog konteksta brojnih događaja. Bilo je neophodno naći pravu meru kako bi se to predstavilo u knjizi ovog karaktera. Zaista je imponantan spisak izvora i literature o Adenaueru objavljenih na nemačkom, kao i na engleskom jeziku. Tokom pisanja najviše sam se oslanjao na engleske izvore, u nameri da olakšam onima koji su zainteresovani da eventualno ovu temu dalje istražuju ili se dodatno informišu, ali to nije bilo uvek moguće. Suštinski, tekst je zasnovan na knjigama jednog od najboljih poznavalaca i najproduktivnijih pisaca o Konradu Adenaueru, profesoru Univerziteta u Bonu, Hans-Peteru Švarcu, koje su dostupne na nemačkom i engleskom jeziku, zatim na nezaobilaznim *Memoarima* Konrada

Adenauera u četiri knjige, prvoj biografskoj knjizi o Adenaueru, autora Pola Vajmera, objavljenoj 1955. godine, i sećanjima osobe koja je možda Adenauera i najbolje poznavala, njegove sekretarice Anelize Poppinge. Ovo se naročito odnosi na prvi deo knjige koja obrađuje Adenauerov život i karijeru pre nego što je izabran za kancelara, o kojem postoji manje izvora, a i sa istraživačkog stanovišta je manje interesantan.

Fondacija Konrad Adenauer uložila je ogroman napor u izgradnju imponantne i izuzetno pregledne internet prezentacije o svim aspektima Adenauerovog života i karijere, važnim dokumentima, fotografijama, pismima, izvodima i citatima, bibliografijom itd., i to sve podeljeno u jasno odvojene sekcije. U svakom trenutku, ovaj izvor mi je služio kao oslonac za proveru informacija. Takođe, ovde možete pronaći i sve četiri knjige Adenauerovih *Memoara* u elektronskom formatu.¹

---

1 Adresa internet prezentacije: <http://www.konrad-adenauer.de>

iii Uvod

Dvadeseti vek čovečanstvu je podario velika imena koja su ga svojim dostignućima učinila boljim mestom. Kao najznačajniji državnik Nemačke i lider obnove posleratne Evrope, Konrad Adenauer, bez ikakve sumnje, zauzima posebno mesto u istoriji. Ovakvu tvrdnju zasnivamo, pre svega, na njegova dva temeljna uspeha kao “oca osnivača” moderne Nemačke i kao jednog od kreatora projekta evropskog ujedinjenja. Njegova posebnost i izuzetnost ogledaju se u uspehu te politike, kao i u zaostavštini, imajući u vidu ozbiljnost i broj problema sa kojima se suočio kada je došao na poziciju nemačkog kancelara. Na unutrašnjem planu, Adenauer je predvodio rekonstrukciju uništene i poražene zemlje u skoro svakom aspektu – političkom, ekonomskom i, verovatno najbitnijem, moralnom.¹ Kada je postao kancelar, nemački Rajh je bio u ruševinama. Njegov prvi zadatak i najveći izazov bio je da obnovi naciju iscrpljenu ratom, opterećenu bremenom poraza, sramote i krivice. Kada je napustio vlast, 1963. godine, Savezna Republika Nemačka postala je jedna od najnaprednijih država sveta, država blagostanja i stabilne demokratije, sa ogromnim poverenjem i podrškom svojih građana, poštovana unutar međunarodne zajednice, uključujući i bivše ratne protivnike.

Mnoga od njegovih dostignuća merljiva su i materijalna, ali tu spadaju i ona koja izbegavaju bilo kakvo kvantifikovanje i olako prikazivanje. Sa svojim najbližim saradnicima transformisao je nemačku privredu u vodeću industrijsku silu, pozicionirajući je na treće mesto u svetu. Kroz projekat

---

1 Hans-Peter Schwarz, *The Meaning of Adenauer*, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2011, p. 33.

uvođenja socijalno-tržišne ekonomije, tadašnji ministar ekonomije, Ludvig Erhart (Ludwig Erhardt), i Konrad Adenauer, stvorili su preduslove za dotad neviđen ekonomski rast. Stanovnici Zapadne Nemačke su to najbolje osetili i profitirali od ekonomskog buma pedesetih i šezdesetih godina XX veka, doživljavajući ubrzan rast standarda i uslova života. Snažna i održiva stopa ekonomskog rasta, danas poznata kao „ekonomsko čudo“ (*Wirtschaftswunder*), vodila je ka uvođenju sveobuhvatnog zakonodavstva u oblasti socijalne zaštite i prava, a time i konstrukcije moderne države blagostanja. Na taj način dosegnut je takav nivo bezbednosti, konsolidacije i mira kakav do tada nije nezabeležen u istoriji Nemačke. Nakon nekoliko talasa hiperinflacije i društvenih previranja tokom prve polovine XX veka, nemačko društvo je vapilo za pozitivnim rezultatima.

Visok nivo političke stabilnosti postao je značajno obeležje Adenauerove vladavine. Ne bez kritike i opozicije, njegov pionirski rad kao šefa izvršne vlasti na utemeljenju demokratije, obezbedio je podizanje poverenja građana u vlast i institucije, ali i njegovu četrnaestogodišnju vladavinu. Nakon neuspeha Vajmarske republike, kao pokušaja uspostavljanja demokratije na tom prostoru i kolapsa nacističkog režima, čvrsto vodstvo, nepokolebljivost i Adenauerova jasna vizija usmeravali su mladu nemačku demokratiju. Upravo su karakter i ličnost prvog posleratnog kancelara bili važan faktor izgradnje poverenja u politički sistem i funkcionisanje demokratskih institucija. Do kraja njegove vladavine, većina Nemaca već je prihvatila demokratska „pravila igre“ i politički sistem izgrađen na vladavini prava, građanskim pravima i slobodama. Retko da su se javljale dileme o demokraciji nemačkog društva.

Posmatrano iz današnje perspektive, Adenauer je možda najpoznatiji i najprepoznatljiviji po svojoj spoljnoj politici i izuzetnim ostvarenjima na tom polju. Iako se ne može prenebregnuti činjenica da je na unutrašnjem planu vodio transformaciju zemlje od ruševina do prosperiteta, istovremeno je na planu spoljne politike, vodio zemlju od potpune političke izolacije do pozicije ravnopravnog aktera među zemljama zapadne civilizacije. Davne 1949. godine, tek osnovana, Savezna Republika Nemačka,

tada zamišljena kao privremeno rešenje, bila je pod vojnom okupacijom i vlašću tri zapadne okupacione sile. Za manje od šest godina kako je stupio na mesto kancelara, Adenauer je integrisao zemlju u savez sa ostalim velikim demokratijama i povratio suverenitet Nemačke kao bitnog člana međunarodne zajednice. Njegovom opredeljenošću i zaslugom, Zapadna Nemačka je stupila u zapadnoevropsko i transatlantsko savezništvo, oslanjajući se pritom na Sjedinjene Američke Države kao primarnog partnera. Nova država je ubrzano sticala reputaciju odgovornog i pouzdanog partnera u mnogobrojnim transnacionalnim, ekonomskim i političkim aktivnostima Zapadnog bloka. Pomirenje i jačanje poverenja sa susednim državama, naročito sa Francuskom, bili su na vrhu liste Adenauerovih prioriteta. Postigao je to odlučnom politikom dijaloga i otvaranja Nemačke, potpisivanjem mirovnih sporazuma, uključujući i Sporazum o prijateljstvu koji je stavio tačku na vekovno neprijateljstvo između Nemačke i Francuske. Bio je ubeđen da Nemačka mora biti svesna i preuzeti odgovornost za zločine počinjene od strane nacističkog režima.² Promocijom sveobuhvatnog *Sporazuma o restituciji* s Izraelom, otvorio je put ka uspostavljanju diplomatskih odnosa sa jevrejskom državom. To su samo neka od postignuća koja su, samo dve decenije po okončanju

---

2 Svakako treba spomenuti ipak nešto uzdržaniji stav, mnogi bi rekli i otklon Adenauerov po pitanju suočavanja sa nacističkim zločinima na domaćem političkom i društvenom planu od njegovog pristupa pitanju nacističkog nasleđa na međunarodnoj sceni i pozicioniranju tog problema visoko na agendi svoje spoljne politike. Mnogi su ovo označili upravo kao politiku selektivne amnezije, koja je korišćena u cilju sticanja političke prednosti. Ovde treba imati u vidu da je na samom početku politička i društvena denacifikacija bila široko prihvaćena od strane građana Nemačke, ali je sprovedena od strane okupacione vlasti na pogrešan način, uz nepostojanje jasnih kriterijuma, neujednačeno i arbitrarno u sprovođenju procesa, pa je to stvorilo veliki otklon i gnušanje čak i najvećih pristalica među Nemcima. Nastojanje da se građani podele na naciste i antinaciste, „bele i crne ovce“, pokazalo se kontraproduktivnim, a situacija neodrživom. Za kritičku analizu posleratnog suočavanja sa nacističkim nasleđem u periodu Adenauerove vladavine pogledati: Norbert Frei, *Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration*, Columbia University Press, New York, 2002.

rata, uticala da Zapadna Nemačka bude prihvaćena kao poštovana članica zajednice demokratskih država.

Politika koju je vodio Adenauer, a time i istorija formativnih godina Savezne Republike Nemačke, mogu se valjano razumeti u svetlu njegovog života i ličnog iskustva. Poput nekih drugih političkih lidera tog doba, među kojima su Teodor Hojs (Theodor Heuss, 1884–1963), prvi predsednik posleratne Nemačke, i Kurt Šumaher (Kurt Schumacher, 1895–1952), lider opozicije i predsednik Socijaldemokratske partije Nemačke, Konrad Adenauer je rođen krajem XIX veka (1876). Njegov put ka političkoj slavi bio bi nezamisliv bez uticaja nemačke istorije tog doba. Kao dete vilhelmijanskog perioda, Adenauer je bio svedok smene četiri različita politička sistema i preživeo je dva svetska rata pre nego što je dostigao vrhunac u svom političkom delovanju. Njegova rana karijera obuhvatala je period nemačke imperije pre 1914, preko Vajmarske republike (1918–1933) i prvih nekoliko meseci nacističke diktature, kada je naprasno zaustavljena. Nepomirljive različitosti perioda i politika koje su obeležile njegovo političko sazrevanje moraju se imati u vidu kada se prosuđuju politička vizija i rezultati, kao i često spominjana tvrdoglavost i insistiranje na stabilnosti kao političkoj vrednosti prvog kancelara mlade nemačke republike.

U prvoj fazi njegovog života, praktično sve do 1933, bio je više nego uspešan i uticajan gradonačelnik Kelna. Kao prvi čovek gradske izvršne vlasti naučio je kako se vlada i uspešno nosi sa promenjivim rasporedom snaga i raspoloženja u parlamentu. Već tokom prvih nemirnih godina Vajmarske republike, njegov politički talenat došao je do izražaja dostigavši poziciju važnog regionalnog političara, koji je sa svojih 45 godina postao predsednik Državnog saveta Pruske. Tokom mandata predstavio se kao pristalica republikanskog sistema, ali ipak, kao *Rheinlander*³, uvek

---

3 Tokom svoje karijere Adenauera su politički protivnici optuživali za secesionističke planove, formiranje Republike Rajne. Na tim osnovama diskreditovali su ga i optuživali predstavnici Pruske, nešto kasnije i nacistički lideri, a potom i kritičari njegovog odnosa prema Istočnoj Nemačkoj. Zaista, Adenauer je nastojao da izgradi što veću

kritički nastrojen prema centralističkim težnjama Berlina. Dva puta je bio kandidovan za kancelara Rajha, ali je na kraju odbijao ponude.⁴

U drugoj fazi i tokom nacističkog perioda, politički posmatrano, gotovo da nije postojao. S političke pozornice Nemačke oteran je od strane novih vladara, bio je, kao što je i sam konstatovao, nešto malo više od igračke istorije koju stvaraju drugi. Usled prethodnog političkog angažmana, njegov život, poput života mnogih demokrata, zavisio je od nepredvidivih ludosti diktatorskog režima. Nacisti su ga u dva navrata zatvarali zbog činjenice što je bio predstavnik „starog sistema“, bez volje da se povinuje novom režimu. Tokom godina nacističke vladavine, Adenauer je ostao kritički nastrojen i nesklon prihvatanju kompromisa, ali pre svega pasivni oponent Hitlerovoj tiraniji. Preživio je Treći rajh nepovređen i sa neukaljanom političkom reputacijom.

Pitanje koje se neosporno može postaviti jeste koliko bi Konrad Adenauer kao političar bio uspešan da Hitler nije preuzeo vlast i vodio Nemačku i čitavu Evropu u sunovrat. Verovatno o njemu danas ne bismo govorili kao o prvom posleratnom kancelaru podeljene Nemačke. Ili, šta bi se dogodilo da nije bilo intervencije britanskih okupacionih snaga koje su ga u oktobru 1945. godine otpustile kao „neefikasnog“ sa mesta gradonačelnika Kelna, nakon što je ponovo bio postavljen na tu poziciju.⁵ Ironija jeste u tome što je takva proizvoljna odluka o njegovoj smeni omogućila Adenaueru da odigra ključnu ulogu u formiranju Hrišćanskodemokratske unije Nemačke (Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU), partije koja mu je donela veliku podršku širom zapadne okupacione zone Nemačke. Stoga, rat mu je otvorio put za drugu političku karijeru sa dalekosežnim posledicama i po Nemačku i po njega lično.

---

moguću samostalnost Rajnlanda od Pruske, smatrajući da taj deo zaslužuje daleko veća ovlašćenja i veći uticaj u vođenju države.

4 Hans-Peter Schwarz, *op. cit.* p. 28.

5 Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *Politics and Government in Germany, 1944–1994: basic documents*, Berghahn Books, 1995, p. 21.

Konrad Adenauer se vratio na političku scenu posleratne Nemačke kao sedamdesetogodišnjak postavši figura od nacionalnog značaja. Puno ostvarenje svog političkog umeća i sposobnosti on doživljava u svojoj osmoj i devetoj deceniji života. Pre 1948. mogao se pohvaliti da je zbog svojih uspeha kao gradonačelnik Kelna bio možda, među pedeset vodećih ličnosti nemačke politike. U periodu od 1945. do 1948. bio je relativno nepoznat široj javnosti.⁶ Tek je kao predsednik Parlamentarnog saveta privukao više pažnje i postao vidljiviji kao političar, što je bila važna pretpostavka preuzimanja najvažnije nacionalne pozicije. Nakon što su prvi izbori za parlament Zapadne Nemačke uspešno održani, video je svoju šansu da postane kancelar – i učinio je to. Septembra 1949. godine, poslanici Nemačkog parlamenta (Bundestag) izabrali su ga sa samo jednim glasom iznad potrebne većine – njegovim sopstvenim.

Novog kancelara su prvobitno smatrali ličnošću koja predstavlja privremeno rešenje. U već podmaklom životnom dobu, samo nekoliko savremenika verovalo je da će vizija i ličnost Starca (*Der Alte*), kako će ubrzo početi da ga oslovljavaju, oživeti tokom dolazećih godina i odigrati suštinsku ulogu u politici Zapadne Nemačke. Međutim, sa dobro utemeljenom političkom i ekonomskom konsolidacijom koja je već davala povoljne rezultate krajem njegovog prvog mandata, njegov pozitivni imidž i podrška koju je uživao, znatno su porasli. Do 1953. godine, bez ikakve dileme, postao je najvažniji nemački političar. Liderske sposobnosti donele su mu poštovanje savremenika, kao i široku popularnost. Ovo je postalo jasno već nakon drugih izbora za Bundestag održanih septembra 1953. Sa izlaznošću od skoro 86% glasača, njegova partija, Hrišćanskodemokratska unija, zajedno sa bavorskom Hrišćanskosocijalnom unijom, osvojila je 45,2% glasova.⁷ Nakon ogromne izborne pobeđe i uspešnih poseta prestonicama širom zapadnog bloka, Adenauer doživljava neviđen uspon u svojoj dugoj političkoj karijeri. Vodeći mediji i politički analitičari širom Nemačke, ali i na međunarodnom nivou,

6 *Ibid.*, p. 245.

7 Armin Grünbacher, *The making of German Democracy: West Germany during the Adenauer era, 1945-65*, Manchester University Press, New York, 2010, p. 122.

prepoznali su njegovu novu ulogu i poziciju kancelara. U januarском izdanju magazina *Tajm*, 1954. godine, proglašen je „ličnošću godine“, opisan je kao „novi član u savetima velikih sila“.⁸ Pre toga, maja 1953. godine, Vinston Čerčil iskazuje svoje poštovanje prema radu nemačkog državnika svojom izjavom u Donjem domu britanskog parlamenta: „Dr Adenauer se može slobodno smatrati najmudrijim nemačkim državnikom od vremena Bizmarka“.⁹ Drugi savremenici, poput Šarla de Gola ili Dvajta D. Ajzenhauera, kasnije su iznosili slične ocene.¹⁰

Na izborima održanim septembra 1957. godine, CDU i CSU osvajaju apsolutnu većinu glasova za savezni parlament. Konrad Adenauer je na vrhuncu svoje karijere i popularnosti.¹¹ Javnost ga percipira kao „državnika koji je učinio za Nemačku više nego iko pre njega“.¹² Istraživanja javnog mnjenja ukazala su na to da je, u pogledu sveopšteg odobravanja i popularnosti, tadašnji nemački kancelar ostavio iza sebe čak i osnivača nemačkog Rajha – Ota fon Bizmarka (Otto von Bismarck). Čak i kada je napustio poziciju prvog čoveka Nemačke, 1963, većina građana ostala je u tom uverenju. Adenauer je postao istorijska ličnost.

Bez zavaravanja ili glorifikacije, prethodno iznete tvrdnje ne znače da je Adenauerova politika sprovedena bez kontroverzi ili oštre kritike. Upravo suprotno. Već na početku kancelarske karijere bio je optužen za izdaju nacionalnih interesa u korist politike savezništva sa Zapadom. Pre svega, imajući u vidu njegovo zalaganje za evropske integracije i odlučnost da obnovi nemačku vojsku u sprezi sa zapadnim vojnim savezom, Adenauerovo opredeljenje bilo je predmet žestokih kritika i debata u parlamentu. Štaviše, Adenauer je bio optuživan da nije dovoljno radikalno distancirao novu Saveznu Republiku od nedavne prošlosti zemlje i da je sprečavao

8 Videti: <http://www.time.com/time/covers/0,16641,19540104,00.html>

9 Citirano prema: Claus Jacobi, Germany's Great Old Man, *Foreign Affairs*, Vol. 33, No. 2, January 1955, p. 239.

10 Hans-Peter Schwarz, *op. cit.*, p. 47.

11 Felix E. Hirsch, Adenauer's Third Term, *International Journal*, Vol. 12, No. 4, Autumn 1957, pp. 262–272.

12 Videti aneks na kraju knjige.

uvođenje potpuno novog društvenog i ekonomskog poretka. Na prvom mestu kritika je dolazila od strane nezadovoljnih socijalista i komunista koji su ga napadali da je ponovo izgradio tradicionalni društveni poredak, čija je struktura u prošlosti odvušla Nemačku ka autoritarizmu. Neki od njih nastojali su da prikažu Zapadnu Nemačku pedesetih godina dvadesetog veka kao eru političke reakcije i autoritarne represije. Drugi su ga optuživali da je previše blag prema bivšim članovima nacističke partije, omogućavajući im da budu apsorbovani u novi demokratski poredak.¹³

Velikim delom kritike su se odnosile i na njegovu ličnost, odnosno na društvenu i kulturnu sredinu u kojoj je stasao. Njegovi protivnici, pre svega levičari, okarakterisali su ga kao predstavnika prevaziđenog doba ili otelovljenje duha prošlosti. Optuživali su Starca zbog njegovog „patrijarhalnog“ stila vladavine, prekoračenja vlasti i ovlašćenja i samovolje prilikom donošenja odluka. Iako je o ovome teško suditi iz današnje perspektive, uspesi su ono što se na kraju mandata i prilikom narednih izbora vrednuje, a tu je Adenauer bio možda i najjači. Mnogo toga je moglo da mu se zameri u načinu vođenja vlade i države, ali je tu retko ko mogao šta da mu prigovori. Bio je izuzetno oštar i težak čovek, koji je u svojim nastupima često namerno preterivao u cilju provokacije protivnika i kritičara, možda i više nego što je to zaista i bilo neophodno. Bez dileme, bio je lider izuzetno jake volje i lucidan, u punoj meri je koristio svoju političku moć u kombinaciji sa taktiziranjem i odlučnošću. Ali optužbe koje su se ticale njegovog zanemarivanja demokratije bile su bez osnova imajući u vidu uspehe koje je Savezna Republika Nemačka ostvarivala, kao i stroga ustavna ograničenja. Kritike iz tog perioda bile su najjače iz tabora koji se zalagao za izgradnju drugačije Zapadne Nemačke.

Konrad Adenauer je raspolagao izuzetnim umećem razumevanja situacije i upravljanja ljudima. Situaciona i emocionalna inteligencija ovog lidera bile su od velikog značaja za njegovo uspešno savladavanje mnogobrojnih izazova i prepreka. Verovao je da se demokratija jedino može prevladati ukoliko je poduprta jakim liderstvom i nepokolebljivim

---

13 Hans-Peter Schwarz, *op. cit.*, p. 128.

moralnim standardima. Za Nemačku, u čijoj prošlosti demokratija nije bila dovoljno snažna da preživi, to je bilo posebno važno. Iskustvo ga je naučilo da je nemačkom stanovništvu, koje se u prethodnim decenijama pokazalo povodljivim za različitim ideologijama, bila potrebna snažna demokratija koja bi podrazumevala jako vođstvo i prihvatljive političke alternative. Nastojao je da polarizuje odnose između vlade i opozicije, smatrajući da politička diskusija zahteva različite opcije i da se one moraju građanima ponuditi. Ukoliko je i nastupao oštro, na trenutke izuzetno tvrdoglavo i beskompromisno po pitanju osnovnih principa vladavine, bilo je to pre svega iz ubeđenja da će njegova politika, gledano na duže staze, doneti dobrobit za čitavo društvo. Ovakva praksa vladavine i vođenja države pokazala se kao stabilizujući faktor za Nemačku, ali i za čitavu Evropu.

Upravo stoga, danas je većina ovih kritika zaboravljena i pri pominjanju Adenauera, vode se sasvim drugačije diskusije. Njegova politika integracije sa Zapadom je opšteprihvaćena i pozdravljena čak i od strane onih koji su bili naročito kritički nastrojeni prema njemu. Debata o restauraciji starog režima, inicirana od strane zaluđenih levičara i intelektualaca, otišla je u zaborav. Ako je i došlo do ikakve restauracije, bilo je to u domenu poverenja građana u njihove sposobnosti i kapacitete, restauracija pozitivne tradicije nemačkog naroda. U tom kontekstu, prvi posleratni kancelar se može smatrati osobom koja je u svojoj ličnosti i političkoj viziji spojila elemente nemačke kulturne tradicije sa novim i modernim poretkom.

Nesumnjivo, Konrad Adenauer je bio modernizator. Njegov rad na transformaciji Zapadne Nemačke od totalitarne diktature i poražene zemlje u modernu demokratiju bio je za čitavo društvo utemeljujući i inovativan. Efekti njegove politike bili su radikalni u oblasti ekonomije, spoljne politike i političke kulture. Socijalno-tržišna ekonomija, pomirenje i uspostavljeno prijateljstvo sa Francuskom, kao i evropske integracije jesu samo neki od primera koji ukazuju na suštinski i drastičan otklon od ranijih političkih koncepata. Njegov pristup nacionalnim i supranacio-

nalnim pitanjima i procesima označio je početak nove ere. Kao posledica toga, prekomeran nemački nacionalizam i političke snage koje su upropastile Vajmarsku republiku, naročito desničarske partije, praktično su prestali da postoje. Verovatno najznačajniji preokret tokom njegove vlade desio se u oblasti političke kulture. „Adenauerova era“ 1950-ih, obeležena je nastankom političke klime u kojoj su tradicionalno antizapadnjački i antiliberalni predratni nemački konzervativizam zamenjeni liberalno-demokratskom političkom kulturom orijentisanom ka Zapadu.

Bitna tačka razumevanja politike Konrada Adenauera jeste i njegova „nemačka politika“ (*Deutschland Politik*), odnosno politika koja se odnosila na obe Nemačke. Tokom čitave njegove vlade, a i kasnije, tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, istoričari i niz političara ocenjivali su njegovu politiku prema pitanju nacionalne podela i prevazilaženja postojeće situacije kao neuspelu. Kritikovali su ga zbog tvrdoglavosti i nefleksibilnosti u pristupu tom pitanju, kao i zbog odbacivanja alternativa i propuštenih istorijskih prilika za ujedinjenje. Na samom početku prvog mandata naročito je oštro napadan zbog navodno protraćene prilike za napredak ka ujedinjenju kroz pregovore sa Sovjetskim Savezom. Kasnije su mu njegovi politički protivnici zamerili zbog nepristajanja da prihvati *status quo* u Nemačkoj i prizna Nemačku Demokratsku Republiku kao drugu državu na nemačkoj teritoriji.¹⁴

Oni koji su ga kritikovali tom vrstom argumentacije nisu u svojim kritikama uzimali u obzir u kakvom istorijskom trenutku se Nemačka nalazi i po koju cenu bi bilo moguće ujedinjenje. Adenauer je jasno dao prednost demokratiji i slobodi za veći deo Nemačke, a ne nacionalnom ujedinjenju po cenu gubitka slobode. Bio je svestan žrtve koju bi Nemačka morala podneti, smatrao je da bi to dugoročno bila mnogo lošija solucija. S narastajućim antagonizmom i hladnim ratom, nemački interesi su već bili ozbiljno ugroženi, te je prihvatanje uslovljavanja od strane

---

14 Pogledati jedan od prvih Adenauerovih govora o budućoj politici njegovog kabineta u Bundestagu, dokument 84, *Adenauerov poziv na pravo jedinstvenog predstavljanja*, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 183–185.

Sovjeta zarad ujedinjenja, za njega bilo neprihvatljivo rešenje. Odbacio je takve alternative i ostao čvrsto pri svojim stavovima i političkoj viziji. Takva politika je za njegovu života ostala bez uspeha. Međutim, politici održavanja pitanja ujedinjenja otvorenim i tvrdoglavog nepristajanja da se prihvati podela na dve Nemačke, pripadaju velike zasluge za kasnije uspešno ujedinjenje Nemačke, 1990. godine. Tek po okončanju konflikta između dva bloka i promena okolnosti koje su uslovile kraj hladnog rata i pad Istočnog bloka, sovjetska vlada je dozvolila ujedinjenje Nemačke. Istorijski sled događaja koji su se odigrali na teritoriji dve Nemačke, tokom 1989. i 1990, simbolički jasno ukazuju da je ujedinjenje ostvareno upravo pod uslovima i pretpostavkama koje je Konrad Adenauer postavio: sa podrškom zapadnih sila i uz pristanak Sovjetskog Saveza. Ujedinjenje Nemačke uz saglasnost prijateljskih i partnerskih zemalja bilo je potvrda i kulminacija politike čiju je osnovu i viziju utemeljio upravo Konrad Adenauer.

Adenaueru se može pripisati i odluka da se očuvaju političke slobode i demokratija u većem delu Nemačke, Zapadnoj Nemačkoj, uz održavanje stalne opcije pristupanja njenog istočnog dela mirnim putem. Njegova pretpostavka „magnetne“ privlačnosti pokazala se ispravnom jer su se političke slobode i slika materijalnog bogatstva pokazali kao izuzetno privlačni ogromnoj većini stanovnika Istočne Nemačke onog trenutka kada su dobili i najmanju mogućnost izbora. Istorija je u punoj meri pokazala da je bio u pravu. „Moramo očuvati slobodu Savezne Republike, sve do tog trenutka – ne znam kada – kada se situacija i okolnosti u Rusiji promene... Ako, ipak, bilo ko pomisli da će ova jaka, komunistička agresivna država opstati kao takva, to je zaista užasavajuća pomisao“.¹⁵

Danas pred nama stoji pitanje njegovog nasleđa i poruke koja se ne odnosi samo na one koji žive na teritoriji države čiju je istoriju stvarao. Ona ga je učinila važnim delom evropske civilizacije i kulture. Nemačka snažno izgrađena na demokratskim institucijama, društveno i ekonomski

---

15 Hans Jürgen Küsters, Kanzler in der Krise, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 36. Jahrgang, 4. H., Oktober 1988, pp. 733–768.

razvijena, napredna, pomirena sa svojim susedima i ratnim neprijateljima, sa nezaobilaznom ulogom u procesu evropskih integracija, transatlantskoj zajednici i globalnom društvu. Teško bi bilo pretpostaviti kako bi Nemačka izgledala danas da Adenauer nije postao kancelar, ali i nema potrebe za tim. Šezdeset godina od kada je postao prvi čovek Nemačke, osnove koje je on položio, kako u Nemačkoj tako i u Evropi, i danas su tu. Nemačka i njeni građani uživaju najduži period mira i stabilnosti, koji zapravo predstavlja izuzetak u modernoj istoriji Nemačke. Čak i nemački Rajh, kao Bizmarkovo delo pod pruskom krunom nije trajao toliko dugo – nakon 44 godine mira, Rajh je bio uzdrman ratom i nestabilnošću.

Današnja Nemačka samo je u određenoj meri ista ona država kakvom ju je ostavio Adenauer onog trenutka kada je sišao sa pozicije kancelara. On je živeo i radio u posleratnom periodu koji se njegovim mandatom i završio. Sa istorijskim događajima od svetskog značaja iz 1989–1990, a potom i intervencije na Kosovu, u Avganistanu, Iraku i Libiji, nacionalni i međunarodni parametri koji su oblikovali političke događaje nakon 1945. suštinski su se promenili. Nema više Sovjetskog Saveza i hladnog rata, postoji samo jedna Nemačka koja je okružena prijateljskim državama, nekada podeljeni Berlin je izrastao u jedan od centara moći na globalnom planu. Ukratko, očekivanja od Nemačke znatno su porasla. Imajući u vidu da je početkom novog milenijuma Nemačka označena kao deo „stare Evrope“, zbog njenog učešća u vojnim dejstvima u Avganistanu, izostanka nemačkih vojnih snaga iz intervencije u Libiji, kao i njene uloge u krizi evropskih integracija i saglasnosti nacionalnih interesa sa interesima drugih evropskih država, mnogi postavljaju pitanje u kojoj meri *Berlinska republika* odstupa od zaostavštine *Bonske republike* utemeljene 1949. godine. To pitanje zaslužuje posebnu pažnju, te ostaje kao zadatak posebne analize i istraživanja koji izlaze iz okvira teme ove knjige. Između ostalog, rezultati i nalazi koji su dostupni na ovim stranicama predstavljaju dobru polaznu tačku za razumevanje osnova i temelja moderne Nemačke države.

I
PRVA KARIJERA.

KONRAD ADENAUER, „RHEINLANDER“
– POSVEĆENI LOKALPATRIOTA

1. RECEPT ZA USPEH – POSVEĆENOST I ODGOVORNOST (1876–1933)

1.1 Mladi Adenauer – porodica, školovanje i početak karijere

Konrad Adenauer rođen je u Kelnu 5. januara 1876. godine. Odrastao je u periodu koji je obeležilo ujedinjenje pod vođstvom kancelara Ota fon Bizmarka (1871–1890), kada je Nemačka označena kao imperijalna sila na mapi sveta, ostavljajući iza sebe susedne države i Veliku Britaniju i postavši vodeća industrijska država Evrope. Njegov otac, Johan Konrad (Johann Konrad Adenauer, 1833–1906), sin pekara iz Bona, bio je činovnik srednjeg reda u regionalnom Apelacionom sudu, sa sedištem u Kelnu. Povučenog i strogog karaktera, ovaj čovek je služio u pruskoj vojsci i borio se sa velikim uspehom protiv Austrije u Bici kod Sadove (poznatoj još i kao Bitka kod Kenigreca, ili Hradec Kralove, nemački: *Schlacht bei Königgrätz*) 1866. godine, danas grada u Češkoj Republici. Bila je ovo odlučujuća bitka austrijsko-pruskog rata u kojem je Kraljevina Pruske porazila austrijsku imperiju. Kao nagradu za hrabrost, promovisan je u rang oficira. Međutim, pre nego što se oženio, povukao se sa te pozicije. Nije mogao da obezbedi preduslove za dozvolu za brak, pošto mu materijalne mogućnosti nisu dozvoljavale da supruzi pruži život koji bi bio adekvatan oficiru pruske vojske. Pošto je napustio vojsku, postao je činovnik u sudu. Do kraja karijere uspeo je da dosegne najviše činovničke pozicije za osobu bez višeg obrazovanja.

Johan Konrad Adenauer oženio se šesnaest godina mlađom Helenom Šarfenberg (Helene Scharfenberg, 1849–1919), 1871. godine. Upoznali su se u Kelnu, tokom njegovog boravka u tom gradu. Helena Adenauer, žena izuzetne energije i toplog srca, bila je ćerka muzičara iz Tiringije, koji je radio kao bankar. Poput svog muža, dolazila je iz skromne katoličke porodice.

Konrad Adenauer rođen je kao treće od četvoro dece. Imao je dva starija brata, Avgusta i Hansa, i mlađu sestru Lili. Deca su odrasla u skromnoj, ali složnoj porodici niže srednje klase, u kojoj su samodisciplina, marljivost i štedljivost tradicionalno posmatrani kao podrazumevajuće vrednosti. Poput njegovih najbližih, Adenauer je vaspitan sa puno ljubavi, ali i sa strogošću i odricanjem koji nisu bili neuobičajeni u njegovom društvenom okruženju. Kasnije je isticao da mu je upravo porodično vaspitanje obezbedilo osećaj discipline i sigurnosti koji su mu davali snagu neophodnu za obavljanje javnih dužnosti. Njegovo vaspitanje bilo je pod velikim uticajem religije i vrednosti jednostavnog porodičnog života, što predstavlja dva podjednako važna i uticajna faktora tokom njegove čitave karijere. U svojim razgovorima sa Anelizom Poppinga napomenuo je da se gotovo ne može setiti da je propustio neki nedeljni odlazak na misu u crkvu, osim kada je bio bolestan.¹

Prema kazivanju savremenika i samog Adenauera, porodica Adenauer bila je jednostavna, obična porodica srednjeg sloja sa dobro izgrađenim stavom o mnogim društvenim pitanjima i problemima zajednice u kojoj su živeli. Politika je igrala važnu ulogu u porodici. Otac je bio veliki Bizmarkov pristalica i nemačkog impresivnog uspeha poslednjih decenija XIX veka, dok su sinovi, koji su već pohađali školu, kritikovali unutrašnju politiku velikog kancelara, naročito njegove zakone protiv socijalista i kulturno previranje (*Kulturkampf*) protiv katolika. Poput mnogih vršnjaka, čini se da je mladi Adenauer ostao nezanesen militarizmom i protestantizmom imperije sa sedištem u Berlinu. Kao *Rheinlander*,

---

1 Anneliese Poppinga, *Meine Erinnerungen an Konrad Adenauer*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1970, p. 271.

rođen i odrastao u Kelnu, nije delio zajedničko oduševljenje pruskom tradicijom i idealima Pruske koji su dominirali i prevladali *Rheinlandom* od 1815. godine.

Grad na obali Rajne u velikoj meri pruža važan uvid u razumevanje Adenauerove ličnosti i lične istorije. U poslednjoj četvrtini XIX veka, Keln je doživeo procvat kao rezultat snažne industrijalizacije, postavši vodeća metropola zapadne Nemačke. Svetski poznata katedrala dovršena je 1880/81. nakon gotovo pet vekova izgradnje. Srušene su ogromne srednjevekovne zidine, omogućivši Kelnu da se širi. Kao vrlo mlad, Adenauer je bio svedok izgradnje fabrika, železničkih pruga i skladišta koji su transformisali njegov rodni grad u moderni, industrijalizovani poslovni centar. Duh progresa, modernizacije i optimizma nepovratno su uticali na njega i njegovo društveno okruženje.

„Očevi principi i pravila bili su sasvim jednostavni. Pored posvećenosti religiji bili su to: osećaj odgovornosti, poštenja, napretka, iskrenosti, kao i ambicije da se kontoliše i sa uspehom pristupa bilo kom zadatku koristeći u potpunosti sopstvene snage i mogućnosti“. Upravo tako je Konrad Adenauer, sa svojih 78 godina, opisao svom biografu vaspitanje na kojem je otac insistirao.² Na osnovu toga može se pretpostaviti da ovaj opis odgovara njegovim vaspitnim i životnim principima koji su presudno uticali na njegov stil i ponašanje tokom čitavog života. Kako bi uštedeo novac i izbegao plaćanje školarina, Johan Konrad se posvetio obrazovanju svog sina sa njegovih pet godina, pre nego što ga je poslao u osnovnu školu Svetih apostola. Dečak je bio u stanju da preskoči prvi razred i započne školovanje sa znatnom prednošću. On se nije ni na koji način izdvajao od ostale dece, ali njegovi rezultati uvek su bili iznad proseka.

Sa 18 godina završio je gimnaziju u Kelnu. Školski izveštaj iz 1893/94. opisuje ga kao dobrog đaka koji se lako kvalifikovao za univerzitetske studije. Međutim, novac je u porodici uvek bio problem. Gotovo svaki višak štedeo se za obrazovanje dece, ali to je omogućilo samo njegovoj

2 Paul Weymar, *Konrad Adenauer: Die autorisierte Biographie*, Kindler Verlag, München, 1955, p. 50.

starijoj braći da započnu studije. Kada je došao red na Konrada, porodične finansije su gotovo presušile. Zbog prilično oskudne plate svog oca, Adenauer je bio primoran da započne karijeru kao pripravnik u banci, no pozicija ga je prilično razočarala. Nakon dve nedelje provedene u Seligman banci u Kelnu, odustao je od tog posla i konačno dobio ono što je i želeo – skromnu stipendiju grada Kelna. Tokom studija boravio je u Frajburgu, Minhenu i Bonu studirajući pravo i ekonomiju.

U Frajburgu se Adenauer pridružio katoličkom studentskom udruženju *Brisgovia*, sa čijim članovima je često išao na kilometarske pešačke ture kroz Švarcvald i Alpe. Iako suštinski osoba bez previše emocija, razvio je vrlo rano ljubav prema prirodi i nemačkoj romantičnoj poeziji. Nakon jednog semestra provedenog u Frajburgu, preselio se u Minhen. Sa mesečnom stipendijom od 90 tadašnjih nemačkih maraka, uspevao je da kombinuje studije sa odlascima u operu, na koncerte, u muzeje i galerije. Pored aktivnosti koje su mu ispunjavale slobodno vreme, bio je predan i savestan student, sa velikom dozom discipline i željom za teškim radom. Završio je studije u Bonu u najkraćem mogućem roku. Nakon šest mesetara, u proleće 1897. godine, položio je pravosudni ispit koji mu je pružio mogućnost da radi u javnoj službi.

Po završetku studija, usledio je četvorogodišnji program obuke za višeg činovnika u Okružnom sudu grada Kelna. Kao pravni pripravnik, Adenauer nije primao platu i još uvek je bio finansijski zavisn od oca. Nakon službovanja na nekoliko pozicija, prijavio se za mesto sudskog pomoćnika i konačni državni ispit. Iznenađujuće, s obzirom da su sve njegove prethodne ocene bile dobre, ispit je jedva prošao sa „zadovoljavajućom“ ocenom, što umalo nije imalo teške posledice po njegovu dalju karijeru. Ipak, to mu je omogućilo da nekako dođe do stalnog zaposlenja u kancelariji državnog tužilaštva u Kelnu. Konačno, dobio je dozvolu za pravnika i advokata oktobra 1901. godine. Prvi put u životu, Adenauer je bio sposoban da sam sebi obezbedi skroman, ali siguran prihod i da konačno aktivnije učestvuje u društvenom životu. Kako je jednom i sam napomenuo, nameravao je da u nekom trenutku u budućnosti započne

posao beležnika u nekom malom gradu. Međutim, istorija ga je odvela drugim putem. Nakon što je promenio nekoliko poslova, prešao je u kancelariju jednog od najboljih kelnskih advokata, Hermana Kauzena, zamenivši ga privremeno. Nedugo potom, 1906. godine, započela je njegova karijera u gradskoj vladi.

Sa 28 godina Adenauer se oženio Emom Vejer (Emma Weyer, 1880–1916), koja je poticala iz uticajne kelnske porodice, nekoliko društvenih nivoa iznad Adenauerovog. Upoznali su se u prestižnom teniskom klubu, gde su inače mladi i obrazovani muškarci katoličke verosipovesti imali priliku da upoznaju devojke iz dobrostojećih porodica više društvene klase. Konrad i Ema su se verili 1902. godine, a venčali januara 1904. Nakon svadbe, bračni par je otputovao na medeni mesec u Švajcarsku, Francusku i Italiju. Između 1906. i 1912. Adenauerovi su dobili troje dece – Konrada, Maksa i Riu. Nakon nekoliko selidbi, 1911. porodica se preselila u veću kuću u Kelnu (ulica Maks-Bruh; *Max-Bruch Straße*), gde su ostali sve do 1933. Malo podataka postoji o prvim godinama braka. Sačuvano je tek nekoliko pisama koje je Adenauer slao Emi i koja otkrivaju da je bio posvećen muž i otac, naročito usmeravajući pažnju ka obrazovanju svoje dece. Pored posla i posvećenosti porodici, uređenje dvorišta postalo je njegova prava opsesija. S druge strane, njegova prepiska sa Kraljevskom kancelarijom za patente otkriva da je između 1904. i 1908. radio i na sopstvenim naučnim projektima. Bez većeg uspeha, prijavio je projekte za „izduvne gasove motora“, „reaktivne mašine na paru“ i „unapređene cilindre za vozila na paru“.

Njegovo najstarije dete opisalo ga je kao strogog, ali pravičnog oca. Svake nedelje vodio bi decu na izlete i šetnje po „Sedam brda“ (*Sibengebirge*) u blizini Bona. Deca su svedočila i o tome koliko je rasla zabrinutost Adenauera za slabo zdravlje njegove žene. Nakon konsultacija sa velikim brojem specijalista, postalo je jasno da Ema boluje od bubrežne bolesti koja ju je prikovala za krevet na duži period. Čak ni dugi boravci u banjama nisu bili od veće pomoći. Jedne večeri u oktobru 1916. porodica je pojela obrok pokvarenih pečuraka. Svi su se otrovali, ali je Ema Adenauer umrla od posledica prestanka rada bubrega. Imala je samo 36 godina.

Adenauerov brak sa ženom iz ugledne porodice otvorio mu je mogućnost da postane deo elite Kelna. Njen otac bio je direktor kelnske osiguravajuće kompanije, a deda, Johan Peter Wejer (Johann Peter Weyer), bio je proslavljeni arhitekta, kao i kolekcionar umetničkih dela, sa galerijom od preko 600 značajnih umetničkih dela. Iz porodice Emine majke, ubrzo nakon njihovog venčanja, došao je novi gradonačelnik Kelna (*Oberbürgermeister*). Ovo je bilo od velikog značaja za Adenauera, pošto je i sam postao deo gradske administracije 1906. godine, i veoma brzo napredovao. Kada je Max Walraf (Max Wallraf), Emin ujak, postao državni sekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova u Berlinu, Adenauer je preuzeo poziciju gradonačelnika Kelna. Bilo je to 1917. godine. Do te godine, Adenauer je već stekao izuzetnu reputaciju i imidž odličnog gradskog činovnika.

Njegov uspon kao lokalnog političara u Kelnu bio je omogućen značajnom podrškom Partije centra (*Zentrum*), koja je bila osnovana nakon formiranja nemačkog carstva, 1870. godine, kako bi predstavljala interese nemačkih katolika. Partija centra ili jednostavno Centar, imala je jako utočište u pretežno katoličkim oblastima Rajnlanda i Vestfalije. Od samog osnivanja, bila je po snazi druga nemačka partija i najjača partija u Rajnlandu.

U Gradskom savetu Kelna, Herman Kauzen predvodio je Partiju centra. Sa reputacijom najboljeg advokata u Višem sudu pravde u Kelnu i kao predvodnik najjače političke partije, posedovao je nezanemarljiv politički uticaj. Kada je pozicija zamenika gradonačelnika Kelna (*Beigeordneter*) postala slobodna, Adenauer je samoga sebe predložio za upražnjenu funkciju. To mu je pošlo za rukom, kada je 7. marta 1906. godine izabran sa 35 od ukupno 37 glasova. Time je postao najmlađi od 12 zamenika gradonačelnika. Nova pozicija, koja je uključivala i odgovornost za poresku službu, donela mu je platu od 6.000 nemačkih maraka godišnje. Imao je 30 godina, a već nakon tri godine postao je prvi zamenik gradonačelnika, često istupajući u njegovo ime. To mu je donelo uvećanje svakodnevnih obaveza, ali i veću odgovornost.

Kao prvi zamenik Adenauer je bio zadužen za finansije i zapošljavanje na nivou gradske vlasti. Pored toga, bio je zadužen za snabdevanje Kelna drvima, ugljem i petrolejem. Ova funkcija postala je naročito značajna tokom Prvog svetskog rata, kada je energetska snabdevanje grada predstavljalo imperativ za normalno funkcionisanje grada i život njegovih stanovnika. Pod Adenauerovim vođstvom, Uprava za javne nabavke sprovela je ambiciozni projekat kupovine nekvarljive robe. Takođe, tokom 1915. i 1916. patentirao je dva recepta koji su mnoge građane spasili gladi. Razvio je novu vrstu kukuruznog hleba koji je ubrzo postao poznat kao „kelnski hleb“ i kobasicu koja je sadržala sojino brašno, čuvenu kao „kelnska kobasica“. Ideje i napori koje je činio da nađe načina da građani Kelna prežive glad i rat, učinili su ga izuzetno popularnim, a iz tog perioda potiče i njegov nadimak, *Graupenauer* (kombinacija reči *Graupen* – ječam i njegovog prezimena). Način na koji je vršio svoju funkciju tokom Prvog svetskog rata doprineo je u najvećoj meri jačanju njegove pozicije kao izuzetnog službenika gradske vlasti, a to je konačno i bio jedan od razloga njegovog uspona do pozicije gradonačelnika.

Uprkos brzom usponu do uticajnih pozicija u gradskoj administraciji, Adenauerov život u prve dve decenije novog veka bio je obeležen iznenađujućim i tragičnim događajima. Uspeh na profesionalnom planu često je bio praćen tragedijama na privatnom. Nekoliko dana pre ženidbe sa Emom, umire njegov najbolji prijatelj iz studentskih dana, Rajmund Šliter (Raymund Schlüter). Neposredno pre nego što će mu biti ponuđeno mesto gradskog savetnika, preminuo mu je otac. Svega nekoliko meseci pre no što će stupiti na poziciju gradonačelnika za koju se smatralo da je vrhunac njegove karijere, njegova žena Ema gubi bitku protiv smrtonosne bolesti. Za Adenauera je smrt supruge bio veliki šok, a suočavanje sa tim gubitkom i samoćom izuzetno teško. Posvećen muž i porodičan čovek, borio se sa depresijom i kako je i sam naveo u svom dnevniku 1917. godine: „Puno su mi zavideli od trenutka kada sam tako mlad stupio na visoku poziciju, ali ja sam jadan, užasno jadan!“.

Dve godine kasnije, septembra 1919, ponovo se oženio. Njegova druga žena bila je ćerka profesora medicine koji je bio Adenauerov komšija. Zvala se Auguste „Gusi“ Cinsler (Auguste „Gussie“ Zinsser, 1895–1948) i bila je devetnaest godina mlađa od njega. Dobri odnosi su već neko vreme postojali između dve familije. Njih dvoje su delili zajedničku ljubav prema baštovanstvu i muzici, a troje Adenauerove dece često je posećivalo porodicu Cinsler sa svojim ocem. Iako iz protestantske porodice, Gusi je primila katoličanstvo pre udaje. Prvo dete, Ferdinand, umrlo je samo nakon četiri dana po rođenju. Gusi i Konrad imali su četvoro dece – Paula, Lote, Libet i Georga. Ukupno sedmoro dece u kući Adenauer.

Život sa Gusi i sve većom porodicom, bio je izvor snage za Adenauera čiji su dani u gradskoj upravi bili izuzetno dugi. I u profesionalnom i u privatnom životu, Adenauer je postavio visoke zahteve samome sebi. Vođen sopstvenim iskustvom, vaspitavao je decu izuzetno strogo, ali i pravično. Putovanja čitave porodice bila su česta i ujedno odlična prilika za jačanje odnosa i uživanje u zajedničkim poduhvatima. Odmori i izleti u Švajcarsku sa decom ubrzo su postali deo životnog stila porodice Adenauer.

Porodica je preživela nacističku diktaturu, ali ne bez posledica. Nakon što je Adenauer pobegao iz bolnice 1944. godine, nacisti su uhapsili njegovu ženu. Podvrgnuta je mučenju i maltretiranju, sve dok nije konačno odala gde se krije njen suprug. Nije mogla da se izbori sa grižom savesti i u jednom trenutku očaja, pokušala je samoubistvo. Obolejši potom, bolest ju je konačno odvela u smrt 1948. godine. Adenauer je ponovo ostao sam, po drugi put udovac. Tako je proživio narednih devetnaest godina života i čitavu karijeru na mestu kancelara.

1.2 Najmlađi gradonačelnik – karijera do dolaska nacista na vlast

Marta 1917. godine, Adenauer je bio ozbiljno povređen u saobraćajnoj nesreći. Njegov šofer zaspao je za volanom i auto se direktno sudario sa tramvajem u centru Kelna. Adenauer je proleteo kroz prednje staklo, sa

teškim posekotinama na licu, polomljenim nosom i vilicom. Do bolnice je stigao peške, gde je hospitalizovan naredne tri nedelje. Sledeća tri meseca proveo je na oporavku u Sv. Blazienu (*Sankt Blasien*) na Švarcvaldu.

Upravo u to vreme, među liderima Partije centra i Liberala, u Gradskom savetu raspravljalo se o adekvatnoj ličnosti za mesto novog gradonačelnika. Adenauer je bio njihov prvi izbor, ali se postavilo pitanje da li je on pretrpeo neke teže i trajne posledice prilikom saobraćajne nesreće i da li je bio u stanju da obavlja tako zahtevnu dužnost. Već tokom prve posete izaslanika gradskih vlasti tokom oporavka, Adenauer je bio podvrgnut skrivenom preispitivanju u nameri da se utvrdi njegovo opšte stanje. Adenauer je prozreo njihove namere i sam se šalio na račun sopstvenog izgleda, ubedivši ih da je sa njim sve uredu: „Gospodo, samo je moj spoljašnji izgled nenormalan!“ Po povratku u Keln, ponuđeno mu je mesto gradonačelnika koje je on konačno i prihvatio.

Adenauerovo imenovanje bilo je opšteprihvaćeno od strane njegove stranke, Gradskog saveta i javnosti. Mediji su isticali u prvi plan njegove dokazane sposobnosti kao „prvoklasnog službenika“, „neumornog radnika“, „znanstvenog političara“, i „odličnog govornika“. Smatralo se da odlično poznaje funkcionisanje lokalne administracije i grada. Na izborima održanim 18. septembra 1917. Adenauer dobija 52 od ukupno 54 glasa u Gradskom savetu, s dva uzdržana. U svom prvom govoru kao gradonačelnika Kelna ističe: „Ne postoji ništa bolje što život može da ponudi, nego da omogući čoveku da se u potpunosti ostvari, s čitavom snagom svog uma i duše, i da posveti celinu svog bića kreativnoj sposobnosti. Vi ste mi otvorili tu mogućnost izabравši me na mesto gradonačelnika grada Kelna i na tome vam zahvaljujem od sveg srca“.

Imao je samo 41 godinu kada je izabran za najmlađeg gradonačelnika u istoriji Kelna, grada koji je bio treći po veličini u tadašnjoj Nemačkoj i drugi u Pruskoj. Već po samom dolasku na tako odgovornu funkciju, morao je da se suoči s nizom teških problema. Oktobra 1918, godine bilo je jasno da će Nemačka pretrpeti ponižavajući poraz u Prvom svetskom ratu.

Kraj rata koji je izazvao nenadoknativ gubitak ljudskih života i strahovita razaranja, ostavio je Keln u društvenom i političkom haosu. Gradu je pretio vojni kolaps i novi talas nezadovoljstava. Krajem oktobra 1918, mornari prestižne Nemačke carske mornarice (*Hochseeflotte*), odbili su komandu koja ih je vodila direktno u smrt protiv Britanske mornarice. Njihovo hapšenje dovelo je do oštrih demonstracija u Kilu (Kiel) i drugim mestima početkom novembra. Ubrzo su mnogobrojni gradovi bili pod kontrolom pobunjeničkih grupa, sa namerom da prošire revoluciju širom zemlje. U Berlinu se vršio sve veći pritisak na cara, zahtevana je njegova abdikcija. Konačno, 9. novembra, pošto je car Vilhelm II napustio prestonicu, proglašena je Republika koja će uskoro postati poznata kao Vajmarska (1918–1933).

S primirjem i padom monarhije Hoencolerna (*Hohenzollern*), Keln je postao ključna tačka demobilizacije poražene nemačke armije po njenom povratku sa Zapadnog fronta. Bilo je potrebno nahraniti nekoliko vojnih korpusa koji su čekali na demobilizaciju. Istovremeno, revolucija koja se širila sa severa, prouzrokovala je ozbiljne probleme za grad. Kada je Adenauer primio vest da se grupa revolucionara približava Kelnu, pokušao je da spreči njihov dolazak naredivši da se vozovi zaustave. Prvi pokušaj bio je bezuspešan. Kada su pobunjenici stigli i počeli da pljačkaju prodavnice i oslobađaju zatvorenike, preuzeo je različite mere bezbednosti, među kojima i neke potpuno neočekivane. Prosuo je u Rajnu na desetine litara alkohola koji je bio uskladišten u vojnim objektima, sprečivši tako da ga se pobunjenici dočepaju. Namera revolucionara bila je da uspostave radničke i vojne savete po uzoru na boljševički model, ali im je za to bila potrebna funkcionalna administracija, kako bi bili u mogućnosti da vrše vlast. Adenauer je odlučio da sarađuje sa umerenim, ali ipak revolucionarnim, socijaldemokratama. Omogućio im je da se sastaju u dve velike prostorije unutar Gradske kuće koje su potom postale i njihovo sedište, sa pristupom pisanim mašinama i telefonima. Revolucionari su prihvatili Adenauera kao lidera Komiteta blagostanja (*Wohlfahrtsausschuss*), gde su se donosile sve najvažnije odluke. Zahvaljujući njegovim jakim vezama sa Vilhelmom Solmanom, liderom kelnskih socijaldemokrata, uspeo je da sklopi primirje

sa revolucionarima. Nametnuo se kao lider i koristeći svoj autoritet i podršku, uspeo je da spreči dalju štetu koju su grad i građani mogli pretrpeti. Četiri nedelje kasnije, decembra 1918, britanske okupacione snage ulaze u Keln. Prema odredbama Versajskog ugovora, planirano je da grad ostane pod njihovom kontrolom sve do 1926. godine. Adenauer je bio spreman da saraduje sa britanskim vlastima i u narednim godinama održavao je dobre odnose sa njima što je omogućilo da sprovede niz značajnih ideja.

Adenauer se u potpunosti posvetio ambicioznom projektu izgradnje Kelna kao najvažnijeg kulturnog i ekonomskog centra Rajnlanda i kapije prema gradovima Zapadne Evrope. Baza takvog projekta u godinama nakon Prvog svetskog rata, bio je program urbanizacije i ekspanzije koji je podrazumevao izgradnju grada i industrije. Već decembra 1918. godine, podneo je zahtev vladi Pruske za dozvolu o preuzimanju nekadašnje vojne zone koja je okruživala Keln u nameri da oformi zeleni pojas. Stvaranje velike zelene površine postalo je njegov omiljeni projekat na koji je posebno bio ponosan, a kasnije i istican od strane boraca za zaštitu životne sredine.³

Univerzitet u Kelnu koji su zatvorile francuske okupacione snage, 1796. godine, ponovo je otvoren 1919. godine. Otvorena je luka na reci Rajni, kao i veliki izložbeni prostor u nameri da se uvećaju kapaciteti za sajmove. Kao rezultat znatnog ulaganja u infrastrukturu, Keln je privukao svetski poznate kompanije poput Forda koji je tu ubrzo pokrenuo proizvodnju. Dva meseca nakon povlačenja okupacionih snaga iz Nemačke, u Kelnu je sa novim predsednikom Rajha, Paulom fon Hindenburgom kao počasnim gostom, održan svečani prijem. Adenauer je iste, 1926, otvorio aerodrom u Kelnu. Grad je dve godine potom bio domaćin nacionalnog takmičenja u gimnastici, kada je Adenauer porinuo i prvu krstaricu, *Keln*. Tada je održana i međunarodna izložba medija posećena od strane velikog broja stranih novinara i gostiju. Prvi auto-put koji je povezivao Keln i Bon otvoren je 1932. godine. Jedna od njegovih ideja bila je i da se Keln nominuje za Olimpijske igre 1936, ali u tome nije uspeo. Adenauer

3 Hans-Peter Schwarz, *op. cit.*, pp. 129–131.

je reizabran na mesto gradonačelnika sa malom većinom, 1929. godine. Da je sve teklo po planu, verovatno bi na tom mestu ostao sve do 1941. kada bi se sa svojih 65 godina povukao kao počasni gradonačelnik Kelna. Okolnosti su se ipak znatno promenile. Nacisti su ga oterali sa mesta gradonačelnika 1933. godine, tretirajući ga kao kriminalca.⁴

Tokom trajanja Vajmarske republike, Adenauer je dva puta, 1921. i 1926, kao kandidat Partije centra bio predlagan za mesto kancelara Rajha. To ukazuje na reputaciju koju je Adenauer uživao kao gradonačelnik grada koji je u Nemačkoj zauzimaao značajno mesto, ali to daleko više govori o njegovoj reputaciji koja je prevazilazila granice Kelna. Prva ponuda i nije imala previše izgleda za uspeh. Adenauer je, naime, postavio toliko visoke kriterijume da su oni u potpunosti bili neprihvatljivi socijaldemokratama. Međutim, drugi predlog, koji je usledio 1926. godine, bio je daleko ozbiljniji. Dva vodeća člana Partije centra su mu u Berlinu saopštili da bi on mogao biti prihvaćen od strane ostalih partija kao lider široke koalicije.⁵ Nakon dva dana pregovora, Adenauer je, ipak, odlučio da se vrati u Keln. Pokazalo se da je sa njim teško pregovarati i da ostaje čvrsto pri svojim zahtevima. U nameri da izgradi široku koaliciju, zahtevao je uključenje i Nemačke nacionalne narodne partije (*Deutschnationale Volkspartei*, DNVP), zajedno sa Socijaldemokratskom partijom, Partijom centra i Nemačkom narodnom partijom (*Deutsche Volkspartei*, DV). Međutim, DNVP nikako nije mogla da prihvati koaliciju sa socijaldemokratama i razlike između dva krila koalicije su se pokazale nepremostivim.⁶ Kao drugi faktor neuspeha navodi se i nepristanak Gustava Štrezemana (*Gustav Stresemann*) iz DV-a, koji je postao kancelar, ali je istovremeno insistirao i da ostane na mestu ministra inostranih poslova i radi u kabinetu pod vođstvom Adenauera. Podjednako su se uzajamno pribojavali da bi ovaj drugi bio previše uticajan i tvrdoglav za jedinstveno vođenje države. Adenauer je zahtevao formiranje velike parlamentarne podrške: „Nema

4 *Ibidem*

5 Videti: Fritz Stern, Adenauer and a Crisis in Weimar Democracy, *Political Science Quarterly*, Vol. 73, No. 1, March 1958, pp. 1–27.

6 Paul Weymar, *op. cit.*, pp. 136–137.

tih uslova pod kojim bih prihvatio kancelarsku poziciju, zasnovanih na neizvesnim očekivanjima da će velika koalicija možda jednog dana biti uspostavljena“.⁷ Bilo kakva opcija za formiranje manjinske vlade značila bi formiranje vlade koja bi „u najboljem slučaju bila sposobna da administrira, ali ne i da vlada“.⁸ Republikom je od tog trenutka upravljalo šest različitih vlada i nakon sedam godina, Hitler je došao na vlast. Adenauerova odluka da se vrati u Keln svakako zahteva dodatnu pažnju i istraživanje, ali za ovu priliku možemo navesti samo nekoliko naznaka. Vajmarska republika je prolazila kroz period nestabilnosti koji je konačno iznedrio Hitlera kao kancelara. Sa takvom slikom opšteg haosa, suštinske slabosti vajmarskog političkog i ustavnog sistema, kratkotrajnim vladama i promenljivim parlamentarnim koalicijama, retko ko bi se uopšte usudio da preuzme vođstvo. Svetska ekonomska kriza iz 1929. godine počela je da uzima danak i broj nezaposlenih naglo se uvećavao. U septembru 1929. godine, taj broj je iznosio jedan zapeta tri miliona građana, da bi se za samo godinu dana popeo na tri miliona. Do kraja 1932. i početkom 1933. svaki treći radno sposoban građanin bio je bez zaposlenja, što je prelazilo brojku od šest miliona nezaposlenih. Skoro polovina porodica u Nemačkoj bila je pod direktnim udarom krize, a druga polovina je živela u strahu od iste sudbine. U martu 1930. godine odustalo se od jednog od osnovnih demokratskih instrumenata, da vlada u svakom trenutku treba da uživa većinsku parlamentarnu podršku, što je vodilo ka formiranju prvog predsedničkog kabineta. Na taj način došlo je do narušavanja autoriteta i ovlašćenja parlamenta i time je otvoren put za restauraciju autoritarnog režima. Nacionalistička propaganda, sve ekstremnije levice i desnice, praćena iskorišćavanjem ustavnih ovlašćenja (marginalizacija parlamenta i sve češće praktikovanje vanrednih dekreta), konačno je dovela do pada Vajmarske republike. To je ujedno značilo i kraj Adenauerove dotadašnje karijere i političke sreće koja ga je dobro služila.⁹

7 *Ibid.*, pp. 132–133.

8 *Ibid.*, p. 134.

9 Mary Fulbrook, *A Concise History of Germany*, Cambridge University Press, New York, 2004, pp. 172–179.

2. NACISTIČKA DIKTATURA – PROGON I PATNJA (1933–1945)

Prvi pokušaj izgradnje demokratskog sistema na teritoriji Nemačke bio je bezuspešan. Četrnaest godina trajao je taj projekat i završio u rukama nacista. Predsednik Hindenburg imenovao je Adolfa Hitlera na mesto kancelara, 30. januara 1933. godine. Novi lider je odmah po dolasku na vlast raspisao izbore za nacionalni parlament, Rajhstag (*Reichstag*). Hitler je došao u Keln 17. februara na masovne demonstracije koje su bile deo predizborne kampanje. Adenauer ne samo da je izbegao susret sa njim, odbivši da ga dočeka na aerodromu, nego je i naredio da se poskidaju sve zastave sa kukastim krstom koje su nacistički odredi postavili na most preko Rajne. Objašnjenje koje je naveo bilo je da Hitler posećuje grad kao predsednik partije, a ne kao kancelar i da je most u vlasništvu grada. Povicima „Adenauer napolje“, Nationalsocijalistička nemačka partija rada (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) u Kelnu započela je gorljivu kampanju protiv popularnog gradonačelnika. Novi gospodari su otvoreno osporavali njegov patriotizam i nacionalno opredeljenje, optuživši Adenauera za separatizam. Označen je kao nacionalno nepodoban, a tokom same kampanje delili su kutije koje su na sebi imale natpis „metak za Adenauera“. U takvoj atmosferi zapaljive i opasne kampanje, nacisti su dobili 49,3% glasova na izborima za Rajhstag održanim 5. marta 1933. godine.¹⁰ U Kelnu, gde su na izborima održanim 1932. nacisti ostvarili slab rezultat, sada su uspeli da osvoje trećinu glasova. U uslovima koji su predstavljali ismevanje i poraz demokratije i gde je

---

10 Mary Fulbrook, *op. cit.*, p. 179.

izborna volja građana bila ugrožena a propaganda i zastrašivanje metoda političke borbe, Adenauer i ostali politički protivnici nisu imali puno prostora za delovanje. Nakon što je Rajhstag zapaljen krajem februara bila je zabranjena i Komunistička partija. Uniformisani pripadnici „jurišnog odreda“ Nacističke partije (*Sturmabteilung* – SA brigade, paravojna formacija) zastrašivali su glasače na biračkim mestima. Na izborima za Gradski savet Kelna, 12. marta 1933. godine, Nacistička partija je zajedno sa drugim desničarskim partijama osvojila većinu glasova, ali ipak nedovoljno za formiranje vlasti. Adenauer je i dalje kontrolisao većinu, ali sa jačanjem uticaja nacista u Rajhstagu, kao i u samom Kelnu, njegovi dani bili su odbrojani. Tokom izborne kampanje, njegova kuća u Kelnu bila je svakodnevno okružena nacističkim SA brigadama, a njegova porodica je trpela pretnje. Na sam dan izbora, Adenauer je upozoren da nacisti nameravaju da zauzmu gradsku skupštinu, njega „uhapse“ i javno ponize paradirajući njime kroz Keln. On odlučuje da tokom noći otputuje u Berlin gde je kao predsednik Državnog saveta Pruske još uvek imao pristup službenom stanu ministarstva države. Obratio se Hermanu Geringu (Herman Göring, tadašnji ministar unutrašnjih poslova) povodom nastale situacije, ali već je bio politički poražen. Nacisti su ga suspendovali sa funkcije, zaustavili isplatu njegove plate, primorali ga da odustane od pozicije u Državnom savetu i zabranili mu da se vrati u Keln. Nacistički naslednik u Kelnu optužio ga je za „kriminal počinjen protiv vođe i naroda koji mu je ukazao poverenje. Optužen si, ja ću biti tužilac, a narod sudija“. Nacisti su otvorili istragu protiv Adenauera, a član 4. Zakona o obavljanju profesionalne građanske službe koji je bio usvojen u aprilu 1933. godine, poslužio je kao pravna osnova za njegovo izbacivanje. Optužbe protiv njega su uključivale finansijske pronevere, korupciju i izdaju zbog navodne podrške separatističkom pokretu u Rajnlandu nakon Prvog svetskog rata. Ova poslednja optužba će predstavljati osetljivo mesto tokom čitave Adenauerove karijere, uprkos njegovim upornim poricanjima i ukazivanju na kompleksnost problema, a nastaviće da se koristi kao diskreditujuća i kasnije tokom hladnog rata od strane predstavnika Istočne Nemačke. Time je počelo dvanaest godina njegovog progona i

izgnanstva, od čega je prvi deo proveo krijući se, odvojen od porodice. Aprila 1933. godine, sakrio se kod svog školskog prijatelja, sveštenika Ildefonsa Hervegena (Ildefons Herwegen), u benediktinskom manastiru Marija Lah (Maria Laach), u Ajfel regionu, na četrdesetak kilometara od Bona. Tamo je proveo skoro godinu dana, odvojen od supruge i dece, nastojeći da povрати samopouzdanje i pribranost. Proleće i leto 1933. bili su poražavajući za Adenauera imajući u vidu njegovu tešku finansijsku situaciju i potrebu za radom i odgovarajućim zaposlenjem. Kada ga je i zvanično ministar unutrašnjih poslova 17. jula obavestio o otpuštanju sa svih državnih funkcija, pitanje njegove penzije i dalje je bilo problematično. Septembra 1933. i sam je napisao: „Prošlo je teških šest meseci, najtežih u mom životu“. Upravo u to vreme dobio je finansijsku pomoć od bogatog američkog industrijalca jevrejskog porekla, Danija Hajnemana (Dannie Heineman), koji je u to vreme živeo u Briselu. Poklonio mu je 10.000 nemačkih maraka u gotovini. Mnogo godina kasnije, dok je pisao svoje memoare, Adenauer se sa dozom sarkazma prisećao dana kada su mu od svih „prijatelja“ samo Hajneman i jedan profesor u penziji iz Frankfurta, takođe Jevrej, ponudili pomoć: „Kao gradonačelnik grada Kelna, imao sam puno prijatelja. Hajneman i profesor Kraus bili su jedini koji su mi ponudli pomoć kada sam bio otpušten“.

Od 1934. Adenauer je u manastiru Marija Lah proveo tek deo vremena, delimično zbog toga što je Hervegen dobio zvanično obaveštenje da boravak Adenauera narušava ugled manastira. Prvih meseci te godine boravio je u Berlinu, u franciskanskoj bolnici. Razlog njegovog boravka u Berlinu bio je i sudski proces koji su protiv njega vodile nacističke vlasti. Maja 1934. preselio se u susedni Potsdam-Nojbabelsberg (Potsdam-Neubabelsberg) gde je iznajmio kuću. Ponovo sa porodicom, nadao se da će moći bolje da pripremi odbranu u procesu ukoliko živi blizu glavnog grada. Međutim, 30. juna ponovo je uhapšen zbog navodne veze sa Removim pučem (*Röhm-Putsch*) koji je inicirao „Noć dugih noževa“, Hitlerovu čistku u nameri da se oslobodi kritičara i potencijalnih protivnika izvan, ali i unutar Nacističke partije. Adenauer je pritvoren poput hiljade drugih građana. Pribojavao se da će te noći biti ubijen. I sam je u

jednom trenutku naveo: „Kola koja su vozila mene i ostale potencijalne žrtve, došla su do raskrsnice. Jedan od puteva vodio je ka šumi, a drugi prema auto-putu. Rekao sam sebi: ukoliko skrenemo ka šumi, to znači kraj“. Srećom, kola su skrenula ka auto-putu. Nakon što je proveo dva dana u „preventivnom pritvoru“, bio je oslobođen bez optužbi.

U međuvremenu, konačno je stigla i jedna dobra vest. Vlast je odlučila da prekine sudski postupak protiv njega zbog nedostatka dokaza. Priznali su da su optužbe protiv nekadašnjeg gradonačelnika bez osnova i slučaj je obustavljen. Konačno mu je odobrena i umanjena penzija. Međutim, njegovo suočavanje sa vlastima grada Kelna potrajalo je i naredne tri godine. Sve se završilo dogovorom kojim je grad otkupio kuću Adenauerovih po najnižoj mogućoj ceni i nadoknadom zarada koje su mu protivzakonito oduzete. Nakon što je proveo godinu dana u manastiru i još godinu u Potsdamu, Adenauer se vratio u Rajnland maja 1935. godine. Preselio se u Rendorf (Rhöndorf), četrdesetak kilometara od Kelna i dvadeset južno od Bona, gde je i proveo ostatak života. Kao stanovnik malog naselja u brdima iznad reke Rajne, Adenauer je uspeo da koliko-toliko izbegne direktan progon, ali ostao je pod nadzorom Gestapoa. S vremena na vreme, bio je podvrgnut manjim uznemiravanjima. Kada je u leto 1935. godine Udruženje za streljaštvo u Rendorfu organizovalo proslavu povodom Dana zastave, orkestar vatrogasaca osvirao je „Badenvajler marš“. Zato što je navodno Hitlerova omiljena kompozicija rezervisana samo za njega, nacisti su to shvatili kao provokaciju i uvredu. Slučaj je prijavljen Gestapou, a za posledicu je imao Adenauerovo ponovno proterivanje iz doma. Ovog puta bio je proteran iz svih administrativnih delova koji su pripadali Kelnu, a Rendorf je bio jedan od njih. Međutim, ovog puta nije otišao daleko. Skrovište je pronašao u odmaralištu za katoličke sveštenike u Unkelu, malom gradu pored Rajne i nedaleko od Rendorfa. Avgusta 1936. godine zabrana je prestala i mogao je da se vrati svojoj kući.

Konrad Adenauer je u potpunosti napustio politiku i posvetio se porodici, mirnom i skromnom životu. Kako nije bio nigde zaposlen, pre-

dao se baštovanstvu i uzgajanju biljaka i cveća u svom velikom dvorištu, zanimanju po kojem je bio prepoznatljiv tokom čitavog života. Ponovo je imao vremena da se posveti pravljenju novih izuma i sprava, hobiju za koji tokom godina nije imao dovoljno slobodnog vremena – nastale su naočare za zaštitu od isijavanja i svetla tokom noćne vožnje, električna naprava za ubijanje insekata, naborane tapete itd. Provodio je sate šetajući sa porodicom po okolnim obroncima Zibengebirge brda, imajući po prvi put više vremena koje je mogao da posveti ženi i deci.

Naravno da nije mogao da se izoluje od zbivanja u zemlji i Evropi, niti da ostane ravnodušan. Odbio je da postane deo Hitlerovih obožavalaca i sledbenika 1933. godine, ali je takođe odbio da postane deo opozicionog pokreta koji se borio protiv tiranije. Posle svega što je preživeo 1933. i 1934, bio je iznad svega oprezan i nastojao da izbegne bilo kakvu aktivnost koja bi mogla biti interpretirana kao konspiracija. Glavni razlog ovakvog ponašanja ležao je u činjenici da bilo kakva aktivnost protiv režima može ugroziti njegovu porodicu i dovesti je u opasnost. Adenauer je bio pod stalnom prismotrom pošto se njegovo ime pojavilo na crnoj listi nacista, ali je istovremeno i izgubio veru u sposobnost bilo kakve grupe da zbaci Hitlera sa vlasti. Nije verovao vođama pokreta otpora, naročito vojnim generalima i okruženju Karla Gerdelera (Carl Goerdeler), koga je poznavao kao gradonačelnika Lajpciga pre nego što je bio svrgnut sa te pozicije. Verovao je da će Hitlerov pad uslediti kao rezultat neizbežnog poraza u ratu, a ne kao rezultat nekakve zavere, pa makar ona bila organizovana od strane vojske.

Grof Klaus fon Štaufenberg (Klaus Schenk Graf von Stauffenberg) 20. jula 1944. godine izvršio je atentat na Hitlera aktivirajući bombu u glavnom vojnom štabu. Puč nije uspeo, a agenti Gestapoa su ubrzo započeli razračunavanje u operaciji poznatoj kao „Grmljavina“, u kojoj je uhapšeno preko 5.000 ljudi. Operacija je pre svega bila usmerena protiv bivših funkcionera Vajmarske republike, uključujući i Adenauera čije ime je još uvek bilo na crnim listama, iako nije učestvovao ni u kakvoj zaveri. Ipak, avgusta 1944, Gestapo satima pretražuje njegovu kuću tražeći do-

kaze, hapse Adenauera i odvode ga u nacističko sedište u Bonu zajedno sa dve stotine zatvorenika. Odatle je ubrzo prebačen u Keln, na prostor tadašnjeg sajma gde su nacisti smestili kamp za zatvorenike. Stariji zatvorenik u kampu i nekadašnji službenik u opštini, komunista Eugen Cander (Eugen Zander), otkrio je da je Adenauerova zatvorenička karta u registru zatvorenika označena kao „povratak nepoželjan“ i posavetovao ga da se pretvara da je bolestan. Nedugo zatim, Adenauer je prebačen u bolnicu, odakle je uspeo da pobjegne. Utočište je našao na maloj farmi u seoskom naselju regiona Vestervald (Westerwald), gde je vodio računa da što manje ljudi zna za njegovo prisustvo. Međutim, Gestapo je uhapsio njegovu ženu i podvrgao je iscrpljujućem ispitivanju u nameri da dobiju informaciju o Adenauerovom boravištu. Nakon višečasovnog ispitivanja i pretnji, a u strahu od hapšenja ćerki, nije više mogla da izdrži i odala je informacije. Adenauer je ponovo uhapšen i ovog puta odveden u zatvor Gestapoa u Brauvajleru (Brauweiler) blizu Kelna, gde je zatvorena i njegova žena. Septembra 1944. godine par je proveo dvadesetpetogodišnjicu braka u razdvojenim ćelijama istog zatvora. Adenauerov sin, Maks, koji je bio poručnik u nemačkoj vojsci, zastupao je svog oca u sedištu Gestapoa u Berlinu. Otkrio je da je Adenauerov dosije bio zaturen u podrumu tokom vazdušnog napada i od tada zaboravljen. Konačno, 26. novembra, Adenauer je pušten iz zatvora. Istog dana vratio se svojoj kući u Rendorf. Tu je ostao do kraja rata. Preko radija je redovno slušao BBC ili švajcarske vesti. Njegov prijatelj i generalni konzul Švajcarske u Kelnu, koji je živio u blizini Rendorfa nakon što mu je kuća u Kelnu uništena, informisao ga je o najnovijim zbivanjima i snabdevao ga inostranim novinama. Februara i marta 1945. savezničke trupe su nadirale u Nemačku sa zapada, a jedna od američkih granata završila je Adenauerovom dvorištu. Do kraja rata, kuća u Rendorfu poslužila je i kao utočište grupi francuskih ratnih zarobljenika. Desetog aprila 1945. godine, Adenauer je pisao svojoj staroj prijateljici i koleginici, Herti Kraus (Hertha Kraus), koja je izbegla u Pensilvaniju, SAD, 1933.: „Teška vremena su za nama“¹¹

11 Hans Peter Mensing, (Eingeleitet und ausgewählt), *Konrad Adenauer: Briefe über Deutschland 1945–1955*, Siedler Verlag, München, 1999, p. 13.

3. POVRATAK „OTPISANOG“ I (NE)OČEKIVANI USPEH, 1945–1949.

3.1 Neefikasni gradonačelnik

Proleće 1945. godine obeležili su potpuni poraz i безусловna predaja Nemačke. U martu su američke trupe prešle Rajnu u blizini Remagena i napredovale ka severu. Dva oficira američke vojske, predstavnici vojne vlasti grada Kelna, posetili su Adenauera u kući u Rendorfu i ponudili nekadašnjem gradonačelniku povratak na mesto upravnika gradske vlasti. S obzirom na to da su njegova dva sina i dalje bili u nemačkoj vojsci, a u želji da izbegne bilo kakvu mogućnost da ih dodatno ugrozi, Adenauer je prvobitno bio skeptičan i oprezan. Konačno, prihvatio je, ali pod uslovom da se njegova odluka drži u tajnosti do finalizacije nemačke kapitulacije. Tada je imao 69 godina, i zahvaljujući američkoj vojsci, vratio se na svoje staro radno mesto, odakle su ga nacisti oterali 1933. Za američke okupacione snage, on je bio jedan od nekolicine političara u Nemačkoj koji je preživio godine diktature „neokaljan“. Posedovali su „crnu listu“ nacističkih funkcionera, kao i „belu listu“ sa imenima poznatih protivnika nacističkog režima koje su tretirali kao posebno pouzdane. Prema nekim kazivanjima, Amerikanci su se obratili Adenaueru kao „broju jedan“, tj. najboljem sa „bele liste“. Međutim, kada su dokumenta kasnije postala dostupna, otkriveno je da je nekadašnji gradonačelnik Kelna bio broj jedan na „beloj listi za Rajnland“ i zbog alfabetskog redosleda u nabranjanju imena. Proces izgradnje institucija koje bi vremenom postale osnova demokratskog sistema tekao je veoma sporo pošto su u početku zvaničnici i predstavnici tih institucija na svim nivoima bili imenovani

od strane okupacionih sila. Proces je olakšan tek davanjem dozvole za formiranje političkih partija.¹²

Američke snage su napustile Keln i Rajnland 21. juna 1945, a britanska vojska je preuzela odgovornost i kontrolu nad tom oblašću prema odredbama Berlinske deklaracije. Na osnovu deklaracije, vlade četiri savezničke sile uspostavile su punu kontrolu i vrhovnu komandu nad čitavom Nemačkom, kao i u skladu sa odlukama sa Jalte koje su kasnije potvrđene tokom konferencije u Potsdamu.¹³ Po drugi put u karijeri, Adenauerov posao kao gradonačelnika bio je pod nadzorom britanske vojne vlasti. Ipak, ovog puta ne tako dugo. Za manje od šest meseci nakon povratka, ponovo je otpušten. Gradonačelnik se suočio sa velikim problemom i krajnje nezahvalnim zadatkom čišćenja krša sa gradskih ulica, kao i obezbeđivanja hrane i neophodnih zaliha za građane. Kada je predstavio svoje ideje o tome kako rešiti postojeći problem, imajući u vidu dolazak zime, postao je žrtva razbesnelog britanskog komadanta: „Nisam zadovoljan progresom koji je napravljen u Kelnu... Zbog toga, Vi ste, od današnjeg dana, otpušteni sa mesta gradonačelnika Kelna... Nećete se mešati, bilo direktno ili indirektno, u bilo kakve političke aktivnosti“.¹⁴ Neposedan razlog za njegovo otpuštanje, kako on kasnije svedoči u svojim memoarima, bilo je njegovo otvoreno kritikovanje Britanaca koji su zahtevali da se poseče drveće u kelnskim parkovima, naročito iz njegovog omiljenog „zelenog pojasa“ kako bi se obezbedio ogrev za zimu. Povrh toga, imao je hrabrosti da zahteva da umesto seče drva, zaplenjene zalihe uglja budu svima dostupne za grejanje. U nešto širem kontekstu, došlo je do suočavanja dva koncepta i plana. Adenauer je imao dugoročnu viziju ponovne izgradnje Kelna, kakvog se i sam sećao i koji je gradio, naspram kratkotrajnog suočavanja sa problemima porušenih zgrada i njihove obnove. Adenauer je

---

12 Videti: Dokument 3, *Nastank nemačkih političkih partija nakon 1945; direktiva britanske vojne uprave*, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, p. 12, ili Armin Grünbacher, *op. cit.*, p. 21.

13 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 3–6.

14 Konrad Kellen, Adenauer at 90, *Foreign Affairs*, Vol. 44, No. 2, January 1966, p. 275.

verovao da je prijateljski odnos laburističke vlade prema SPD-u i prednost koje su britanske vojne vlasti davale socijaldemokratama igrao značajnu ulogu u njegovom otpuštanju. Takođe, saznalo se i za gradonačelnikove česte susrete sa degolistima izvan granica okupacione zone, a Britanci su bili uvređeni zbog intervjua koji je Adenauer dao za *News Chronicle* i *Associated Press*, u kojima je izrazio svoje viđenje buduće Nemačke. Nijedna od ovih aktivnosti nije bila odobrena od strane britanske vojske. Kako god posmatrali prave razloge, Adenauer je bio otpušten pod izgovorom „neefikasnosti“, zabranjeno mu je da se bavi politikom i bio je gotovo u kućnom pritvoru. Zabrana je, ipak, kratko trajala. Nakon nekoliko nedelja i intervencije Noela Anana (Noel Annan), britanskog oficira vojne obaveštajne službe koji je u to vreme služio kao viši oficir političke divizije Britanske komisije za kontrolu Nemačke, zabrana je ukinuta.¹⁵

3.2 Osnivanje Hrišćanskodemokratske unije Nemačke

Ono što je izgledalo kao gruba greška britanske vojne uprave, pokazalo se kao srećan splet okolnosti po Konrada Adenauera i Nemačku. Nova situacija otvorila mu je put ka novoj karijeri, imao je već 70 godina. Nakon što je zabrana skinuta, nastavio je da se bavi politikom, ovog puta u okviru novoosnovane partije, Hrišćanskodemokratske unije (CDU). Nakon dozvole o osnivanju političkih partija od strane okupacionih sila, nekoliko političkih organizacija povezanih hrišćanskim i demokratskim vrednostima, osnovano je širom Nemačke, prvo u Berlinu. Adenauer nije bio među osnivačima, ali je prikriveno pomagao CDU u Kelnu tokom leta 1945. godine, iako ga je posao gradonačelnika u tome ograničavao. Prvi veliki zadatak koji je preuzeo po otpuštanju bilo je sazivanje malih regionalnih grupa i formiranje jedne koherentne i ujedinjene partije pod nazivom CDU, koja će zauzeti poziciju centra na političkom spektru. U narednih godinu dana, zauzeo je centralne pozicije unutar partije. Marta 1946. izabran je na mesto predsednika CDU-a u britanskoj oku-

---

15 Charles Williams, *Adenauer: The Father of the New Germany*, Wiley, New York, 2000, p. 303.

pacionoj zoni, a već u oktobru je postao šef poslaničkog kluba CDU-a u parlamentu novoosnovane pokrajine (Land) Severne Rajne-Vestfalije (Nordrhein-Westfalen, NRW). Na prvim izborima za parlament pokrajine Severna Rajna-Vestfalija (NRW) održanim aprila 1947. godine, uspeo je da osvoji apsolutnu većinu u svom izbornom okrugu.

Tokom 1946. i 1947. godine, ovaj sedamdesetogodišnjak pokazao je zavidnu sposobnost promovisanja i vođenja političke kampanje. Stalno je putovao, učestvovao na velikom broju mitinga, konferencija, partijskih sastanaka, kao i pregovorima sa drugim političkim partijama i predstavnicima britanske vojne vlasti. Ovo je naročito bilo značajno kada je stranka počela da jača, jer tada još uvek nije bilo jasno koji će od regionalnih centara i političara imati najveći uticaj kada je budućnost stranke u pitanju. Na kraju, Adenauer je bio taj koji je preuzeo vođstvo i pored jake konkurencije u berlinskoj grupi okupljenoj oko Jakoba Kajzera i Andreasa Hermesa (Jakob Kaiser, Andreas Hermes). Oktobra 1950. godine, na prvom nacionalnom partijskom kongresu, izabran je za predsednika CDU. Njegov doprinos stvaranju jake i stabilne političke organizacije nikako ne može biti precenjen, kao ni formiranje jasne zajedničke političke platforme. Odbacio je ranije viđenje Jakoba Kajzera da stranka treba da bude delimično prosocijalistička. To i nije bio naročito popularan potez imajući u vidu jako katoličko krilo partije koje je bilo prosocialističko. Osnovne ideje koje je Adenauer ugradio u ideologiju, kao i u politički program CDU-a, razlikuju se od koncepta hrišćanskog socijalizma, ali i liberalnog individualizma. Kao nekadašnji član Partije centra, Adenauer je bio ubeđen u neophodnost uklanjanja barijera religijske denominacije. Podržavao je izgradnju partije koja bi bila podjednako bliska opcija i katolicima i protestantima, s obzirom na to da su se do tada po pravilu opredeljivali za različite političke partije.¹⁶ Čak i 1922. godine, kao predsednik Nemačkog katoličkog kongresa, Adenauer je pozvao sve hrišćane da se udruže u podršci unutrašnjoj i spoljnoj politici društva. Međutim, njegov apel nemačkim katolicima da idu „ruku pod ruku“ sa istomišljenicima među protestantima i da podržavaju jedni druge ostao je tada bez opipljivih rezultata. Već 1945. protestanti i

16 Hans-Peter Schwarz, *op. cit.*, pp. 55–59.

katolici udružili su se u jedinstvenom masovnom pokretu pod vođstvom CDU-a. Partija je, pre svega, izgradila svoj imidž kao narodnjačka partija. Sa sledbenicima koji su dolazili iz redova vlasnika kompanija i privrednika, ali i radnika, poljoprivrednika i gradske srednje klase, CDU i sestrinska bavarska, CSU, uspele su da prevaziđu klasne i religijske barijere koje su tradicionalno proizvodile nepremostive razlike unutar nemačkog političkog sistema. Pristalice malih liberalnih i konzervativnih partija ubrzo su prišle CDU/CSU koaliciji, što se reflektovalo i na smanjenje broja političkih partija. Nakon izbora za Bundestag, 1949, preko deset partija imalo je svoje predstavnike u parlamentu, a već krajem 1950-ih samo njih četiri.

Kao lider partije, Adenauer je morao da pronade i ponudi odgovore na većinu društvenih, ekonomskih i političkih problema Nemačke i predstavi svoje viđenje budućeg društvenog uređenja. S iskustvom propale demokratije i nacističke diktature, bio je praktično primoran da razmišlja kako da se izgradi društveni i politički sistem od nule. I pre završetka rata, bio je zaokupljen idejama koje su svakako pravazilazile okvire gradske uprave. Kada je nakon prvog kontakta sa američkim oficirima 1945. godine bio upitan o tome šta on smatra primarnim i najvažnijim ciljem obnove Nemačke, ubeđivao ih je da je to obrazovanje građana za demokratiju i mir. Za to je bilo neophodno da se nemačko društvo suoči i raskrsti sa svojom prošlošću i sledi put ka demokratiji. Ona je za njega predstavljala istinsku težnju ka individualnim slobodama, samoodređenju i dostojanstvu svih ljudi. Kada je to preveo na nivo spoljne politike, to je značilo da se Nemačka mora svrstati uz zemlje koje dele iste vrednosti, a među njima je na prvo mesto svrstao Sjedinjene Američke Države, Veliku Britaniju i Francusku. Osnovne crte Adenauerove spoljne politike mogu se prepoznati u leto 1945. godine, kada je pisao prijatelju Daniju Hajnemanu (Dannie N. Heineman) koji je živeo u Švajcarskoj: „Posmatram razvoj situacije u Nemačkoj sa velikom strepnjom. Rusija spušta gvozdenu zavesu“.¹⁷ Poruku slične sadržine poslao je i u pismu Vilhelmu Solmanu (Wilhelm Sollman), nekadašnjem drugom čoveku socijaldemokrata u

17 Adenauer piše Hajnemanu, 6. jul 1945, u: Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1945-1947*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1983, p. 53.

Rajhstagu, 16. marta 1946, a u tom trenutku predavaču na Kvekerskom koledžu u Pensilvaniji: „Opasnost je velika. Azija se oslonila na Elbu. Samo ekonomski i duhovno zdrava Zapadna Evropa pod vođstvom Engleske i Francuske, Zapadna Evropa koja uključuje delove Nemačke koji nisu okupirani od strane Rusije... mogu zaustaviti dalji duhovni pad i transfer moći u Aziju... Spas Evrope se može obezbediti samo uz pomoć SAD“.¹⁸ Bio je jedan od prvih koji su uvideli da su iz rata izašle dve Nemačke i da je neophodno iz te nove situacije izvući zaključke i delati. U pismu koje je uputio Hajnrihu Vajcu (Heinrich Weitz), šest meseci nakon konačnog poraza Nemačke, predstavio je svoju procenu budućnosti zemlje: „Rusija u svojim rukama ima istočnu polovinu Nemačke, Poljsku, Balkan, očigledno Mađarsku, deo Austrije... Deo Nemačke koji Rusi nisu okupirali jeste sastavni deo Zapadne Evrope... Nije samo u interesu neruske okupirane teritorije Nemačke, već i Britanije i Francuske, da udruže Zapadnu Evropu pod njihovim vođstvom i da doprinesu političkom i ekonomskom boljitku dela Nemačke koji nije pod Rusima“.¹⁹ Adenauerovo pismo Hajnrihu Vajcu može se tretirati kao koncept na kome se zasnivala njegova spoljna politika, utemeljena na staroj ideji o ekonomskoj i političkoj integraciji Zapadne Evrope. Iako su se detalji njegove procene kasnije promenili, osnovni principi su ostali duboko utemeljeni tokom čitave karijere.

Prvi veći govor Adenauer je održao 24. marta 1946. godine pred oko 4.000 ljudi u velikoj sali oštećenog Univerziteta u Kelnu. Taj govor je sadržao sve osnovne ideje koje je tokom narednih godina promovisao širom Nemačke. U njemu se osvrnuo i na nekadašnju zanesenost masa nacističkom diktaturom, sagledavši je kao posledicu dugotrajnog narušavanja odnosa između države i pojedinca. Veliki pad se ogledao u tome što je nemački narod „napravio idola od države“ i „žrtvovao individualnost, njegovo dostojanstvo i vrednosti zarad tog idola“. CDU je nastojala da ponovo ustanovi principe hrišćanskog prirodnog pra-

18 Adenauer piše Zolmanu, 16. mart 1946, u: Hans Peter Mensing, Hrsg., (1983), *op. cit.* p. 191.

19 Adenauer piše Vajcu, 23. januar 1948, u: Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1947-1949*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1984, p. 153.

va, filozofije koja ističe dostojanstvo pojedinca i nezamenljivu vrednost svakog ljudskog bića. „U 1920-im sam zagovarao integraciju francuske, belgijske i nemačke ekonomije kako bi se obezbedio dugotrajni mir“²⁰, bio je deo njegovog govora, šest meseci pre nego što će Vinston Čerčil u svom slavnom govoru u Cirihi predstaviti viziju ujedinjene Evrope: „Ujedinjene države Evrope koja uključuje Nemačku, pružaju najbolju i najtrajnu bezbednost za zapadne susede Nemačke“ i „nasledno neprijateljstvo između Nemačke i Francuske mora nestati“.

Ove ideje Adenauer je nastojao da promoviše u svakoj prilici, kako unutar svoje partije i među građanima, tako i u susretu sa okupacionim predstavnicima. Nakon zvanične integracije britanske i američke okupacione zone i formiranja „Bizonije“²¹, imao je priliku da iskoristi već dobru izgrađenu mrežu poznanstava. Kao predsedavajući Parlamentarnog saveta, bio je u stalnom kontaktu sa savetnicima generala Kleja. Kako je napomenuo 1948. godine: „Podela Nemačke nije opasnost, to je činjenica. Neophodno je da prevaziđemo podelu Nemačke na Istočnu i Zapadnu, koja je dovršena od strane istoka, kroz ponovno ujedinjenje Nemačke sa zapada“. U jesen 1948. godine, Adenauer se sreo sa prethodnim i potonjim ministrima spoljnih poslova Francuske, Žoržom Bidoom i Robertom Šumanom (Georges Bidault, Robert Schuman) koji su postali glavni zagovornici evropske integracije Nemačke i koji su isticali Adenauerovo

---

20 Videti centralni govor prvog predsednika CDU za britansku zonu u amfiteatru Univerziteta u Kelnu, 24. mart 1946, u: Hans-Peter Schwarz, ed., *Konrad Adenauer, Reden 1917–1967. Eine Auswahl*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1975, pp. 82–106.

21 Bizonija je nastala, između ostalog, kao potreba Britanaca da smanje troškove održavanja okupacije, a kada je zvanično proglašena 1. januara 1947. godine, Amerikanci, koji su snosili najveći deo troškova, uvećali su i svoja ovlašćenja. Bizonija, koja je sa kasnijim pristupanjem francuske zone prerasla u Trizoniju, postala je osnova za formiranje Zapadne Nemačke, a time i nukleus procesa podele i kreiranja dve Nemačke. U trenutku njenog formiranja posebno je naglašeno da je cilj spajanja dve zone isključivo ekonomskog karaktera, formirajući ekonomski uniju, i da se time ne krše odredbe konferencije iz Potsdama čime bi se dovelo u pitanje formiranje jedinstvene vlade čitave Nemačke. Realnost je bila drugačija; to su bili prvi koraci ka kreiranju političkih organa zapadnog dela.

angažovanje u narednim godinama. Adenauer je učestvovao na Haškom kongresu Evropskog pokreta održanom maja 1948. godine, kao i drugim sastancima sa predstavnicima Francuske, Nemačke i zemalja Beneluxa. Tokom ovih sastanaka, njegova ideja o saradnji zapadnoevropskih zemalja naišla je na odobravanje, naročito Francuske. Pored toga, bio je ubeđen u ključni doprinos i ulogu SAD kao garanta bezbednosti i sigurnosti Evrope, naročito Nemačke.

3.3 Demokratsko utemeljenje Savezne Republike Nemačke

Nakon sloma nacističke diktature, vlast u Nemačkoj ponovo je ustanovljena kako na lokalnom nivou, tako i na pokrajinskom. Izgledi za brzo ujedinjenje Nemačke nisu se obistinili. U skladu sa odlukama konferencije održane avgusta 1945. u Potsdamu, četiri pobedničke sile koje su okupirale i podelile Nemačku dogovorile su se da, bar trenutno, „centralna vlast u Nemačkoj neće biti formirana“, ali i da će tokom perioda okupacije „Nemačka biti tretirana kao jedinstvena ekonomska jedinica“.²² Već do 1947. sovjetska vojna vlast uspostavila je politički i socioekonomski sistem unutar svoje okupacione zone, koji je bio u potpunosti suprotan od onoga u zapadnom delu. Zapadne sile uspostavile su „Bizoniju“, integrisavši britansku i američku okupacionu zonu uz dozvolu za formiranje centralnih organa vlasti kontrolisanih od strane Nemaca. Marta 1947. godine, predsednik SAD, Henri Truman (Henry Truman), održao je poznati govor kojim je nagovestio ono što je danas poznato kao Trumanova doktrina. Maršalov plan²³ za obnovu posleratne Evrope objavljen je tri meseca kasnije, postavljajući uslove koji su bili potpuno neprihvatljivi za zemlje Istočne Evrope pod kontrolom i okupacijom Sovjetskog Saveza.

22 Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, p. 2.

23 Nazvan prema državnom sekretaru SAD, Džordžu K. Maršalu (Georg C. Marshall). Iako u svom slavnom govoru koji je održao na Harvardu o potrebi za rekonstrukcijom Evrope nije spomenuo Nemačku, bilo je jasno da je uključivanje Zapadne zone u američki program ekonomske pomoći potpuno logičan i očekivan.

Imajući u vidu narastajuće neprijateljstvo između Sovjetskog Saveza i tri zapadne sile, bilo je očigledno da će se konferencija ministara spoljnih poslova zemalja četiri ratna saveznika, održana u Londonu tokom novembra i decembra 1947. godine, završiti neuspelom. Bio je to poslednji susret te vrste „velike četvorke“ na kojoj se raspravljalo o budućnosti Nemačke. Početak hladnog rata primorao je Veliku Britaniju, Francusku i SAD da deluju brzo. Marta i juna 1948. godine zajedno sa zemljama Beneluksa, a nakon serije sastanaka u Londonu, izdali su „Londonske preporuke“ kojima se daje mogućnost građanima Zapadne Nemačke da uspostave svoju vladu na temeljima demokratskog ustava, ukazujući na potrebu podrške demokratskim naporima ekonomske obnove Zapadnog dela.²⁴ Istovremeno, zapadne sile predstavile su plan novčane reforme u zonama pod njihovom kontrolom. Ministri predsednici zapadnih nemačkih pokrajina ovlašćeni su 1. jula 1948. godine da sazovu Ustavotvornu skupštinu.²⁵

U avgustu 1948. godine parlamenti jedanaest država Zapadne okupacione zone izabrali su delegate za Parlamentarni savet, zakonodavno telo sa jednim ovlašćenjem – pisanje ustava zemlje. Savet je činilo 65 članova koji su predstavljali različite političke stranke: CDU, SDP, FDP (*Freie Demokratische Partei*, Slobodna demokratska partija), Nemačku partiju, Partiju centra i Komunističku partiju. Adenauer je izabran za predsednika Parlamentarnog saveta 1. septembra 1948.²⁶ Već u tom trenutku našao se na vodećoj poziciji Zapadne Nemačke, koja je tek dobijala svoje obrise. Njegov najvažniji zadatak bio je da Savet ostvari pozitivne rezultate.

Među ministrima, predsednicima pokrajina postojao je snažan otpor prema Ustavu koji bi se odnosio samo na jedan deo teritorije. Ni oni, kao ni predlagači Ustava nisu želeli da preuzmu odgovornost i budu označeni kao neko ko je učestvovao u ustavotvornom parčanju zemlje. Poput mnogih političara i pojedinaca, verovali su da će novi Ustav važiti samo

---

24 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 55–56.

25 Ova ovlašćenja koja su rezultat druge serije sastanaka predstavnika šest zapadnih država u Londonu poznata su pod nazivom „Frankfurtski dokumenti“.

26 Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op. cit.*, pp. 4–5.

u periodu tranzicije, tj. do ponovnog ujedinjenja. Imajući to u vidu, novi dokument su nazvali Osnovni zakon (*Grundgesetz*), izbegavajući time upotrebu reči Ustav. Država koju su osnovali dobila je naziv Savezna Republika Nemačka. Nakon nepunih devet meseci, članovi Parlamentarnog saveta završili su svoj zadatak usvojivši Osnovni zakon, 8. maja 1948. godine, četiri godine nakon nemačke kapitulacije. On je prihvaćen i od strane tri vojna guvernera, ratifikovan od strane pokrajinskih parlamenata i proglašen 23. maja 1949. Nakon 12 godina nacističke tiranije i naredne četiri, interregnuma, zasnovanog na vojnim zakonima i kontroli, zapadni deo Nemačke je konačno dobio demokratski ustav. Glavni grad postao je Bon, a sve u iščekivanju ujedinjenja dve Nemačke.²⁷

Ubrzo su raspisani izbori i po prvi put nakon 1932. godine, građani Zapadne Nemačke pozvani su da biraju poslanike za Bundestag na slobodnim, direktnim i opštim izborima. Adenauer je dočekao ove izbore i kampanju ohrabren svojim uspesima kao predsednika Parlamentarnog saveta i partijskog lidera. Kao centralne teme kampanje odabrao je rešavanje stambenog pitanja, zaposlenje, omladinsku politiku i porodične poslove, kao i integraciju prognanih Nemaca. Glavni konkurenti CDU na izborima bila je SPD, za koju su tada mnogi politički analitičari verovali i da će pobediti. SPD je imala najšire članstvo, najbolju partijsku organizaciju. Lider je bio Kurt Šumaher, socijalista i patriota koji je propatio tokom nacističkog terora. Šumaher je zagovarao potpunu kontrolu vlade u oblasti ekonomije, kao i nacionalizaciju banaka i značajnih industrijskih kompanija. Odbacivao je ideju obnove privatnih preduzeća u ekonomiji, čiji bi razvoj produbio klasne razlike. Centralno pitanje obe kampanje bila je budućnost ekonomskog sistema, tačnije, izbor između socijalističkog modela ili slobodnog tržišta. Koncept socijalno-tržišne ekonomije koji je razvio profesor Ludvig Erhart, zasnivao se na privatnom preduzetništvu. SPD je kritikovala ovaj sistem kao povratak u tmurnu prošlost i pozvala na sveopštu socijalizaciju ekonomije. CDU je, sa druge strane, napustila čak i raniju ideju o delimičnoj socijalizaciji, identifikujući se sa idejom

---

27 *Ibid.*, p. 5.

slobodne tržišne ekonomije. Izbori su održani 14. avgusta 1949. godine, a rezultati su za većinu predstavljali iznenađenje. Izlaznost je bila visoka, sa 78,5% (što je preko dvadeset četiri miliona glasova). Koalicija CDU/CSU osvojila je većinu glasova sa 31%, SPD 29,2%, a na trećem mestu je bila FDP sa 11,9% osvojenih glasova. Komunisti su takođe ušli u parlament sa 5,7% glasova, zatim Nemačka partija 4% itd.²⁸

Svima je bilo jasno da su razlike između dva potpuno suprotna ekonomska programa onemogućila bilo kakvo stvaranje koalicije SPD–FDP. Lideri SDP promovisali su ideju takozvane velike koalicije između SPD–CDU/CSU, koja bi raspolagala ogromnom većinom u Bundestagu. Deo CDU podržao je tu ideju, ali Adenauer je bio naklonjeniji ideji male koalicije sa FDP, dakle bez socijalista. Na sastanku koji je održan u njegovoj kući u Rendorfu, sedam dana nakon izbora, to je stavio do znanja i ostalim liderima unutar njegove partije. Tada je uspeo da pridobije većinu i za podršku za svoju kandidaturu na mesto saveznog kancelara.

Uprkos činjenici da je imao 73 godine, Adenauer je predložen za kancelara u Bundestagu. Njegov doktor ga je uveravao da može služiti jednu, najviše dve godine, što je u toj situaciji smatrano velikodušnom pretpostavkom. Adenauer je proveo više od 14 godina na toj poziciji, što je ravno periodu postojanja Vajmarske republike. Na mesto kancelara Savezne Republike Nemačke izabran je prilikom prvog izglasavanja, 15. septembra 1949. godine. Pobedio je sa jednim glasom potrebne većine, što je prema tvrdnjama mnogih, bio upravo njegov glas. Kada su ga pitali da li je glasao za sebe, odgovorio je: „Naravno, sve drugo bi bilo licemerno“.

---

28 Armin Grünbacher, *op. cit.*, p. 122.

II DRUGA KARIJERA.

KONRAD ADENAUER, „DER ALTE“
– POSVEĆENI DRŽAVNIK SA VIZIJOM UJEDINJENE EVROPE

1. UNUTRAŠNJA POLITIKA I OBNOVA

1.1 Ekonomsko čudo i vrhunac popularnosti

Najvažniji Adenauerov zadatak po njegovom stupanju na dužnost kancelara bio je izgrađivanje demokratske vlasti i njeno funkcionisanje u otežanim okolnostima obnove države. Bilo je neophodno formirati i učvrstiti sve elemente državnog aparata, funkcionalnu birokratiju, kao i institucije centralne vlasti.¹ Praktično, to je bio zadatak izgradnje države u trenucima kada politička zaostavština i iskustvo prethodnih sistema predstavljaju više opterećenje i ograničenje, nego osnovu za uspešnu formulu. Iz sopstveog iskustva bio je svestan opasnosti koje donose slabe institucije demokratije i nakaradna rešenja, kao i da nije dovoljno jedan sistem nazvati demokratskim pa da se obezbedi trajna zaštita od uvek mogućeg nasilja: „Naše iskustvo je pokazalo varljivost ovakve pretpostavke. Mi sada znamo da je demokratsko uređenje države obezbeđeno samo onda kada su koncepti slobode i poretka postali sastavni deo svakog pojedinačnog građanina. Tek kada je ovo postignuto, demokratija može obezbediti neophodan kompromis između nenarušivih prava individue i prava zajednice, države... njena održiva osnova leži u dobrovoljnom pristanku pojedinca“.² Za razliku od ustava Vajmarske republike, Osnovni

---

1 Konrad Adenauer, Germany and Europe, *Foreign Affairs*, Vol. 31, No. 3, April 1953, p. 361.

2 Citat iz govora Adenauera u *Chatham House*, održanog 6. decembra 1951. godine, prilikom posete Velikoj Britaniji, kasnije objavljen: Konrad Adenauer, Germany and the Problems of Our Time, *International Affairs*, Vol. 28, No. 2, April 1952, p. 157.

zakon dao je kancelaru široka ovlašćenja i jak položaj. Kao šef izvršne vlasti imao je zadatak da „određuje i preuzima odgovornost za opštu politiku“. Stoga, on na svoja pleća stavlja breme najveće odgovornosti u određivanju politike vlade, kao i za njeno vođenje tokom zakonodavnih procesa. Funkcionisanje čitavog sistema zavisilo je u velikoj meri od njegove sposobnosti da kontroliše odluke i aktivnosti izvršne vlasti, da sprovodi sopstvene ideje i politiku unutar koalicione vlade i parlamenta. Konačno, uspeh je zavisio i od ljudi sa kojima je najbliže saradivao i koji su činili njegov tim. Poverenje i autoritet koje je stekao bili su od velikog značaja, a zauzvrat je od njih dobijao pravovremene i upotrebljive savete i ideje. Verovatno glavna osoba u njegovoj vladi bio je Hans Globke čija je uloga bila da izabere informacije i probleme koji će dospeti do kancelara i koji zavređuju njegovu pažnju.³ Pored njega, svakako vredan pomena jeste i Valter Halštajn (Walter Hallstein). Pod njegovim vođstvom, pozicija kancelara se pokazala kao moćno i efikasno rešenje predviđeno Osnovnim zakonom. Od prvog dana, Adenauer je zauzeo čvrst položaj i upravljanje vladom koje je snažno uticalo na formativne korake nove države. S jasnom političkom vizijom i snažnom ličnošću, svojim autoritetom i stilom vladavine uspeo je da pridobije veliku podršku za svoj program reformi. Iako je prvobitno bilo predviđeno da na toj poziciji ostane kao prelazno rešenje svega nekoliko godina, taj period se produžio na čitavih 14 godina. Reizabran je u tri navrata, formirajući pet koalicionih vlada. Niko od demokratski izabраниh lidera u to vreme nije uspeo da vlada tako dugo. Da je bio popularan tokom vladavine i sposoban da zadobije poverenje neprestano je potvrđivano na izborima. Kada je

---

3 Ovde vredi spomenuti skandal koji je pratio „slučaj Globke“. Naime, Adenauer je trpeo velike kritike zbog nedovoljnog suočavanja sa nacističkom prošlošću i zadržavanja velikog broja nacističkih službenika na značajnim pozicijama. Upravo je Globke bio označen kao jedan od njih. Iako sam nikada nije bio član Nacističke partije, jer je njegova prijava bila odbijena, Globke je napisao nekoliko antijevrejskih zakona, kao i pravne komentare na “Nirnberške antisemitske zakone” koji su bili usvojeni tokom nirnberškog nacističkog mitinga, 1935. godine. Suština ovih zakona bila je da na rasnoj i antisemitskoj osnovi napravi klasifikaciju između građana Nemačke, oduzme građanski status Jevrejima i zabrani brak između Jevreja i Nemaca.

prvi put stupio na funkciju kancelara, 1949. godine, koalicija CDU/CSU imala je 31% glasova, odnosno 139 poslaničkih mesta u Bundestagu. U formiranju parlamentarne većine morali su da se oslone na podršku FDP-a i konzervativne Nemačke partije. Na sledećim izborima za Bundestag, održanim septembra 1953. CDU/CSU osvaja 45,2% uvećavajući broj poslanika na 243. Ovoga puta, Adenauer je formirao koaliciju sa FDP-om, Nemačkom partijom i Svenemačkim blokom/Ligom proteranih i obespravljenih (*Gesamtdeutscher Block/Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten*, GB/BHE). Treći redovni izbori za parlament, održani septembra 1957. godine, doneli su Adenaueru i najveći izborni uspeh. Sa izlaznošću od 87,8% glasača, koalicija CDU/CSU osvaja preko polovine glasova – 50,2%, odnosno 270 poslaničkih mesta od ukupno 497. To je bio prvi i jedini put u nemačkoj istoriji da je jedna partija uspeła da osvoji apsolutnu većinu.⁴

Po završetku Drugog svetskog rata, veliki deo Nemačke bio je u ruševinama, a gradovi gotovo srušeni sa zemljom. Preko dva miliona stanova bilo je porušeno, a više od 40% kuća oštećeno, od čega 75% u gradskim naseljima. Ovakva situacija stavljala je stambeno pitanje na sam vrh prioriteta obnove, dodatno opterećena uvećanim brojem stanovnika i imigracijom. Već 1949. godine, na teritoriji Savezne Republike Nemačke bilo je šest miliona stanovnika više nego pre rata; do 1951. taj broj porastao je na devet zapeta četiri miliona. Izgledalo je gotovo nemoguće obezbediti svim tim ljudima čak i krov nad glavom, a kamoli ispuniti stambene standarde koji su postojali pre rata. I Bundestag je posvećivao veliku pažnju ovom pitanju, a sam Adenauer je svaku priliku koristio da istakne da će rekonstrukcija i izgradnja stanova biti osnovni zadatak Nemačke u nekoliko narednih godina. Stoga je i njegova vlada imala posebno Ministarstvo za izgradnju stanova. Najveća pažnja bila je poklonjena onima koji su ostali bez ikakvog skloništa, kao i onima koji su imali mala primanja bez mogućnosti da iznajme ili izgrade svoje domove.⁵ Zbog toga

4 Armin Grünbacher, *op. cit.*, p. 122.

5 *Ibid.* p. 107.

je u Bundestagu bio jednoglasno usvojen i poseban Zakon o stambenoj izgradnji aprila 1950. Ovaj i kasniji zakoni stimulisali su izgradnju miliona zgrada i kuća putem vladinih zajmova, umanjenih kamatnih stopa i olakšica za podizanje dugoročnih kredita, subvencija itd. Prema prvom posleratnom cenzusu sprovedenom 1950. preko šest miliona stanova bilo je neophodno da namiri potrebe šesnaest miliona domaćinstava. Između 1950. i 1959, oko devedeset jedna milijarda nemačkih maraka potrošena je za rešavanje ovog problema, od čega je gotovo trećina bila pokrivena vladinim subvencijama. Do 1963. godine, posao je bio zvanično gotov. To je bio verovatno i najvidljiviji uspeh Nemaca. Dve trećine troškova pokrili su sami građani Nemačke svojim ušteđevinama. Tokom pedesetih godina XX veka građevinski sektor bio je primarni izvor domaće potražnje koji je znatno doprineo onome što se kasnije nazivalo „ekonomskim čudom“. Svakako, ovakav uspeh imao je i osetne posledice na jačanje duha nemačke zajednice, obnove poverenja i samopouzdanja.

Potreba za stambenom izgradnjom nije nastala samo zbog stravičnog bombardovanja i drugih ratnih dejstava, već i kao posledica jedne od najvećih migracija koju su Evropa i svet doživeli. Već do 1950. preko deset miliona izbeglica (oko 16% ukupnog stanovništva) živelo je u Saveznoj Republici Nemačkoj, a najveći broj njih bili su stanovnici nekadašnjih istočnih delova Nemačke – Šlezije, Pomeranije i Istočne Pruske. Takođe, bilo je tu i preko milion etničkih Nemaca koji su živeli u tadašnjoj Čehoslovačkoj, Poljskoj, Sovjetskom Savezu itd. U najvećem broju oni su nasilno i planski oterani iz svojih domova i sa svoje zemlje. Izgubili su posao, vlasništvo i drugu svojinu, „većina njih tek sa nekoliko kofera ličnih stvari“.⁶ Pobjegli su prema zapadu u nameri da spasu svoje živote, a najveći broj je odlučio da se nastani u Zapadnoj Nemačkoj.⁷ Kako bi se lakše suočio sa ovim problemom, Adenauer je u svojoj vladi formirao posebno Ministarstvo za izbeglička pitanja. Vlada je donela odluku da svi oni koji su disproportionalno propatili zbog rata, dobiju neku vrstu

6 Hans-Peter Schwartz, *op. cit.*, p. 41, ili Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 13–14.

7 Armin Grünbacher, *op. cit.*, p. 15.

naknade. Stvoreni su i posebni programi za pomoć žrtvama koji su bili zasnovani na sveobuhvatnom zakonodavstvu poznatom kao Zakon o ujednačavanju gubitaka (*Lastenausgleichsgesetz*).⁸ Svrha zakona bila je da ispravi nejednakosti koje su nastale kao posledica događaja koji su bili izvan kontrole samih građana, transferom gubitaka i tereta sa onih koji su pretrpeli velike gubitke, na one koji su iz svih tih događaja izašli ekonomski i materijalno neoštećeni. Taj zakon bio je samo jedan, ali i poslednji, u nizu socijalnih zakona i mera usvojenih kao rezultat solidarnosti svih građana. Naročito je bio značajan za izbeglice koje su na teritoriju Zapadne Nemačke stigle bez ičega, a već do sredine pedesetih godina dvadesetog veka bile uspešno integrisane u društvo. Pored toga, Adenauer je nastavio sa inicijativom kompenzacije žrtvama rata i nacističke diktature, naročito za oduzetu i ukradenu imovinu. Zakon o restituciji (*Bundesentschädigungsgesetz*) iz 1953, koji je revidiran i dopunjen 1956, predvideo je obeštećenje za žrtve (ili njihove naslednike) nacističkog progona koje su živele na teritoriji Savezne Republike. Preraspodela gubitaka i politika restitucije, kao i pitanje spoljnog duga i obaveza predratne Nemačke, bile su upravo tačke na kojima je nova vlada uspešno izgradila svoj autoritet. Ove mere i njihovo uspešno sprovođenje obezbedile su osnovu za postizanje visokog stepena društvene stabilnosti i mira.

Ekonomski sistem počeo je da dobija svoje okvire 1948. godine. Samu osnovu činile su novčana reforma i uvođenje socijalno-tržišne ekonomije. Ludvig Erhart, tada još direktor Ekonomskog saveta osnovanog prema Frankfurtskim dokumentima pri Bizoniji pokazao se kao ključna ličnost. Njegov koncept, prvobitno iskazan u takozvanim Diseldorfskim principima⁹ (*Düsseldorfer Leitsätze*) jula 1949, predstavljao je osnovu ekonomskog programa CDU u toku predizborne kampanje. Od tog trenutka, Adenauer je bio ubeđen da je Erhart pravi čovek za sprovođenje ekonomskih reformi, a njegov model koji kombinuje socijalne i tržišne principe, valjana formula za oporavak. Nekadašnji profesor dobio je po-

8 *Ibid.*, pp. 115–118.

9 *Ibid.*, pp. 73–80.

držku ključne osobe koja je takođe odbijala plansku ekonomiju i nacionalizaciju privrede. Naravno, u tom trenutku još uvek nije bilo izvesno da će ti principi zaista zaživeti i biti i politički sprovedeni. Preduslov za to bili su uspešni izborni rezultati. Kada je Adenauer izašao kao pobednik i lider parlamentarne većine, Erharta je čekalo posebno mesto u formiranju vlade – mesto ministra ekonomije, a da prethodno nije napravio karijeru unutar CDU-a. Kako bi se ostvario program reformi koji je zamislio Erhart, nova vlada je krenula putem uklanjanja teških restrikcija koje su nacisti, ali i okupacione sile, postavile pred privatna preduzeća, a sve u sklopu plana liberalizacije tržišta. Uvoz je bio liberalizovan, tarife i porezi smanjeni, a inicijativa je prepuštena privatnim preduzetnicima. Međutim, izgrađene su i nove mere kontrole tržišne utakmice koje su označene kao mere socijalnog blagostanja. Sprovođenje takve formule socijalno odgovorne tržišne privrede dovelo je do ubrzane obnove i rasta nemačke ekonomije koja je postala poznata kao ekonomsko čudo (*Wirtschaftswunder*). Tokom pedesetih godina XX veka ekonomija Zapadne Nemačke doživela je bum. Broj nezaposlenih opadao je iz godine u godinu; 1950. iznosio je 10,4%, a 1955. godine, 5,2%. U periodu od 1961. do 1965. taj broj pada na oko 1%. Ekonomija je tokom pedesetih godina XX veka rasla u proseku 8% godišnje. BDP se u periodu od 15 godina utrostručio (1950–1965), sa sto milijardi na dvesta devedeset jednu milijardu nemačkih maraka. Trgovinski deficit koji je 1949. godine iznosio milijardu dolara, prešao je u trgovinski suficit od dvesta miliona dolara već 1953. godine. Do 1956. Zapadna Nemačka je raspolagala suficitom na robe i usluge koji je iznosio tri zapeta nula sedam milijardi maraka, uz transfer od osamsto trideset četiri miliona maraka izvan zemlje. Kombinacija visokog rasta i izvoza, niske inflacije i jake monete, većeg dohotka po glavi stanovnika i niske nezaposlenosti postavila je Saveznu Republiku Nemačku među vodeće svetske ekonomije. Naravno, brzi ekonomski rast ne može se pripisati „čudu“. Do njega se došlo teškim radom i odricanjem, osposobljavanjem i obrazovanjem radne snage i predusretljivih udruženja radnika, ali i drugih faktora poput pozamašne pomoći iz Maršalovog plana. Događaj koji

je svakako uvećao značaj Nemačke i potrebu da se ojača njena pozicija u Zapadnog bloku, bio je Korejski rat iz 1950.

Iako je zadivljujući ekonomski uspeh Nemačke, kao i bilo koje druge zemlje, uvek rezultat više faktora, Adenauerova odluka da Erharta postavi za glavnog reformatora ekonomskog i finansijskog sistema bila je jedna od odlučujućih. Time je prihvaćen, u osnovi, neoliberalni koncept ekonomskog razvoja. Model budućeg ekonomskog sistema praktično je skrojen u periodu od reforme novčane jedinice juna 1948. godine, do izbora za Bundestag, septembra 1949. Možda i odlučujući momenat bio je sastanak lidera CDU, februara 1949, tokom kojeg je došlo do odmeravanja snaga između zagovornika dva različita ekonomska modela. Ludvig Erhart održao je harizmatičan govor, a Adenauer je to pretvorio u suštinski izbor između tržišne i komandne ekonomije. U trenutku kada je predstavljao odluku da CDU treba da usvoji predlog modela koji je zagovarao Ludvig Erhart, Adenauer na reakciju jednog od lidera CDU-a koji je zagovarao socijalni model ekonomije, u momentu iznosi kompromisni predlog kako bi zadovoljio sve prisutne: „socijalno-tržišna ekonomija“. Obećao je svima da će socijalni elementi programa biti ubrzo izgrađeni.¹⁰

Ekonomsko čudo uticalo je da Nemci povrate ponos i ugled u svetu. Građani ne samo da su direktno osećali posledice svih promena, već su i pružali veliku podršku unutrašnjim demokratskim reformama. Prestali su da povezuju demokratiju sa ekonomskom krizom, kao što je to bilo u slučaju Vajmarske republike, već su je dovodili u vezu sa ekonomskim uspehom CDU/CSU vladajuće većine, pod Adenauerovim vođstvom.

1.2 Ostavka i odlazak u senci skandala

Izborni rezultati iz septembra 1957. godine bili su vrhunac političkog uspeha Konrada Adenauera. Istraživanja javnog mnjenja ukazala su da je postao popularniji od utemeljivača i prvog kancelara nemačkog Rajha

---

10 Hans-Peter Schwarz, (2011), *op.cit.*, pp. 49–52.

– Ota fon Bizmarka. Dve godine kasnije, njegova popularnost doživela je pad što je bilo posledica njegove iznenadne ali nejasne kandidature za predsednika Nemačke, ali i niza skandala koji su ga pratili. Nakon vrlo uspešnog predsedavanja Teodora Hojsa u dva mandata, mesto predsednika države ostalo je upražnjeno. U aprilu 1959. godine, Adenauer je najavio da će se kandidovati. Međutim, nakon dva meseca menja svoju odluku i saopštava da će ipak ostati kancelar, navodno, zbog teške spoljno-političke situacije i izazova – Berlinska kriza i Ženevska konferencija. Pravi razlog njegove neodlučnosti i odluke da se povuče bila je nesigurnost ko bi mogao biti njegov naslednik na mestu kancelara, kao i nezadovoljstvo kandidatima.¹¹ Velikim delom, razlog je ležao i u činjenici da predsednik države ima znatno manja ovlašćenja od kancelara. Nošen idejom preuzimanja predsedničke pozicije imao je u vidu primere poput Francuske i De Gola, koji je uspeo da izgradi poziciju jakog predsednika. Međutim, Osnovni zakon Nemačke to nikako ne bi mogao da mu obezbedi, čak i pored njegovih pokušaja da kritikom izmeni situaciju.¹² Kada je i konačno napustio mesto kancelara 1963, otišao je pod velom kontroverze.

Dva događaja ubrzala su njegovu ostavku. Politička podrška i poverenje znatno su opali avgusta 1961. godine, kada ga je izgradnja Berlinskog zida zatekla nespremno i usred izborne kampanje u kojoj se spremao za sučeljavanje i oštru borbu protiv gradonačelnika Berlina i ozbiljnog kandidata za novog kancelara – Vilija Branta (Willy Brandt). Previše je oklevao i bilo mu je potrebno devet dana da konačno ode u krizom pogođen grad, dva dana nakon što je potpredsednik SAD, Lin-

- 11 Ostalo je zabeleženo da je Adenauerova namera bila da kandiduje Ludviga Erharta, kako bi ga sprečio da postane novi kancelar. Erhart je prihvatio ideju, ali je ubrzo promenio mišljenje shvativši prirodu Adenauerovog predloga. Konačno, za predsednika Nemačke izabran je dotadašnji ministar poljoprivrede, Hajnrih Libke (Heinrich Lübke).
- 12 U ovom kontekstu pročitati pismo koje je tada odlazeći predsednik Teodor Hojs poslao Adenaueru, 9. aprila 1959, u kojem, inače suzdržani i blagonakloni Hojs, napušta svoj prepoznatljiv stil i oštro kritikuje ono što je prepoznao kao Adenauerove istinske namere: Dokument 147, *Hojsovo pismo Adenaueru o predsedničkom pitanju*, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 289–290.

don B. Džonson, došao iz Vašingtona. U međuvremenu, Brant koji je prekinuo svoju kampanju kako bi se posvetio situaciji u Berlinu, bivao je sve popularniji. Pokazani prkos i posvećenost u suočavanju sa gorućim problemom išli su u prilog gradonačelniku, nasuprot Adenauerovom zadocnelom odgovoru. To se i odrazilo na izborima održanim septembra te godine, kada je CDU/CSU izgubila apsolutnu većinu u Bundestagu. Ostala je najveća partija, ali sa 5% manje osvojenih glasova – 45,3%, što je zahtevalo formiranje parlamentarne koalicije.¹³ FDP je još jednom poslužila kao koalicioni partner, ali sa izuzetno teškim pregovorima o formiranju kabineta sa fokusom na Adenaueru. On se ovoga puta našao pod velikim pritiskom članova svog kabineta, kao i FDP-a, da napusti mesto kancelara pre završetka čitavog mandata. Štaviše, FDP je i vodio kampanju za izbore 1961. pod sloganom: „Sa CDU/CSU, ali ne sa Adenauerom“. U kasnijem pismu upućenom šefu poslaničke grupe CDU/CSU, Hajnrihu Kroneu (Heinrich Krone), kao i predsedniku FDP-a, Adenauer se s time saglasio. Objavio je odluku da neće ostati na čelu vlade tokom trajanja čitavog mandata. Godinu dana nakon što je formirana vlada u koaliciji sa FDP-om, njegova pozicija bila je ozbiljno uzdrmana krizom koju je inicirao jedan od najpoznatijih nemačkih nedeljnika, *Der Spiegel*. Izvesno vreme ovaj nedeljnik pokušavao je da diskredituje Adenauerovog ministra odbrane, Franc-Jozefa Štrausa (Franc-Josef Strauss; slovio je za potencijalnog Adenauerovog naslednika i Erhartovog suparnika), optužujući ga za nepodobnost, propuste i korupciju. U oktobru 1962. godine objavili su izuzetno kritički članak koji je doveo u sumnju odbrambene sposobnosti Bundesvera (*Bundeswehr*, savezna vojska), navodeći da su jesenji vojni manevri NATO-a otkrili da su zapadnonemačka civilna odbrana i konvencionalno naoružanje suštinski nedovoljni i neadekvatni.¹⁴ Nekoliko dana kasnije, policija je pretražila kancelarije *Der Spiegel*a, a

13 Armin Grünbacher, *op. cit.*, p. 122.

14 Članak je objavljen pod nazivom „Samo delimično sposobni za odbranu“ (*Bedingt abwehrrbereit*), koji je zapravo bio oznaka za najnižu NATO kvalifikaciju spremnosti savezničke vojske za izvođenje manevra. Videti: Dokument 148, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 291–292.

jedanaest novinara, uključujući i odgovornog urednika, Rudolfa Augštajna (Rudolf Augstein), uhapšeno je i optuženo za izdavanje vojnih tajni.¹⁵ Kao opravdanje za svoje postupke, vlada je izdala saopštenje da je članak delimično zasnovan na tajnim dokumentima koji su protivzakonito uzeti iz Ministarstva odbrane. Sam Adenauer je otišao dalje, izjavivši u Bundestagu da su određeni ljudi izdali svoju državu u nameri da na tome zarade pare.¹⁶ Međutim, optužbe su se pokazale nepravednim i ubrzo su odbijene kao neosnovane. Kada je javnost saznala sve detalje ove afere i kako se u njoj ponašala vlada, talas protesta preplavio je Zapadnu Nemačku. FDP se pridružila protestima i povukla svoje ministre iz vlade. Adenauer je bio primoran da prihvati zahtev za Štrausovu ostavku i da formira novu vladu. Kao posledica toga, njegov pozitivni imidž pretrpeo je znatan udarac. Veoma brzo, mišljenje da je kancelar predugo na vlasti i da mu je vreme da prepusti tu poziciju mladima, postalo je opšte. Marta 1963. godine većina u CDU-u je zahtevala povlačenje i vršila pritisak da Adenauer odredi datum ostavke. Ignorisan su i njegove sumnje koje je imao prema političkim ambicijama Ludviga Erharta, kao novog kancelara. U koaliciji sa FDP-om, CDU je upravo njega predložila na to mesto. Konrad Adenauer je podneo ostavku 15. oktobra 1963. godine, nakon četrnaest godina provedenih u službi države na najodgovornijem mestu.

---

15 Ovo se desilo i pored toga što je glavni urednik, Konrad Alers (Conrad Ahlers), proverio priču kod vojske, kao i kod Savezne obaveštajne službe, kako bi izbegao objavljivanje nečega što bi se smatralo tajnim. Članak je prošao proveru.

16 Videti delove Adenauerovog govora, kao i reakciju opozicionih poslanika tokom samog obraćanja Bundestagu povodom ovog skandala: Dokument 149, *Ponor ve-leizdaje*, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 293–294.

2. SPOLJNA POLITIKA – POLITIKA SVRSTAVANJA I IZGRADNJE POVERENJA

Kada mu je bilo devedeset godina, Konrad Adenauer je u jednoj rečenici pokušao da sumira spoljnu politiku Savezne Republike Nemačke za 14 godina njegove vladavine: „Celokupna spoljna politika naše vlade bila je usmerena ka integraciji sa slobodnim narodima Zapada“. Verovatno i centralna tačka njegovog istorijskog uspeha kao kancelara bila je odlučnost u nastojanju da čvrsto poveže slobodni deo Nemačke sa zapadnim demokratijama i da unutar tog partnerstva učini svoju zemlju ravnopravnim članom evropske zajednice. Njegova politika „zapadne integracije“ (*Westintegration*) označila je radikalnan zaokret od tradicionalnog spoljnopolitičkog koncepta Nemačke i ujedno suštinski novi početak. Još od osnivanja nemačkog Rajha, 1870–1871. godine, Nemačka je u nameri ostvarivanja onoga što je definisano kao nacionalni interes, vodila, na različite načine i različitim sredstvima, spoljnu politiku koja je označena kao „poseban put“ (*Sonderweg*). Sa povoljnim geografskim položajem, u dva navrata samouvereno je nastojala da preuzme ulogu vodeće sile Evrope, suprotstavljajući se svojim susedima na istočnoj i zapadnoj granici. Prema Adenauerovom shvatanju, takva politika je Nemačku uvek vodila u izolaciju i poraze: „Ovo nas je navelo na priznanje da naš opstanak, kao i svih drugih evropskih nacija, može biti obezbeđen samo unutar zajednice koja prevazilazi nacionalne granice“.¹⁷ Već na početku svoje političke karijere, Adenauer je zauzeo stav da se Nemačka mora prikloniti zapadnom viđenju državnog uređenja, individualnih

---

17 Konrad Adenauer, (1952), *op. cit.*, p. 158.

sloboda i prava, kao i vlasništva. Iskustvo Prvog svetskog rata naučilo ga je da država nije dovoljno snažna, ni moralno ni fizički, da upravlja efikasno i da su svi pokušaji da se tako deluje osuđeni na propast. Još kao gradonačelnik Kelna zagovarao je ideju evropskog pomirenja i saradnje. Kako bi se obezbedio dugotrajni mir, zalagao se za integraciju nacionalnih ekonomija Nemačke, Francuske i zemalja Beneluksa, koja bi prethodila formiranju zajedničkog tržišta.

Podela Nemačke na tri dela bila je otežavajuća i ograničavajuća determinanta u definisanju spoljne politike Konrada Adenauera. Istočni deo nekadašnje Nemačke predat je Poljskoj i Sovjetskom Savezu, a druga dva okupirana od strane četiri svetske sile pobjednice u Drugom svetskom ratu. Nova slika međunarodnih odnosa i narastajući antagonizam između dve najveće sile sveta naveli su Adenauera na zaključak da za Zapadnu Nemačku postoje samo dva puta – da se priključi Zapadu, ili da se priključi Sovjetskom Savezu. Bilo koja opcija koja bi stajala između bila je više iluzija nego realna mogućnost. U poređenju sa svim vodećim političarima tog doba, Adenauer je bio najsnažniji zagovornik nemačke orijentacije ka Zapadu, odnosno političke, ekonomske i vojne integracije sa evropskim demokratskim društvima. Njegova beskompromisna politika naišla je na niz kritika koje su dolazile od opozicije, ali i iz same vlade. Njegov možda i najveći rival iz početnog perioda, lider SPD-a, Kurt Šumaher, predlagao je da se Zapadna Nemačka ne priklanja nijednoj od suprotstavljenih strana hladnog rata niti da preuzima ikakve obaveze, a sve u cilju održavanja svih opcija za moguće nemačko ujedinjenje. Tokom jednog parlamentarnog zasedanja koje je trajalo gotovo čitavu noć, 24/25. novembra 1949. godine, pokušao je da diskredituje Adenauera označivši ga kao „kancelara saveznika“. Optužio je Adenauera za izdaju nacionalnih interesa, smatrajući da je podelu Nemačke učinio trajnom i stavio njen Zapadni deo u službu stranih sila.¹⁸ Ovakvi stavovi dobijali su podršku i iz redova koalicionih partnera iz FDP-a i DP-a, koje su tradicionalno bile

---

18 Deo ovog govora, za koji je inače Šumaheru izrečena kazna suspenzije u Bundestagu u trajanju od 20 dana, dostupan je u: Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 133–134.

nacionalno orijentisane partije, ali i iz same CDU. Jedan od lidera CDU-a i vođa grupe koja se unutar partije suprotstavljala Adenaueru, bio je Jakob Kajzer, koji se protivio svrstavanju Nemačke na jednu stranu, smatrajući da bi država trebalo da očuva istinsku poziciju medijatora između Istoka i Zapada. Međutim, Adenauer je bio prvi čovek partije i imao je dovoljnu podršku na svim nivoima za ostvarivanje svoje političke vizije.¹⁹

Do 1947, bilo je jasno da je na pomolu novi sukob koji je označen kao hladni rat. Kada su predstavnici Sovjetskog Saveza napustili Saveznički kontrolni savet, svi naponi da četiri pobedničke sile vladaju Nemačkom kao jednim entitetom, propali su. Podele između Zapada i Istoka, pre svega između SAD i SSSR, bile su nepremostive. Nije bilo moguće pronaći zajedničko rešenje za političke, ekonomske i društvene probleme koje je bilo neophodno rešavati. Soluciju su ubrzo pronašli u jačanju svoje zone uticaja. Stvaranjem Organizacije za evropsku ekonomsku saradnju (OEES) 1948. i Severnoatlantskog pakta (NATO), aprila 1949. godine, Zapad je počeo proces ekonomske i vojne reorganizacije. U maju 1949. godine osnovan je i Savet Evrope, kao prvi korak evropskih integracija. Septembra 1949. odredbe Okupacionog statuta koje određuju zadržavanje vlasti i ovlašćenja od strane SAD, Velike Britanije i Francuske, stupile su na snagu. Vojni upravnici tri zapadne okupacione sile zamenjene su Visokim predstavnikom koji je odsedao na Petersburškom brdu iznad Bona. Savezna Republika Nemačka bila je u potpunosti zavisna država, ali je polako dobijala sve značajniju ulogu u međunarodnoj zajednici. Od 1949. do 1955. bila je u potpunosti u statusu protektorata tri zapadna saveznika, podvrgnuta manje-više strogim ograničenjima. U svom prvom predstavljanju vladinog plana, Adenauer je najavio stupanje na snagu Okupacionog statuta, zvanično objavljenog aprila 1949. godine od strane vojnih upravnika. Prema odredbama Statuta, tri zapadne okupacione sile zadržale su vrhovnu vlast, kao i direktnu kontrolu u brojnim oblastima – svega što je potrebno za održavanje okupacionih snaga, u spoljnim odnosima i trgovini, demilitarizaciji, kontroli industrije i komunikacija,

---

19 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 128–135.

kontroli Rura i važnih rudnika uglja, kompenzaciji i reparaciji, kao i unutrašnjoj bezbednosti. Samo uz posebnu dozvolu zapadnih sila, vlasti Zapadne Nemačke bile su u mogućnosti da donose odluke i preuzimaju aktivnosti u tim oblastima. Visoki predstavnici su 21. septembra 1949. godine pozvali Adenauera na sastanak koji se održao u glavnom štabu na Petersburgu, povodom svečane ceremonije ukidanja institucije vojne vlasti i prenosa ovlašćenja na civilnu upravu Visokih predstavnika. Adenauer nije bio pozvan kao ravnopravni učesnik svečanosti. Kako bi i simbolički to iskazali, trojica Visokih predstavnika bili su pozicionirani u centralnom delu prostorije na orijentalnom tepihu, a Adenauer je stajao sa strane, gotovo do zida i izvan tepiha. Bilo je planirano da sa te pozicije predstavi članove svog kabineta. Međutim, kada je došao red na njega, Adenauer je na iznenađenje svih prisutnih napravio iskorak i sa obe noge na tepihu predstavio svoje saradnike i plan vlade, saopštavajući na taj način da on raspolaže jednakim legitimitetom poput Visokih predstavnika.²⁰

Adenauerova saradnja sa predstavnicima okupacionih sila bila je uspešna i produktivna. Kao rezultat toga, u više navrata je izvršena i modifikacija Okupacionog statuta, a integracija Zapadne Nemačke sa Zapadnom Evropom znatno je poodmakla već tokom prvih godina njegove vladavine. Svaki napredak u odnosima imao je za posledicu proširenje ovlašćenja Adenauerove vlade, a time je i uvećavan autoritet Nemačke kao pouzdanog partnera. Savezna Republika Nemačka je 31. oktobra 1949. postala članica Organizacije za evropsku ekonomsku saradnju, čiji je cilj bio da unapredi interevropsku ekonomsku saradnju i distribuira pomoć iz Maršalovog plana. Prema uslovima koji su bili postavljeni Petersburškim sporazumom iz 22. novembra 1949. godine, Zapadnoj Nemačkoj je omogućeno da učestvuje u radu međunarodnih organizacija.²¹ Maja 1950. postaje pridruženi član Saveta Evrope, ali bez prava glasa. Prema spomenutom sporazumu, koji su potpisali Adenauer i tri Visoka pred-

20 Videti: Dokument 9, *Govor dr Konrada Adenauera tokom petersburške ceremonije, 21. septembra 1949.*, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 22–23.

21 Videti: Dokument 62, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 130–132.

stavnika, Nemačka je dobila pravo da otvori konzularna predstavništva u inostranstvu. Ovi događaju su predstavljali prve potvrde nemačke nezavisnosti od strane njenih ratnih protivnika, a ujedno su izgradili i okvir u kome će se kretati napredak ka punom suverenitetu. U martu 1951. godine, zakoni usvojeni od nemačkih parlamenata stupali su na snagu bez čekanja na zvanično odobrenje od strane Visokih predstavnika. U isto vreme, Bon se izborio za preuzimanje punih ovlašćenja u kontroli svoje novčane jedinice. Pored toga, proširena su ovlašćenja u domenu spoljne politike, uključujući i osnivanje ministarstva spoljnih poslova i predstavljanja države u inostranstvu na nivou ambasadora. Ujedno, Adenauer je postao i prvi ministar spoljnih poslova Zapadne Nemačke.²² Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik (EZUČ), kao prve supranacionalne organizacije tog tipa, Savezna Republika Nemačka je potpisala 18. aprila 1951. Njena ovlašćenja potisnula su kontrolu uspostavljenu nad Rurom od strane zapadnih sila. U maju iste godine, Zapadna Nemačka je postala i punopravna članica Saveta Evrope. Jula 1951. godine, ratno stanje između tri okupacione sile i Nemačke je i zvanično ukinuto, što je Adenauer iskoristio kako bi potpisao nove sporazume kojima se prenose ovlašćenja na njegovu vladu. Može se reći da je cilj političkog oporavka Nemačke od samog početka bio sticanje prava na vođenje spoljne politike, kao i stvaranje pogodnih uslova u kojima bi to pravo moglo i da se praktikuje. Do maja 1952. godine, SAD, Velika Britanija i Francuska, zajedno sa vladom Zapadne Nemačke, napisali su predlog Ugovora o Nemačkoj (*Deutschlandvertrag*) koji je postavio okvir uzajamnog razumevanja i priznavanja. Suštinski, ugovor potpisan u Bonu označio je kraj okupacije Zapadne Nemačke i priznavanje njenog suvereniteta u međunarodnim odnosima, stavljajući je u istu ravan sa ostalim potpisnicama.

---

22 Do 1951. godine nije postojalo posebno izdvojeno Ministarstvo spoljnih poslova, jer nemačka vlada nije imala dovoljno ovlašćenja za samostalno vođenje spoljnih poslova, a sve do 1955. i momenta sticanja punog suvereniteta funkciju ministra spoljnih poslova obavljao je kancelar.

2.1 Evropa – projekat političke integracije Evrope

Od samog početka političke karijere, Adenauer je zagovarao politiku uzajamnog razumevanja i pomirenja među narodima Evrope, posebno imajući u vidu Francusku i Nemačku. Već tokom dvadesetih godina XX veka, isticao je potrebu za integracijom proizvodnje uglja i čelika, kao poželjnog instrumenta koji će ojačati evropsku saradnju i rešiti mnogobrojne bezbednosne probleme. Nakon Drugog svetskog rata, posebnu pažnju je posvetio pitanjima pomirenja, ekonomske saradnje i integracije, kao i solidarnosti evropskih naroda posvećenih demokratiji i zaštiti ljudskih prava. Često je isticao da Evropa samo putem mirnodopske saradnje i solidarnosti može biti sposobna da se izgradi i nametne kao treća svetska sila. Nakon što je marta 1946. izabran za predsednika CDU u jednom intervjuu je kazao: „Nadam se da će, u ne tako dalekoj budućnosti, Sjedinjene Države Evrope, kojoj će pripadati i Nemačka, biti formirane; kao i da će takva Evropa, taj kontinent prečesto ratom razaran, konačno uživati blagodeti trajnog mira“.²³

Jedna od značajnih ličnosti tog doba, koja je na ovim pitanjima saradivala sa Konradom Adenauerom bio je Robert Šuman čiji je maternji jezik bio nemački. Rođen u Luksemburgu, ali odrastao u nemačkom Rajhu, živio u oblasti Loren, studirao u Mecu, Minhenu i Bonu i izgradio karijeru kao ministar spoljnih poslova Francuske. Ujutro, 9. maja 1950. godine, predstavnik ministarstva spoljnih poslova Francuske predao je Adenaueru privatno pismo od Šumana, čija je glavna poruka bila: „Francuska vlada predlaže da se čitava francusko-nemačka proizvodnja uglja i čelika stavi pod kontrolu zajedničke visoke vlasti, unutar okvira organizacije kojoj ostale evropske zemlje mogu pristupiti“.²⁴ Šumanova

23 Govor Adenauera na NWDR radiju, 6. mart 1946. godine. Preuzeto sa sajta Konrad-Adenauer fondacije posvećenom Adenaueru, odeljak: Biographie/Zitate/Europa: http://www.konrad-adenauer.de/index.php?key=&menu_sel=15&menu_sel2=103&menu_sel3=247

24 U svojim memoarima Konrad Adenauer govori o tome koliko je ovaj trenutak bio značajan za njega. Pismo ga je zateklo dok se spremao za konferenciju za medije tokom koje je objasnio odluku vlade o prijemu Nemačke u Savet Evrope, što je iskoristio

inicijativa za integraciju proizvodnje uglja i čelika u srcu Evrope bila je zasnovana na konceptu razvijenom od strane Žana Monea (Jean Monnet), idejnog tvorca posleratne političke i ekonomske integracije Evrope. U potpunosti u saglasju sa idejama koje je i Adenauer promovisao, koncept je isticao novi put ka odnosima Francuske i Nemačke i postavljao konkretne osnove za novo utemeljenje Evrope. Po prvi put od 1945. godine, Nemačka i Francuska su bile u prilici da deluju sa ravnopravnih osnova i s jednakim pravima u ostvarivanju zajedničkog cilja. Kancelar je istog trenutka poslao odgovor u kojem je iskazao svoje slaganje. Naravno, detalji su kasnije usaglašeni između svih zainteresovanih strana, a šest zemalja je odlučilo da učestvuje u formiranju takve Zajednice. Radne grupe su pregovarale na osnovama francuskog predloga, a profesor Valter Halštajn bio je vođa nemačke delegacije. Nakon devet meseci pregovora, sporazum je postignut i bio spreman za sastanak ministara spoljnih poslova koji je bio zakazan u Parizu.

Adenauerova poseta Parizu, aprila 1951. godine, bila je prva poseta nekog nemačkog političkog lidera Francuskoj posle duže vremena. Kancelar je nastupao u svojstvu ministra spoljnih poslova, posle samo mesec dana od stupanja na novu dužnost. Potpisivanje ugovora o formiranju EZUČ predstavljeno je kao veliki doprinos miru i stabilnosti, stavljajući proizvodnju uglja i čelika u Francuskoj i Nemačkoj pod jednu zajedničku upravu. Cilj sporazuma bio je da se unapredi ekonomska saradnja Zapadne Evrope i učini buduće ratove među potpisnicama ne samo nezamislivim, već i materijalno nemogućim. Sa pozicije Zapadne Nemačke, ugovor je pozdravljen i kao prvi veliki iskorak prema ravnopravnom položaju na međunarodnoj sceni. Povodom potpisivanja ugovora o osnivanju EZUČ-a, Adenauer je preko radio-programa svojim građanima poručio iz Strazbura: „Šumanov sporazum označava početak

---

i da predstavi ključne elemente Šumanovog plana. Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1945-1953*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1965, pp. 327–332. Takođe, videti: Konferencija za medije 9. maj, 1950. godine u Hans-Peter Schwarz, ed., (1975), pp. 175–181; kao i: Šuman piše Adenaueru u Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1949–1951*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1985, pp. 508-510.

nove epohe. Po prvi put u istoriji, šest evropskih država se ujedinilo, formiravši nadnacionalnu zajednicu. Evropa, do sada samo geografski pojam, postaje politički faktor iza kojeg stoje politička volja i politička moć. Svojim učešćem i podrškom Nemačka je znatno doprinela oživljavanju Šumanovog plana i izgradnji Evrope kao političkog faktora, a Nemačka je postala i punopravna članica takve zajednice“.²⁵

Adenauer je proces evropskih integracija posmatrao kao preduslov bezbednosti i blagostanja kontinenta. Vizija koju je delio sa ostalim osnivačima evropske zajednice, pre svega Žanom Moneom, Robertom Šumanom i Alcideom Degasperijem (Alcide De Gasperi). Formiranje EZUČ-a 1951. godine, bio je samo prvi korak u jednoj oblasti saradnje ka formiranju jedinstvene i ujedinjene Evrope.²⁶ Aprila 1955. godine, Savet ministara šest država predložio je da se sazove konferencija u cilju proširenja integracije u oblastima saobraćaja, trgovine i energije. Dva meseca kasnije, ministri spoljnih poslova usvojili su rezoluciju u Mesini, sa preporukom da države članice EZUČ formiraju ekspertske komitete i započnu direktne pregovore o formiranju zajedničkog tržišta i zajedničke politike u oblasti nuklearne energije. Završni sporazum je usvojen krajem 1956. godine i poslat na ratifikaciju nacionalnim parlamentima. Predviđao je uspostavljanje zajedničkog tržišta, kao i nove institucije čiji će zadatak biti da radi na implementaciji dogovorenih ciljeva, uključujući Komisiju, Parlament, Savet ministara i Evropski sud pravde. Marta 1957, šest država potpisuje ugovore o formiranju Evropske ekonomske zajednice (EEZ) i Evropske zajednice za atomsku energiju (EURATOM) u Rimu. Rimski ugovori usvojeni su jednoglasno i stupili su na snagu 1. januara 1958. godine.

Sa stanovišta Zapadne Nemačke, od suštinskog značaja bila je klauzula koja je garantovala nastavak „unutrašnje“ trgovine između dve Ne-

25 Citat Adenauera o Evropi preuzet sa veb stranice: http://www.konrad-adenauer.de/index.php?key=&menu_sel=15&menu_sel2=103&menu_sel3=247

26 Videti delove Adenauerovog govora u Bundestagu: *Konrad Adenauer u Bundestagu o EZUČ, 12. jul 1952.*, Dokument 3, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, p. 119.

mačke oslobođene carina. Na taj način, čak je i DDR postala „prikrivena“ članica novog ekonomskog prostora. To je bio jedan od uslova na kojem je Adenauer oštro insistirao, i koji je značio da se ukupna roba uvezena iz Istočne Nemačke tretira kao proizvedena u Zapadnoj. U Saveznoj Republici Nemačkoj, Rimski ugovori su bili prvi značajniji međunarodni ugovori koji su dobili nedvosmisleni podršku velikih partija Nemačke, koalicije CDU/CSU i SPD. Ugovori su usvojeni u Bundestagu podrškom velike većine poslanika, 5. jula 1957. Iako je nova situacija u kojoj se Zapadna Nemačka našla tretirana kao uspeh spoljne politike kancelara, to nije prošlo bez kritike. Kao i u mnogim situacijama u prošlosti, kritika je dolazila i iz njegovog kabineta. Među kritičarima, najglasniji je bio upravo Adenauerov čovek od velikog poverenja, ministar ekonomije, Ludvig Erhart, koji je bio najveći zagovornik ideje slobodnog tržišta. On je smatrao da, na duge staze, interes nemačke ekonomije i ciljevi mogu biti ostvareni kroz formiranje zone slobodne trgovine na svetskom nivou i putem globalne liberalizacije pre nego formiranjem regionalnog bloka koji u sebi sadrži elemente protekcionizma.²⁷ Iako je put evropskih integracija daleko složeniji, zahtevniji i teži nego što su to predvideli njeni osnivači, te 1957. godine, pokazalo se, ipak, da je njihovo dostignuće označilo začetak intenzivne saradnje država članica, širenje zone, a time ekonomske i političke stabilnosti. Stabilnost, mir i blagostanje čine temelj takvog projekta. Tome se nadao i Konrad Adenauer kada je proces evropskih integracija stavio na listu prioriteta. Čak i onim članovima kabineta koji su stvari videli drugačije, on je takvu politiku praktično nametnuo snagom ovlašćenja nemačkog kancelara da određuje smernice i pravac politike (*Richtlinienkompetenz*).²⁸

27 Videti: Dokument 95, *Erhard o evropskim integracijama*, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 202–203.

28 Videti Adenauerovo obraćanje saveznim ministrima: *Memorandum kancelara Adenauera saveznim ministrima*, 19. januar 1956, Dokument 10, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op. cit.*, pp. 125–127, ili, Dokument 96, *Adenauerove direktive o evropskoj politici*, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, 203–206.

2.2 Pitanje naoružanja

Početak hladnog rata postavio je pitanje očuvanja bezbednosti Zapadne Nemačke na vrh Adenauerove agende i još više potvrdio njegovo opredeljenje o potrebi izgradnje savezništva sa Zapadom. Međutim, zapadne okupacione sile godinama nisu bile spremne da odustanu od demilitarizacije, kontrole i ograničavanja industrijskog razvoja, ili prihvate bilo kakve korake ka ponovnoj izgradnji vojnih kapaciteta Nemačke. Signal koji je poslat zapadnim saveznicima Korejskim ratom, juna 1950. godine, bio je više nego jasan. Ubrzanim procesom zapadne vojne integracije, pitanje evropske bezbednosti ponovo se našlo na političkoj agendi. Vojna agresija koju su izvršili komunisti u ovoj podeljenoj zemlji probudila je strahove u Bonu, ali i u drugim glavnim gradovima Zapadnog bloka, od mogućeg sličnog konflikta u podeljenoj Nemačkoj.²⁹ Pitanje naoružanja Zapadne Nemačke je delimično, kao posledica ovih događaja, postalo jedno od ključnih. Zapadne sile su ubrzo shvatile da su, bez nemačkog učešća i doprinosa u obezbeđivanju sigurnosti, izgledi da se odbrani teritorija istočno od Rajne od moguće agresije, izuzetno slabi. Adenauer i članovi njegove vlade su sa fokusiranom pažnjom i zebnjom posmatrali narastanje takozvane Narodne policije Istočne Nemačke do 70.000 ljudi, obučenih poput vojske, uključujući jedinice opremljene artiljerijom i tenkovima. S druge strane, prema odredbama Okupacionog statuta, Saveznoj Republici Nemačkoj nije bilo dozvoljeno da raspolaže bilo kakvim vojnim snagama, a jedinice koje su postavljene u oblasti centralne Evrope od strane zapadnih okupacionih snaga nisu raspolagale kapacitetima za sukobe većih razmera. Imajući to u vidu, SAD i britanska vlada predložili su Adenaueru da organizuje radnu grupu vojnih eksperata koji bi ga savetovali po tom pitanju. Blokada Berlina 1948/49, Korejski rat i narastajuće tenzije duž linije Gvozdene zavese, primorali su vlade Zapadne Evrope da se suoče sa problemom odbrane, odnosno shvatili su da je neophodno razviti vojne snage koje bi bile sposobne da zaustave i odbiju eventualni napad sa Istoka. Pitanje sopstvenih vojnih i

29 Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 150–151.

odbrambenih kapaciteta postalo je još aktuelnije u situaciji kada su SAD, inače duboko umešane u Korejski rat, naznačile da postoji mogućnost da će povući svoje snage iz Evrope ukoliko se i sami Evropljani ozbiljnije ne posvete problemu sopstvene odbrane.³⁰

Celokupna situacija išla je u prilog Adenauerovom planu uvećanja ovlašćenja Zapadne Nemačke, ponudivši nemački vojni doprinos Zapadu. Svima je bilo jasno da bez nemačkog doprinosa u pogledu ljudstva, odbrambena sposobnost Zapadne Evrope ne bi mogla da dostigne nivo dovoljan da adekvatno odgovori na eventualnu agresiju zemalja Istočnog bloka. Ministri spoljnih poslova tri zapadne sile raspravljali su o tom pitanju u Njujorku septembra 1950. godine. Krajem avgusta te godine, Adenauer je iskazao svoju zabrinutost s dva memoranduma: Memorandum savezne vlade Zapadnim silama o bezbednosnom pitanju i Pitanje preoblikovanja odnosa Savezne Republike i okupacionih sila.³¹ Bez znanja svog kabineta, kao i Bundestaga, predao je oba dokumenta Visokom predstavniku SAD, Džonu Makloju (John McCloy), pred njegov ulazak u avion koji ga je vodio na konferenciju u Njujork. U jednom od memoranduma, Adenauer je saopštio: „Mi smo spremni, u slučaju formiranja međunarodne evropske vojske, da doprinesemo nemačkim kontingentom“. Nepuna dva meseca kasnije, ministar spoljnih poslova Francuske – Rene Pleven (René Plevén), predstavio je plan koji je postao poznat kao „Reneov plan“ i koji je pozvao na izgradnju Evropske odbrambene zajednice (EDC). Podrazumevao je formiranje zapadnoevropske vojske, unutar koje će biti integrisane i nemačke trupe pod supranacionalnom komandom. Adenauer je pozitivno reagovao na taj plan, ali je istovremeno insistirao na tome da vojnici Zapadne Nemačke mogu biti uključeni u program stvaranja zapadnoevropske vojske, samo u slučaju da je toj zemlji garantovan jednak status s ostalim zemljama učesnicama. Sam projekat ponovnog naoružanja izazvao je snažno protivljenje i talas negodovanja na unutrašnjem planu, od početka pa sve do sredine pedesetih godina XX

30 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 156–159.

31 Videti: Dokument 1, *Memorandum kancelara Adenauera o bezbednosti Savezne Republike*, 29. avgust, 1950, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 155–156.

veka. U Bundestagu, ali i u samoj vladi, rekonstrukcija nemačke vojske i kasnije usvajanje zakona o obaveznom služenju vojnog roka, pokazali su se kao izuzetno osetljivo pitanje. Predsedavajući SPD, Kurt Šumaher, vodio je kampanju opozicije protiv ratifikacije odbrambenog sporazuma. Gustav Hajneman (Gustav Heinemann), ministar unutrašnjih poslova, prekinuo je saradnju sa Adenauerom, podneo ostavku iskazujući svoj protest i konačno napustio partiju. Kako je nedavna istorija bila u živom sećanju i još uvek je uticala na život prosečnih građana, većina Nemačka protivila se ideji obnove nemačke vojske zauzevši stav koji je ubrzo postao popularan i izrastao u pokret – „Bez mene“, ili „Izostavi mene“ (*Ohne mich*). Ovo je primoralo Adenauera da se suoči sa izazovima na dva fronta – unutrašnjem i spoljašnjem. Oštro protivljenje opozicije je bitno uticalo na opadanje podrške i popularnosti kancelaru u zemlji, a na međunarodnom planu je nastojao da ubedi evropske saveznike da bi Nemačka igrala ulogu odgovornog odbrambenog partnera. Oprezno i sporo su zapadne sile prihvatale realnost da ne mogu doveka upravljati odbranom Zapadne Nemačke, uviđajući da je potrebno da i Nemačka pruži svoj doprinos vojnim troškovima i opterećenjima Zapada.

Ugovor o Nemačkoj (engl. General Treaty; nem. *Deutschlandvertrag*) koji je potpisan maja 1952. godine između tri okupacione sile i Zapadne Nemačke bio je povezan sa ugovorom o osnivanju Evropske odbrambene zajednice, koji je poslat na ratifikaciju u nacionalne parlamente. Bundestag je ratifikovao sporazum 19. marta 1953. godine, dajući zeleno svetlo nemačkom vojnom doprinosu izgradnji evropske vojske. Za Adenauera je formiranje evropske vojske nadnacionalnog karaktera bilo od suštinske važnosti za Evropu: „Ništa drugo ne može toliko da promoviše razvoj zajedničke evropske svesti od združene akcije evropskih nacija u odbrani svog zajedničkog evropskog doma i zajedničkog evropskog nasleđa.“³² Međutim, 30. avgusta 1954. francuski parlament odbija ugovor i učešće francuske vojske u takvoj odbrambenoj zajednici, a potom i Velika Bri-

---

32 Konrad Adenauer, (1952), *op.cit.*, p. 159.

tanija.³³ Ideja o formiranju nadnacionalne vojske sačinjenje od mešovityh jedinica zapadnoevropskih država tim činom je i propala, Ugovor o Nemačkoj ponovo je morao biti podložan pregovorima. Adenauer je smatrao da je neuspeh formiranja EOZ najveći korak unazad u evropskoj politici zapadnih država: „Ovaj događaj proizveo je akutnu krizu. Razočaranje i konfuzija proširili su se Evropom i SAD. Razvoj događaja kao da je dokazivao da su slobodni narodi Evrope nesposobni da se organizuju u odbrani svoje slobode i obezbeđivanju svoje bezbednosti. Iznad svega, uspeh formiranja EOZ trebalo je da pokaže svetskom komunizmu da smo pobedili u hladnom ratu u Evropi“.³⁴ Od tog trenutka Adenauer postaje obazriviji u promovisanju supranacionalnih rešenja za Evropu, shvativši da je daleko izvesniji put jačanja međudržavne saradnje. Zahvaljujući britanskoj inicijativi sazvan je međuvladin sastanak u roku od nekoliko nedelja po neuspehu, kako bi se prevazišao zastoj u odnosu Zapadne Nemačke i zapadnih sila, koji je postao poznat kao Konferencija devet sila. Ministar spoljnih poslova, Entoni Idn (Anthony Eden), predložio je koncept prema kojem će Briselski pakt koji je potpisan 1948. biti obnovljen u formi Zapadnoevropske unije (ZEU), što će omogućiti Zapadnoj Nemačkoj i Italiji da, putem ZEU, pristupe NATO. Od Nemačke se zahtevalo da potčini svoje snage NATO komandi, bez snaga izvan tog kontingenta i sopstvenog generalštaba. Za mnoge je bilo

---

33 Razlozi francuskog odbijanja ovog sporazuma svakako leže u tada dobro utemeljenom strahu od obnove i jačanja nemačke vojne moći. Međutim, treba imati u vidu i druge razloge koji su znatno uticali na takav ishod. Slaba francuska vlada morala je da se nosi sa različitim interesima brojnih gupacija. Komunistički poslanici su bili protiv jer to svakako nije odgovaralo Moskvi. Zatim, samo tri meseca pre odbijanja sporazuma, francuska vojska je izgubila svoju vojnu bazu porazom kod Dijen Bijen Fua (danas Vijetnam), svom poslednjem uporištu u Indokini, što je konačno vodilo ka kraju francuskog kolonijalnog statusa u tom regionu. Istovremeno, javili su se prvi znaci nemira na teritoriji Severne Afrike pod kontrolom Francuske. Francuskoj je očajnički bila potrebna vojska koja bi mogla da izađe na kraj sa takvim izazovima koji su doveli u pitanje njen status velike sile. Prihvatanje sporazuma o formiranju evropske vojske predstavljalo je dodatno opterećenje u tom trenutku.

34 Konrad Adenauer, Germany, the New Partner, *Foreign Affairs*, Vol. 33, No. 2, January 1955, p. 178.

gotovo nezamislivo u tom trenutku da će Francuska, nakon neuspeha EOZ, prihvatiti vojsku Zapadne Nemačke unutar Transatlantskog pakta, naročito ne na ravnopravnim osnovama na kojima je Adenauer insistirao. Ipak, predlozi podneseni od Vašingtona i Londona, bili su jednoglasno usvojeni tokom Londonske konferencije devet sila (kao i kasnije konferencije u Parizu), koja je počela rad u septembru 1954. godine.³⁵ Rezultat vredan pomena sa te konferencije jeste i Adenauerovo dobrovoljno odustajanje od proizvodnje nuklearnog naoružanja, odluka koja ima dugoročni uticaj na spoljnu i bezbednosnu politiku Savezne Republike Nemačke i do današnjeg dana.

U periodu između 21. i 23. oktobra 1954. godine, devet ministara spoljnih poslova sastalo se u Parizu, gde su potpisali sporazume oko kojih su se dogovorili nekoliko nedelja pre toga u Londonu. Poznati kao Sporazumi iz Pariza, odredbe su obuhvatale brojne multilateralne i bilateralne dogovore od velike važnosti, a nastali su i kao posledica neuspeha formiranja EDC. Tako je došlo do stupanja na snagu brojnih odredaba prethodnog Ugovora o Nemačkoj, iz maja 1952. godine, koje su se direktno odnosile na neuspelo stvaranje EDC. Stoga su zapadne okupacione sile i Nemačka potpisale novi-stari Ugovor o Nemačkoj, koji je uključivao nekoliko suštinskih tačaka predloženih u Londonu, kao i podršku nemačkom ujedinjenju. Po odredbama tog ugovora, počevši od 5. maja 1955, Zapadna Nemačka je uživala sva prava kao suverena država. Zapadna Nemačka je pristupila ZEU, kao i Italija. U skladu sa odredbama Osnovnog zakona o organizaciji vojske, Bundestag je, isključivo u odbrambene svrhe, 21. jula 1956. godine, usvojio Zakon o obaveznom služenju vojnog roka (*Wehrpflichtgesetz*).

---

35 Videti: *Final Act of the Nine-Power Conference (London, 28 September–3 October, 1954)*, dostupno na: http://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/25/9929e166-3f19-4768-94fd-74564959bc5a/publishable_en.pdf

2.3 Odgovornost i jevrejsko pitanje

Potpisivanje Luksemburškog sporazuma o kompenzaciji sa vladom Izraela i jevrejskom zajednicom, iz 1952. godine, Adenauer je smatrao jednim od najznačajnijih momenata u svojoj političkoj karijeri.³⁶ U diplomatskoj noti koju je vlada Izraela uputila na adrese četiri velike sile pobednice iz Drugog svetskog rata, zahtevala je reparacije od Nemačke. Od Zapadne Nemačke je traženo milijardu dolara, a pola milijarde od Istočne Nemačke. Novac bi bio isplaćen svima onima koji su zahtevali odštetu od Nemačke, a bili su žrtve nacističkog progona, preživeli holokaust, oterani iz Nemačke ili sa nemačkih okupiranih teritorija, ili su u periodu od 1939. do 1950. emigrirali u Izrael. Zapadne sile su savetovale vladi Izraela da se obrati direktno Nemačkoj, dok Sovjeti nisu ni odgovorili. Kako nije bilo pravne osnove za reparacije Izraelu, državi koja je osnovana 1948., dakle godinu dana pre osnivanja Zapadne Nemačke, ovo pitanje materijalne odštete žrtvama nacističkog zločina moglo je da se reši samo kao rezultat dobre volje Zapadne Nemačke. Adenauer nije ni imao druge namere. U svom obraćanju u Bundestagu 27. septembra 1951., saopštio je namere vlade u vezi sa isplaćivanjem odštete u formi deklaracije. Sve političke stranke u parlamentu su je prihvatile. Time je prihvaćena odgovornost Nemačke za zločine, kao i moralna obaveza koja iz toga proističe. Nazvao je holokaust zločinom koji se ne može opisati rečima.³⁷ Pitanje restitucije je želeo da reši u susretu sa predstavnicima jevrejskih organizacija i drža-

---

36 Nema sumnje da je Adenauer bio spreman da učini sve što je bilo neophodno kako bi uspostavio dobre odnose sa Izraelom i jevrejskom zajednicom, i otvorio put pomirenju i razumevanju budućih generacija. Ipak, takve namere nije pokazao prema narodima istočno-evropskih država, ili bilo kojoj drugoj grupi koja je pretrpela stravične zločine nacističkog režima i progona. Prema mnogim kritički nastrojenim autorima, savremenici i poznavaoци Adenauerovog lika, politički interesi i motivi ovog pragmatika su činili značajan deo takvog opredeljenja.

37 Videti Adenauerov govor u Bundestagu: *Govor kancelara Adenauera u Bundestagu povodom pozicije Savezne Republike prema Jevrejima, 27. septembar 1951.*, Dokument 6., u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 122-123, ili: *Adenauerov govor u Bundestagu o kompenzacijama za Izrael*, Dokument 157., u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 308-309.

ve Izrael. Usledio je niz tajnih razgovora i konsultacija koji su održani u inostranstvu, a pripremljeni od strane Adenauerovog glavnog savetnika Herberta Blankenhorna (Herbert Blankenhorn). Adenauer se u Londonu susreo sa predsednikom Jevrejskog svetskog saveta, Naumom Goldmanom (Nahum Goldman). Goldman, poreklom Nemač koji je živeo u Njujorku, nastupao je kao predstavnik izraelske vlade i kao predsednik Konferencije o pitanjima jevrejskih materijalnih potraživanja od Nemačke, organizacije koja je osnovana oktobra 1951. Na kraju sastanka Adenauer je potpisao pismo koje je Goldman pripremio i kojim je Kancelar iskazao spremnost Nemačke da prihvati, kao osnovu za buduće pregovore, potraživanja od strane vlade Izraela koja su navedena u njenoj diplomatskoj noti iz 1951. Većina članova njegovog kabineta je sa nevericom primila tu vest. Pre svega jer je tih godina finansijski teret od milijardu dolara izgledao preveliki za nemačku državu koja je tek stala na noge. Kancelar je bio kritikovan jer u donošenju takve odluke i preuzimanju obaveza, nije konsultovao svoj kabinet, predstavnike industrije, niti banaka. Suočio se sa protivnicima unutar svoje vlade, povodom pitanja sume koja će biti isplaćena, ali i rokova u kojima će se to izvršiti. Izašao je kao pobednik i u toj borbi, obezbedivši dodatnik 500 miliona dolara koje će biti upućene jevrejskim organizacijama u inostranstvu. Kao jedan od ključnih razloga i motiva za Adenauerovo čvrsto stajanje i zagovaranje takvog rešenja bilo je i njegovo uverenje da će se međunarodno raspoloženje i odnos zapadnih država prema Nemačkoj značajno narušiti ukoliko se takav sporazum ne postigne.

Konačni pregovori o kompenzaciji započeli su 21. marta 1952. godine u malom naselju Vasenar (Wassenaar), nedaleko od Haga. Početkom maja došlo je do zastoja u pregovorima i tek nakon intervencije Adenauera i Goldmana postignut je sporazum koji je bio prihvatljiv za obe strane. Sporazum je potpisan 10. septembra 1952. u Luksemburgu, od strane Adenauera i izraelskog ministra spoljnih poslova Moše Šareta (Moshe Sharett). Uz podršku opozicione SPD, sporazum je ratifikovan u Bundestagu marta 1953. godine, uz podršku 239 poslanika od ukupno 360 (uz veliki broj uzdržanih, ili glasova koji su bili protiv iz vladajuće većine). Prema odredbama Luksemburškog sporazuma o kompenzaciji

jama, vlada Zapadne Nemačke prihvatila je da isporuči dobra i usluge državi Izrael u iznosu od tri milijarde nemačkih maraka tokom narednih dvanaest godina. Dodatnih 450 miliona je garantovano za Konferenciju o potraživanjima kao odšteta za jevrejske građane koji su živeli u inostranstvu i snosili posledice zločina i progona nacista. Ovaj sporazum je bez ikakve sumnje uvećao kredibilitet i poštovanje Zapadne Nemačke.³⁸ Od 1953. nemačka roba i usluge su u velikim količinama slate Izraelu – brodovi, industrijske i infrastrukturne mašine, oprema itd. U martu 1960. godine, Adenauer se susreo sa izraelskim premijerom Davidom Ben Gurionom (David Ben Gurion) u jednom hotelu u Njujorku, što je tada od strane međunarodnih medija, kao i javnosti, posmatrano kao istorijski trenutak.

2.4 Malo ujedinjenje – povratak regiona Sar

Rudarsko područje od velikog značaja za snabdevanje ugljem – Sar (*Saar*; danas država u okviru Nemačke – Saarland), locirano između Nemačke i Francuske, nakon 1945. dobilo je autonomnu upravu, pod sponzorstvom francuskih okupacionih vlasti. Pariz nije krio namere da ovaj region zauvek odvoji od Nemačke i veže ga za Francusku, koja ga je već imala pod kontrolom u periodu Napoleonove vladavine. Prema odredbama Versajskog ugovora iz 1919, provincija Sar je uživala status autonomne teritorije 15 godina, sve do plebiscita održanog 1935. godine, kada se ogromna većina stanovnika, preko 90%, odlučila za priključenje nemačkoj državi.

Vojnici SAD su prvi došli na teritoriju Sara, u proleće 1945. Ubrzo su kontrolu nad teritorijom predali Francuzima. Oni su Sar odvojili od ostatka okupacione teritorije koja je njima pripala i uspostavili direktne veze sa francuskom privredom, najavivši uspostavljanje carinske unije. Do kraja 1947. godine, usvojen je ustav, uspostavljena i vlada čime je

---

38 Ključne delove sporazuma videti u: Dokument 158, *Nemačko-izraelski sporazum o kompenzaciji* Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 310–311.

obezbeđena nezavisnost od Nemačke, smeštajući spoljno predstavljanje i odbranu u nadležnost Francuske. Februara 1948, Francuska potpisuje sa SAD i Velikom Britanijom sporazum kojim se potvrđuje trenutna pozicija Sara. Tokom pregovora o formiranju Evropske zajednice za uglj i čelik, Francuska je nastupala u ime Sara, pošto je tokom 1950. obezbedila sebi pravo na pedesetogodišnje raspolaganje zaliham uglja iz tog regiona.

Svakako da vlada Nemačke nije bila ravnodušna prema tim zbivanjima, te je u narednim godinama ovo pitanje izazivalo neprijatnost u pregovorima. Međutim, kao posebno pitanje u odnosima dve države, Sar se pojavio tek po neuspehu formiranja Evropske odbrambene zajednice. Za novu vladu Francuske, pod vođstvom premijera Pijera Mendesa Fransa (Pierre Mendès France), ukidanje Okupacionog statuta i pristupanje Zapadne Nemačke, bili su u direktnoj vezi sa rešenjem problema Sara.³⁹ Tokom pregovora iz kojih su proizašli Sporazumi iz Pariza, Adenauer i Mendes Frans su postigli kompromis. Dogovorili su oko prihvatanja Sarskog statuta koji je predviđao održavanje referenduma, evropski status za region pod kontrolom novoformirane Zapadnoevropske unije, uz očuvanje bliskih ekonomskih odnosa sa Francuskom. Adenauer je bio spreman da sve to prihvati, samo pod uslovom da i sami građani Sara daju svoje odobrenje. Međutim, kada je to pitanje postavljeno na plebiscitu 23. oktobra 1955. godine, većina građana, 67,71%, odbila je takav plan i time pokazala raspoloženje za ponovno pristupanje Nemačkoj.⁴⁰ Fran-

---

39 Pijer Mendes je na mesto premijera izabran 18. juna 1953. godine, praktično samo dva meseca pre glasanja u parlamentu o sporazumu o Evropskoj odbrambenoj zajednici. Uspešno rešavanja pitanja statusa regiona Sar sa odobravanjem ovog sporazuma je i ranije postavljano kao preduslov, praktično kao element francuskog uslovljavanja. Prilikom posete francuske delegacije SAD marta 1953. godine, na čelu sa tadašnjim premijerom Majerom, to je stavljeno na znanje američkim saveznicima i predstavljalo je ozbiljan izazov svima koji su zagovarali ideju formiranja zajedničke evropske vojske; videti: Thomas W. Maulucci, Jr., *op. cit.*, p. 579.

40 Od ukupnog broja glasača glasalo je 96.72% građana, od čega je 32.29% podržalo plan. Plan nije dobio podršku ni u jednoj od osam glasačkih jedinica: <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/26859090-52d0-4850-9019-92748182042a/en;sessionId=D56ABFCD5B07575A729089229C359CD3>

cuska je bila praktično primorana da prihvati rezultate plebiscita i nakon dugotrajnih pregovora dve vlade su potpisale Ugovor o Saru, 27. oktobra 1956. godine. Prema odredbama tog ugovora, region nije više bio pod kontrolom Francuske, vraćen je pod suverenu kontrolu Nemačke. Ovaj događaj se često označava kao „malo ujedinjenje“, jer je konačno 1. januara 1957. Sarland postala 11. pokrajina Savezne Republike Nemačke.⁴¹

2.5 Pomirenje sa Francuskom

Konrad Adenauer je smatrao da je pomirenje i izgradnja prijateljskih odnosa sa Francuskom ključ uspeha u izgradnji nove Evrope. Na tom putu stajale su brojne prepreke, poput statusa regiona Sar, kao i osetljiva pitanja poput ponovnog nemačkog naoružanja. Imajući u vidu ratnu prošlost i period okupacije, nešto više od decenije je bilo neophodno kako bi se dve države približile, definisale zajednički jezik i krenule putem saradnje i savezništva. Kada je nekadašnji ratni general i heroj, Šarl de Gol (Charles de Gaulle) preuzeo vlast u Francuskoj, došlo je do osetne promene u francusko-nemačkim odnosima. Dve zemlje su sve više izgledale kao istinski partneri, a ne kao mrzovoljni saveznici. Adenauer i De Gol su se prvi put susreli 14. septembra 1958. u De Golovoj rodnoj kući u Kolombe-le-Englizu (*Colombey-les-deux-Eglises*)⁴². Sastanak se završio usvajanjem zajedničkog saopštenja u kojem se ističe značaj francusko-nemačke saradnje kao osnove evropskog jedinstva. Verovatno je od veće važnosti bilo to da su dva lidera od tog trenutka razvila odnose izuzetnog prijateljstva i poverenja koje će obeležiti naredni period njihove saradnje i odnosa dve države. Adenauer je prišao sastanku sa De Golom sa izvesnom sumnjom (pre svega zbog odbijanja formiranja odbrambene zajednice), ali susret je potpuno preokrenuo situaciju. Kako je kasnije naveo, susreo je potpuno

41 Videti: *The Saar question*, <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/9dd5d241-4969-4a90-9685-ab4b5ecb63d0/en>

42 Mesto gde je Šarl de Gol sahranjen, a 2008. godine Nikola Sarkozy i Angela Merkel u tom naselju su otvorili memorijalni muzej povodom 50 godina od istorijskog susreta dva lidera, koji je ujedno prepoznat kao početak procesa pomirenja dva naroda.

drugog čoveka od očekivanog, a kasnije se pokazalo i odličnog partnera u prevazilaženju vekovnog animoziteta između dve države i pomirenju naroda. Prvi radni sastanak održali su 26. novembra 1958. godine u Bad Krojcnahu (Bad Kreuznach), dan pre nego što je Nikita Hruščov (Никита Сергеевич Хрущёв) izdao ultimatum vezan za Berlinsku krizu. Tokom te krize, kancelar je uživao veliku De Golovu podršku. Jula 1960. godine, na sastanku u Rambujeu, De Gol je predstavio Adenaueru predlog za reorganizaciju Evrope. On je podrazumevao organizovanu saradnju između Francuske i Zapadne Nemačke po pitanju odbrane, ekonomskih i diplomatskih odnosa. De Golova vizija ujedinjene Zapadne Evrope, sa Francuskom i Zapadnom Nemačkom kao centralnom polugom, išao je u prilog njegovoj ideji reforme NATO-a i suprotstavljanju vodećoj ulozi SAD i njenom sve većem značaju u Evropi. Iako je Adenauer primio predlog s dozom skepse, bilo je jasno da su dve države računale jedna na drugu u cilju izgradnje drugačije političke strukture Evrope.

Verovatno najznačajnija godina od završetka rata, po odnose dveju zemalja, bila je 1962. Došlo je do razmene poseta. U julu, Adenauer je posetio Francusku i Pariz, dočekan je sa punim počastima predstavnika jedne suverene države. Program je obuhvatio i vojnu paradu u vojnoj bazi Murmelon (Mourmelon) u oblasti Šampanje (Champagne), koja je ne tako davno bila poprište vojnih sukoba dve sile. Poseta je završena, nakon šest dana, u gradu Remsu (Reims), na severoistoku Francuske, nedaleko od granice sa Nemačkom, centralnom delu teritorije gde su se snage francuskog kraljevstva i nemačkog carstva sukobljavale vekovima. Tog dana, Adenauer i De Gol otišli su na molitvu u Remsku katedralu ukazujući time na zajedničko religijsko i kulturno nasleđe kao još jedan simbolički gest pomirenja.

Početak septembra nemački građani su s puno ushićenja dočekali De Gola tokom njegove posete Nemačkoj. Prva zvanična poseta jednog francuskog predsednika Nemačkoj izazvala je izvanredne reakcije građana Nemačke, a pozdravljena je i od saveznika. Tokom posete, Šarl de Gol je držao govore pred okupljenim građanima na nemačkom, bez

podsetnika, u Kelnu, Diseldorfu, Duizburgu, Hamburgu, Minhenu i Štuttgartu. U svojim obraćanjima često je spominjao „veliki nemački narod (*Das große Deutsche Volk*)“.⁴³

Dva lidera bila su spremna da rade na usvajanju sporazuma o saradnji Francuske i Nemačke. De Gol je obavestio Adenauera o svom planu iznetom na memorandumu na šest strana, koji mu je poslao 18. septembra. Predložio mu je usvajanje međuvladinog sporazuma koji bi ojačao strukturalnu saradnju u oblastima spoljne politike, odbrane, kulturne saradnje i omladinske politike. Adenauer je prihvatio, ali je zbog ustavotvornih ograničenja pre ratifikacije u Bundestagu morao uneti određene ispravke. Kada je predlog sporazuma već bio gotov, kritičari sa obe strane su iskazali svoje neslaganje i sumnje u takav dogovor. Kritika je izrasla u otvoren protest nakon 14. januara 1963. godine, kada je De Gol odbio mogućnost pristupanja Velike Britanije zajedničkom tržištu. Adenauer je trpeo velike pritiske od strane dobro utemeljene struje „atlantista“ da u sam sporazum sa Francuskom uključi i potpisivanje ugovora i nastavak pregovora sa Velikom Britanijom. Na kraju, rešenje je pronađeno u ubacivanju preambule u sam sporazum, sa namerom da se uspostavi balans između Vašingtona i Pariza, a da Nemačka povрати prvobitnu orijentaciju svoje spoljne politike. Preambula je naglasila da Sporazum ni na koji način ne utiče na nemačku posvećenost Atlantskom savezu, niti ideji Evropske unije, a u isto vreme priznavanje NATO, partnerstva sa SAD, pristupanje Britanije Evropskoj ekonomskoj zajednici i liberalna načela spoljne trgovine – gotovo sve ono čemu je De Gol prkosio u svojoj politici. Ipak, do potpisivanja francusko-nemačkog Sporazuma o prijateljstvu došlo je 22. januara 1963.⁴⁴ Simbolički, predstavljao je kraj jedne ere sukoba i nerazumevanja između dve zemlje. Sporazum je predviđao redovne sastanke lidera dveju država, kao i njihovih ministara odbrane i spoljnih poslova.

43 Videti delove snimka govora održanog u Bonu 4. septembra 1962. godine: <http://www.youtube.com/watch?v=dqQdyKbyRXY>

44 Poznat još i kao *Traité de Élysée* ili *Élysée Treaty*. Videti: Dokument 5, *Zajednička deklaracija kancelara Adenauera i predsednika De Gola, 22. januar 1963*, Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 121–122.

Time će Nemačka i Francuska uspostaviti najbližu saradnju i međusobne konsultacije o svim značajnim pitanjima od zajedničkog interesa. Bundestag je sporazum ratifikovao 16. maja 1963. godine, istovremeno postavljajući osnove za osnivanje francusko-nemačke kancelarije za mlade, koja je omogućila kulturnu i obrazovnu razmenu na hiljade mladih ljudi u narednim godinama. Od tog trenutka može se govoriti o orijentaciji Nemačke ka Francuskoj kao primarnom partneru, što je neke navelo da to smatraju glavnom zaostavštinom Adenauerove spoljne politike.⁴⁵

2.6 SAD kao glavni spoljnopolitički oslonac i garant bezbednosti

Za Adenauera je savezništvo sa SAD od poraza u Drugom svetskom ratu bila pretpostavka stabilnosti i bezbednosti Nemačke, Berlina, a time i čitave Evrope. Prvi ministar spoljnih poslova jedne od okupacionih snaga koji je posetio Zapadnu Nemačku bio je Din Ačeson (Dean Acheson), državni sekretar SAD, 14. novembra 1949. godine. Od tog trenutka bilo je jasno da se politika i vizija za koje se zalaže Adenauer podudara sa viđenjem i ciljevima američke administracije. Već od momenta stupanja na poziciju kancelara, Adenauer je imao odličnu saradnju sa Visokim predstavnikom SAD za Nemačku, Džonom Dž. Maklojem (John J. McCloy), kome pripadaju velike zasluge za ubrzanu izgradnju demokratskog sistema i prenos suverenih ovlašćenja na nemačke vlasti. Valter Dž. Donali (Walter J. Donnally) je na toj poziciji zamenio Makloja, 1952. Te godine Vrhovni komandant NATO u Evropi, general Dvajt D. Ajzenhauer (Dwight D. Eisenhower), započeo uspešnu kampanju za predsednika SAD. Period uspešne i intenzivne saradnje između Adenauerove i Ajzenhauerove administracije je počeo.⁴⁶ To je posebno vidljivo kada je u

45 Hans-Peter Schwarz, *op.cit.*, p. 88.

46 Prilikom posete NATO trupama stacioniranim u Nemačkoj januara 1951. godine, u svojstvu vrhovnog komandanta, Ajzenhauer se tokom jednog neformalnog prijema susreo s Adenauerom i njegovim vojnim savetnicima. U izjavi za medije naveo je da je „spoznao pravu razliku između redovnog nemačkog vojnika i oficira, i Hitlera i

pitanju državni sekretar, Džon Foster Dales (John Foster Dulles), koji je sa kancelarom Adenauerom izgradio vrlo bliske odnose. Zahvaljujući tom odnosu međusobnog poverenja i poštovanja posvetili su se rešavanju brojnih bilateralnih i multilateralnih pitanja koja su bila podjednako važna za obe strane. Snažna osnova američko-nemačkih odnosa koju su oni izgradili, olakšala je saradnju dve države u narednim godinama i nakon promena administracija. Konrad Adenauer je prvi put posetio SAD aprila 1953. godine, postavši time i prvi kancelar Nemačke koji je zvanično primljen od strane vlade SAD. To je bio ujedno i jasan znak namere nove administracije SAD da učvrsti odnos sa Adenauerom čije su procene i vizija budućnosti Evrope odgovarale američkim, što je posebno bilo važno nakon izbornog uspeha CDU septembra te godine. Poseta je bila rezultat gotovo trogodišnjeg planiranja.⁴⁷ Bio je dočekan kao saveznik i osoba od poverenja, garant izgradnje prijateljskih odnosa dva naroda. Adenauer je dočekan uz sve počasti od strane predsednika Ajzenhauera, potpredsednika Ričarda Niksona i sekretara Dulesa. Tokom trinaestodnevne posete SAD, između ostalog, Adenauer je govorio pred članovima Komiteta za spoljne poslove Senata, ali i položio venac sa bojama nemačke zastave na grobnicu Neznanom junaku na Nacionalnom groblju Arlington. Manje od osam godina od kraja Drugog svetskog rata, pripadnici američke mornarice intonirali su nemačku nacionalnu himnu tokom ovog istorijskog događaja.⁴⁸ U svojim memoarima Adenauer je zapisao: „Bio je to dug i težak put od totalnog kolapsa 1945. godine do

---

njegove kriminalne grupe... i da ne veruje da je nemački vojnik izgubio svoju čast“. Tokom ovog susreta on je otišao i korak dalje izvinivši se za svoje prethodne izjave u kojima je gotovo pozivao na uništenje svega nemačkog i izjednačavao nemačke vojnike sa nacističkim režimom. Ovo izvinjenje je postalo javno tek nekoliko godina nakon ovog susreta. Videti: Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 164-165.

47 Thomas W. Maulucci, Jr., Konrad Adenauer's April 1953 Visit to the United States and the Limits of the German-American Relationship in the Early 1950s, *German Studies Review*, Vol. 26, No. 3, October 2003, p. 578.

48 Thomas W. Maulucci, Jr., *op. cit.*, p. 577. Inače, pored sastanaka u Vašingtonu, Adenauer i nemačka delegacija posetili su San Francisko, Karmel (Kalifornija), Čikago, Njujork, Boston i Kembridž gde ih je primio nekadašnji rektor Harvarda, a pre povratka u Nemačku otputovali su na razgovore sa kanadskom vladom u Otavi.

ovog trenutka 1953, u kojem se nacionalna himna Nemačke pronela preko počasne grobnice u Sjedinjenim Državama“.⁴⁹ Simbolički govoreći, njegova poseta SAD je označila prekretnicu u američko-nemačkim odnosima, određujući Nemačku ne kao nekadašnjeg neprijatelja, već sadašnjeg i budućeg partnera. Ipak, treba imati u vidu niz drugih događaja koji su prethodili ili se odvijali tokom tog susreta i čije posledice još uvek nisu bile najjasnije. Jedan od njih bila je Staljinova smrt, 5. marta, odnosno inicijativa „mirovne ofanzive“ novog rukovodstva Sovjetskog Saveza, u kombinaciji sa francuskim zahtevima za pomoć u Indokini i dvoumljenje po pitanju ratifikacije EDC sporazuma. To je američku administraciju stavilo pod pritisak, jer ni lista Adenauerovih želja nije bila mala – naoružavanje Nemačke, povratak suvereniteta, uspostavljanje punih diplomatskih odnosa, ponovno aktiviranje Sporazuma o prijateljstvu i trgovini iz 1923. godine, finansijska pomoć i kulturna saradnja. Međutim, Amerikanci su bili više nego oprezni, pre svega u želji da ne naruše pozitivne odnose sa Velikom Britanijom i Francuskom, ali imajući u vidu i veliku dozu skepticizma domaće javnosti prema novom savezniku.⁵⁰ S obzirom na redovne septembarske izbore u Nemačkoj, verovatno najznačajniji momenat za Adenauera bio je trenutak kada mu je Ajzenhauer zatražio komentare na predlog govora o hladnom ratu, u delu koji se odnosio na Nemačku. Ajzenhauerov govor, „Šansa za mir“, održan 16. aprila, bio je prvo obraćanje predsednika o situaciji u Sovjetskom Savezu nakon Staljinove smrti i posledicama po svetsku politiku. Na Adenauerov predlog u svom govoru spomenuo je pitanje povratka nemačkih zarobljenika koji su još uvek držani u Sovjetskom Savezu. Već sledeći dan u Nemačku je poslata poruka sa Adenauerovom konstatacijom da se od tog trenutka neće voditi pregovori između Istoka i Zapada zapostavljajući interese Savezne Republike, kao i da ona više

49 Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1945–1953*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1965, p. 589.

50 Adenauerova poseta je usledila nakon posete ministra spoljnih poslova Velike Britanije, Entonija Idna (4–8. marta), kao i francuske delegacije na čelu sa premijerom, Reneom Majerom (René Mayer) i ministrom spoljnih poslova, Žoržom Bidoom (Georges Bidault; 26–28. mart), videti: Thomas W. Maulucci, Jr., *op. cit.*, pp. 578–582.

neće biti samo politički „objekat“. Par dana kasnije Adenauer se hvalio da je Ajzenhauerov govor bio predsednikov politički program na čiju formulaciju je on bio u mogućnosti da utiče.⁵¹ Poseta Adenauera SAD, kao i sve što se događalo tokom nje, imala je odličan odjek u nemačkoj javnosti. Međutim, Adenauer je bio svestan pozicije u kojoj se njegova zemlja nalazila, kao i potrebe da se ne preuveličavaju njene mogućnosti, naročito u spoljnim odnosima. U toku same kampanje u više navrata je govorio o surovoj realnosti koje svi građani treba da budu svesni i pored uspeha koji su bili ograničenog dometa: „Mi Nemci treba da prihvatimo da odnedavno imamo mali značaj u svetskoj istoriji. U poređenju sa američkom snagom, čak i sa međunarodnim statusom Velike Britanije, mi Nemci ne pripadamo istoj klasi.“⁵²

Jedan od najvećih Adenauerovih strahova koji ga je proganjao tokom čitave karijere na mestu kancelara, bio je stalno preteća opasnost od povlačenja SAD, najvažnijeg Nemačkog saveznika iz Evrope i ponovnog izolacionizma najveće sile.⁵³ Smatrao je da bi do toga moglo doći ukoliko SAD promeni svoju politiku prema Sovjetskom Savezu, a u slučaju zbližavanja dve sile, Nemačka je prva koja će snositi velike posledice. Bio je izuzetno osetljiv na bilo kakav nagoveštaj povlačenja Amerikanaca, i u stalnoj bojazni od eventualnog sporazuma na relaciji Moskva–Vašington koji bi sigurno onemogućio ujedinjenje Nemačke, a i doveo u pitanje odnos SAD sa Zapadnom Nemačkom. Kako je i sam nekoliko puta napomenuo, jedan od njegovih najvećih strahova bio je „Potsdam“, imajući time u vidu sporazum o Nemačkoj koje su četiri sile pobjednice sklopile u avgustu 1945, te stvaranje novog sporazuma kao posledice grešaka u vođenju politike u Bonu.⁵⁴

51 *Ibid.*, p. 583.

52 Govor Adenauera tokom Nacionalnog komiteta CDU, 22. maja 1953. godine, citirano prema: Thomas W. Maulucci, Jr., 1953, p. 584.

53 Hans-Peter Schwarz, *op.cit.*, pp. 82–84.

54 Hans-Peter Schwarz, *op.cit.*, p. 71, ili Anneliese Poppinga, „*Das Wichtigste ist der Mut*“: *Konrad Adenauer – die letzten fünf Kanzlerjahre*, Bergisch Gladbach 1994, p. 542.

Sve dok je Džon F. Dulles bio na mestu državnog sekretara, Adenauer je mogao slobodnije da diše. Kancelarovo viđenje međunarodnih odnosa, pitanje savezništva, procena, a time i ciljeva, bilo je u skladu sa spoljnom politikom sa druge strane okeana, Ajzenhauera i njegovog prvog čoveka, Dulesa. Naravno, ovo nije značilo da između dve vlade nije bilo nikakvih razmirica i nerazumevanja. U jeku rasprave u Bundestagu o ponovnom uspostavljanju vojske i obaveznog služenja vojnog roka, 13. jula 1956, izašao je članak u *Njujork tajmsu* (*New York Times*) koji je citirao admirala Artura Radforda (Arthur Radford), koji je u to vreme bio načelnik generalštaba vojske SAD, o njegovom predlogu smanjenja vojnog osoblja za 800.000 u naredne četiri godine, kao rezultat umanjnih izgleda za rat sa SSSR-om.⁵⁵ Adenauer je bio uznemiren. Za njega je to bio jasan znak američkog povratka u izolacionizam, ili bar naznaka laganog isključivanja SAD iz „evropskih poslova“. Ubrzo je poslao pismo Dulesu, u kojem je optužio Ajzenhaurovu administraciju za odustajanje od ideje razoružanja, kao i povlačenje u politiku „atomske izolacionizma“. Naveo je da će očigledna opredeljenost Amerike za atomsko naoružanje nauštrb konvencionalnih snaga uvećati opasnost od nuklearnog rata, kao i da je takva politika suprotna osnovnim vrednostima hrišćanstva i čovečanstva: „Takav rat bi vodio ka uništenju većine ljudske vrste... a naročito u Evropi, uključujući Englesku. Onaj koga karakterišu hrišćanski i etički principi, ne može preuzeti odgovornost za takav razvoj događaja pred Bogom i svojom savešću“.⁵⁶ U odgovoru koje mu je Dulles poslao 11. avgusta, on je nastojao da razuveri Adenauera, navodeći da spomenuti Radfordov plan nikada nije ni autorizovan niti prihvaćen. Opovrgao je tvrdnju da je Vašington izgubio interes za nuklearno razoružanje, kao i tvrdnju da je odustao od konvencionalne odbrane zadržavajući trupe u Evropi.

55 Hans-Peter Schwarz, *Konrad Adenauer: A German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction*, Vol. 2: *The Statesman, 1952-1967*, Providence RI, Berghahn, 1997, p. 234.

56 Adenauer piše Dulesu, 22. jul 1956, u Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1955-1957*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin 1998, p. 216. Sa sadržinom ovog pisma javnost je upoznata tek 1991. godine.

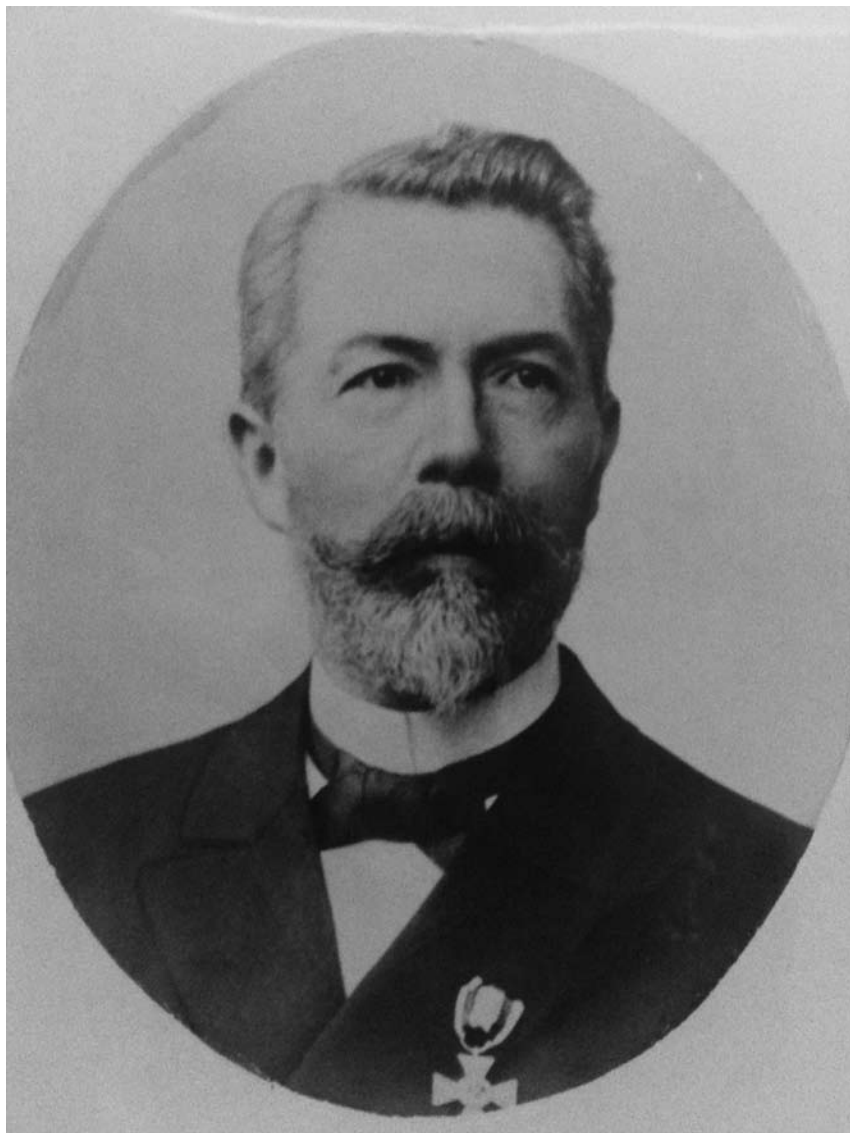
Tokom narednih godina, a naročito tokom Berlinske krize i smrti Džona F. Dullesa u maju 1959, odnosi na relaciji Vašington–Bon bili su na silaznoj putanji. Kao prvi američki predsednik koji je posetio Nemačku, Ajzenhauer je sa oduševljenjem dočekan u Bonu kao lider slobodnog sveta, avgusta 1959. Međutim, poseta je bila u velikoj meri u senci događaja u Berlinu. Već 1961. godine, SAD dobija novog, 35. predsednika – Džona F. Kenedija (John F. Kennedy). Adenauer, kojem je tada bilo 85 godina, morao je da se prilagodi novom stilu i načinu vođenja politike, kao i novim spoljnopoličkim ciljevima mladog lidera najznačajnijeg partnera Zapadne Nemačke. U proleće 1962. godine, Adenauer je bio ubeđen da je Kenedijeva administracija napravila otklon od politike na kojoj su njegovi prethodnici insistirali i da zagovara politiku „otopljanja“ odnosa prema Sovjetskom Savezu, u kojoj se trguje Nemačkom i Berlinom. Pregovori koje su SAD vodile sa SSSR-om povodom uspostavljanja međunarodne prelazne vlasti za nadgledanje pristupa Berlinu, uvećale su zabrinutost kancelara. Tada je bio spreman i da uđe u sukob većih razmera sa predstavnicima SAD, a i tokom dve konferencije za medije osudio je pregovore između dve sile o Berlinu. Ovakvu reakciju je svakako izazvala i publikacija ključnih pregovaračkih tačaka američke strane, koje su navodno „procurele“. To je dovelo i do povlačenja nemačkog ambasadora iz Vašingtona. Ovo neslaganje, ili nerazumevanje, nastavilo se i tokom 1963. godine, i može se tumačiti kao primer suočavanja nacionalnih interesa, ili bar njihovih percepcija, između dve države sa različitim pozicijama moći. Iz američke percepcije, rešenje problema tokom ove krize kretalo se između alternativa pružanja različitih ustupaka i realne opasnosti od novog rata. Kenedi se na kraju odlučio za pružanje određenih ustupaka, koji su koštali najviše Zapadnu Nemačku. Prema Adenaueru i zagovornicima njegove politike, Kenedi nije imao dovoljno razumevanja za moralne i pravne argumente Zapadne Nemačke kojima su se oni suprotstavljali pritiscima sa Istoka; kao i da je spreman da prizna suverenitet DDR-a. Po završetku Berlinske i Kubanske krize, očekivalo se od Nemačke da prihvati realnost podele i pronade način da

doprinese politici detanta. Prema tom shvatanju, prihvatanje status kvoa u Nemačkoj jeste razumna žrtva.

Konrad Adenauer nije želeo da poklekne pred tim zahtevima, jer su oni direktno ignorisali fundamentalne nacionalne interese. Tu je pre svega imao u vidu status i položaj građana Istočne Nemačke, koji su bili u potpunosti obespravljani, a jedina mogućnost da im se pomogne bila je da se „nemačko pitanje“ ostavi otvorenim. Kritičari su mu zamerali da je upravo takvom politikom sabotirao politiku detanta i otvaranje odnosa Istok–Zapad, koja bi u krajnjem slučaju doprinela i boljim odnosima Zapadne i Istočne Nemačke. Adenauer je smatrao da je njegova dužnost da ograniči posledice koje bi svi nemački građani trpeli ukoliko bi se prihvatilo postojanje dve Nemačke, kao i dva Berlina. Kada je u junu 1963. Kenedi posetio Nemačku, na poziv Konrada Adenauera, odnosi između Vašingtona i Bona su se za nijansu popravili. Kancelar je pratio predsednika kud god da je išao i govorio. Uprkos zamerkama da se Adenauer okrenuo Francuskoj kao prvom partneru, kancelar je svima stavio do znanja tokom te posete da je bilo kakva politika udaljavanja od SAD osuđena na propast i da je prioritet Zapadne Nemačke i dalje Transatlantski savez pod vođstvom SAD.⁵⁷ Govor koji je predsednik Kenedi održao u Berlinu, i koji je sadržao poznatu frazu „*Ich bin ein Berliner*“, ukazao je da je očuvanje partnerskog odnosa sa Zapadnom Nemačkom i dalje jedan od prioriteta SAD.

---

57 Prilikom ratifikacije Sporazuma o saradnji između Francuske i Nemačke juna 1963. godine, Bundestag je nakon velike rasprave sporazumu dodao i preambulu kojom se potvrđuje posvećenost Nemačke transatlantskoj saradnji i prijateljstvo sa SAD, posvećenost daljem procesu evropskih integracija i uključivanju Velike Britanije, kao i da taj sporazum ne dovodi u pitanje postojeće sporazume i politiku. Preambula je bila signal podele unutar vladajuće partije između takozvanih „atlantista“ i „degolista“, odnosno straha prvih od otklona prema SAD.

Johan Konrad Adenauer, otac Konrada Adenauera

Helena Maria Kristiane Adenauer, rođena Šarfenberg,
majka Konrada Adenauera

Konrad Adenauer 1887. godine

Kao student u Bonu, 1896. godine

Sa prvom suprugom Emom Vejer 1904. godine

Sa drugom suprugom Augustom Gustfi Cinzer i decom iz prvog braka 1919. godine

Sa predsednikom Nemačke Fridrihom Ebertom, Keln, 11. maj 1924. godine

Kao gradonačelnik Kelna sa predsednikom Nemačke, Paul von Hindenburgom, prilikom ceremonije povodom povlačenja okupacionih trupa iz Rajnlanda, 1926. godine

Kao gradonačelnik Kelna, prilikom početka izgradnje fabrike automobila „Ford“, 1930. godine

9. 10. Izborni plakat iz 1949. godine:
„Za mir, slobodu i jedinstvenu Nemačku. Zato CDU“

Inauguracija Konrada Adenauera kao prvog kancelara Savezne Republike Nemačke, 15. septembar 1949. godine

Prilikom predstavljanja članova svog kabineta pred Visokim predstavnicima okupacionih sila – momenat stupanja na tepih, septembar 1949. godine.

Napuštajući sedište Visokih predstavnika okupacionih sila na Petersbergu nakon dobijanja novog Okupacionog statuta, 21. septembar 1949. godine

Sa Alisdair de Gasperijem, Robertom Šumanom i ministrima spoljnih poslova Holandije i Luksmeburga prilikom sastanka Saveta Evrope u Strazburgu 1951. godine

Konrad Adenauer potpisuje Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik u Parizu, 18. april 1951. godine

© picture-alliance / dpa

Priikom potpisivanja Sporazuma o reparacijama sa vladom Izraela, 10 septembar 1952. godine

Prilikom obraćanja Bundestagu 1954. godine

Razgovor sa Dvajtom D. Aizenhauerom prilikom posete SAD-u, 17. oktobar 1954. godine

Savezna Republika Nemačka postaje članica NATO, 6. maj 1955. godine

U poseti Moskvi. Levo od Adenauera je Nikolai Bulganjin, a desno Nikita Hruščov, 11. septembar 1955. godine

Bundesarchiv, B 145 Bild-F00-0214-0033
Foto: o. Ang. | 5. Januar 1956

Konrad Adenauer i Ludvig Erhard, 15. januar 1956. godine

Sa predsednikom Savezne Republike Nemačke Teodorom Hojseom

Jedan od najupečatljivijih plakata za izbore 1957. godine

Sustret sa izraelskim premijerom Davidom Benom-Gurionom u Njujorku, 14. mart 1960. godine

Omiljeni sport, avgust 1960. godine

U katedrali Reims sa Šarl de Golom, prilikom posete Francuskoj, 8. jul 1962. godine

Ispred katedrale Reims u Francuskoj, 8. jul 1962. godine

De Gol u poseti Nemačkoj, Bon, 19. septembar 1962. godine

Doček predsednik SAD Džona F. Kenedija prilikom njegove posete Nemačkoj, Keln, 23. jun 1963. godine

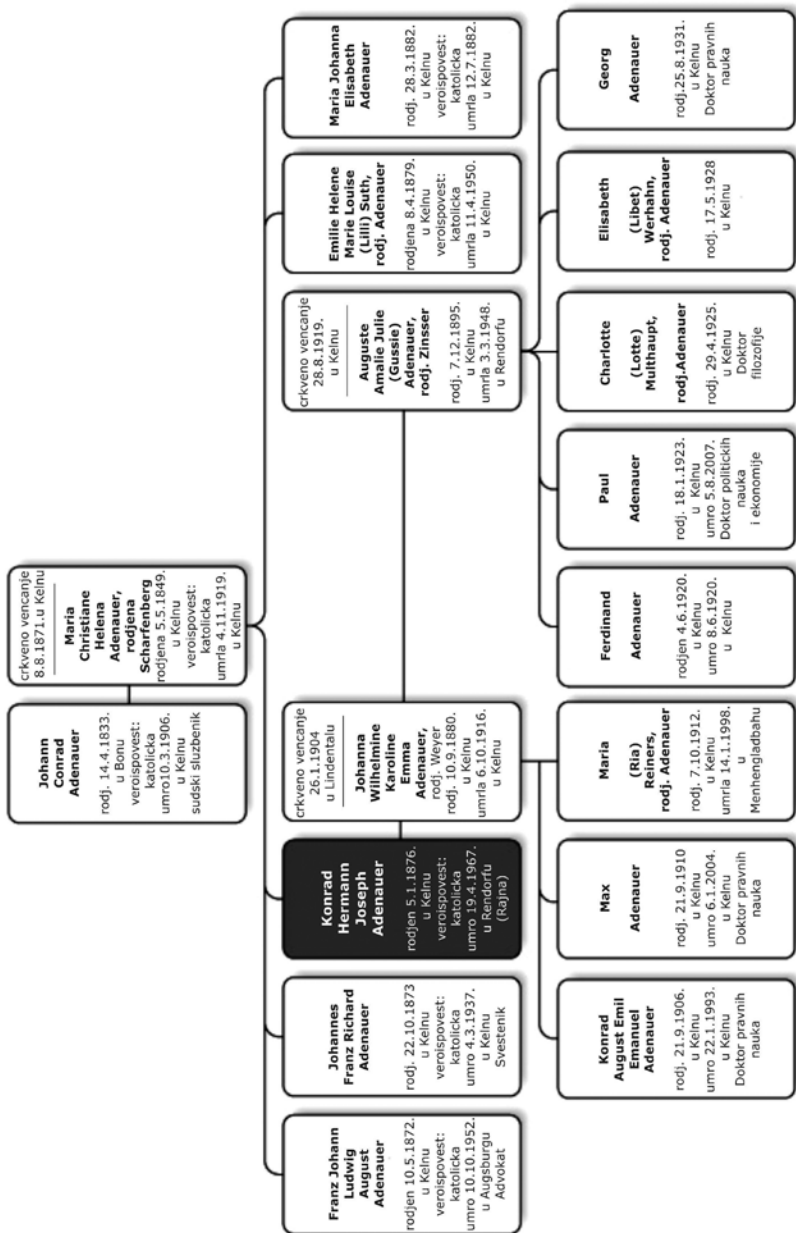
Prilikom pisanja njegovih *Memoara*, 1964. godine

U dvorištu porodične kuće u Rondorfu

Oproštaj od Adenauera u katedrali u Kelnu, 25. april 1967. godine

Porođično stablo

3. NEMAČKO PITANJE – SLOBODA VS. UJEDINJENJE? LAŽNA DILEMA I ODBRANA NACIONALNOG INTERESA KAO POLITIČKI PROGRAM KONRADA ADENAUERA

Podela Nemačke bila je direktna posledica poraza u Drugom svetском ratu, ali i rezultat očiglednih razlika među ratnim saveznicima, pre svega SAD i Sovjetskog Saveza. Nemačke teritorije istočno od reke Odre i Nise priključene su Poljskoj i Sovjetskom Savezu, gotovo očišćene od Nemaca, a potom i nastanjene poljskim i ruskim državljanima. Ostali deo Nemačke podeljen je na dva dela između četiri okupacione sile. Do kraja 1949. godine, uspostavljene su dve vlade na nemačkoj teritoriji, pod uticajem i kontrolom istočnih i zapadnih okupacionih sila. Jedna je bila locirana u Bonu, a druga u Istočnom Berlinu. Kao posledica odsustva osnovnih demokratskih principa i sloboda, bez mogućnosti da građani u Istočnoj Nemačkoj slobodno iskažu svoje mišljenje, vlada u Bonu je odbila da prizna nezavisnost i legitimitet Nemačke Demokratske Republike (*Deutsche Demokratische Republik*, DDR). Time je sebe postavila kao jedinog legitimnog predstavnika nemačkog naroda i jedinu legitimnu vladu u Nemačkoj i inostranstvu. Prema preambuli Osnovnog zakona, delovala je u ime onih Nemaca kojima je onemogućeno učešće u vlasti. Narod je pozvan da na bazi slobodnog samoodređenja dostigne jedinstvo i slobodu čitave Nemačke. Odatle je proizašla i obaveza svih vlada Zapadne Nemačke da budu posvećene ponovnom ujedinjenju. Pitanje koje je, ipak, bilo stalan razlog sučeljavanja vlasti i opozicije, kao i predmet mnogobrojnih kontroverzi, bilo je kako to ostvariti i koja je cena uspeha koju su Savezna Republika Nemačka ili zapadni saveznici spremni da plate.

Adenauerovi kritičari iz redova opozicije, medija, ali i same CDU i vlade su smatrali da je on žrtvovao ujedinjenu Nemačku zarad jedinstva Zapadne Evrope, te da je zapadna integracija Nemačke istovremeno označavala kraj svake nade da će se dva dela Nemačke spojiti. Kritikovali su ga zato što nije pronašao neki „treći put“, koji ne bi označavao priklanjanje ni jednoj, ni drugoj strani. Tokom svog prvog mandata, Adenauer je s pravom smatrao da se bilo kakvo rešenje o nemačkom pitanju mora posmatrati iz perspektive moći i politike četiri okupacione sile koje su kontrolisale teritoriju Nemačke. Međutim, insistirao je na pravu građana na slobodno izražavanje svoje volje, slobodnim izborima i samoodređenju. To je podrazumevalo i slobodne izbore sa međunarodnim posmatračima u oba dela Nemačke kao bazične pretpostavke uklanjanja svih prepreka prema ujedinjenju.⁵⁸ Takav postupak, koji bi podrazumevao saglasje sve četiri strane išao bi u pravcu nametanja neutralnosti Nemačke. Ipak, za Adenauera, neutralnost Nemačke u periodu hladnog rata bila je neprihvatljiv koncept i više iluzija i samozavaravanje, nego realna mogućnost. Izbor koji je Nemačka mogla napraviti nije se kretao između opcije integracije sa zapadnim državama i opcije ujedinjenja i neutralnosti, već pre svega između bezbednosti i manjih izgleda za nove sukobe kao deo zapadnog bloka, s jedne strane, i izvesnost sovjetske dominacije i kraja nemačke demokratije, s druge strane. Suočavajući se s izazovom sovjetske pretnje sa istoka, Adenauer se odlučio za politiku zapadne integracije i partnerstva. Smatrao je da će samo putem solidarnosti i integracije država, Zapad biti u mogućnosti da upravlja silom koja je dovoljna da odvraća Sovjete od eventualne oružane intervencije, koja bi bila uperena, pre svega, na Zapadnu Nemačku. Nadao se da će takva politika vremenom nadjačati sovjetsku koja će tada morati da popusti svoje stege oko Istočne Nemačke. Na duge staze, Savezna Republika Nemačka, posvećena očuvanju slobode i demokratije, svojim uspehom postaće toliko privlačna i neodoljiva, da će sami građani Istočne Nemačke iznedriti promenu sistema. Adenauer je pokušao da postigne nacionalno jedinstvo mirnim putem, uz podršku Zapada i pristanak Sovjeta, sve za-

---

58 Konrad Adenauer, (1955), *op. cit.*, p. 182.

snovano na uzajamnim interesima. Ostao je dugo privržen toj ideji koja se vremenom pokazala kao neostvarljiva pod uslovima i zahtevima koje je on postavio. Emotivna posvećenost nemačkom ujedinjenju je bila jaka i Adenauer je bio ubeđen da je samo pitanje vremena kada će biti ponovo postignuta. U martu 1966. godine izjavio je na partijskoj konvenciji: „Verujemo da bi Nemačku trebalo ujediniti u miru. Nisam izgubio nadu. Jednog dana sovjetska Rusija će prepoznati da podela Nemačke, a time i podela Evrope, ne donosi nikakvu prednost. Moramo biti na oprezu i prepoznati kada nastupi taj momenat. Onog trenutka kada se to desi, ili kada nam se učini da je tako, i pruži nam priliku da delamo, ne smemo dopustiti da prođe neiskorišćen“. Kako je govorio britanskim novinarima juna 1952. godine, „sve u svoje vreme, što ne sme biti niti previše rano, niti previše kasno, a za to je potrebno da se smire i strahovi Sovjeta od Zapada“. Izolacija ili neutralizacija Nemačke značile bi da je ona konačno zaglavljena između ova dva ogromna bloka.⁵⁹

Već krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina XX veka, Kremlj je obazrivo i sa podozrivošću posmatrao integraciju Zapadne Nemačke unutar Zapadnog bloka. U nekoliko navrata je sovjetska vlast ponudila mogućnost dogovora, otvarajući prostor za uspostavljanje jedinstvene nemačke vlade, ujedinjene i neutralne države, bez okupacionih vlasti u zamenu za zaustavljanje dalje zapadne integracije Nemačke. Usred obazrivyh pregovora o uslovima integracije Zapadne Nemačke u Transatlantsku zajednicu, kao i formiranje Evropske odbrambene zajednice, Staljin (Иосиф Виссарионович Сталин)) je poslao zvanični predlog takvog rešenja za Nemačku na adrese u Londonu, Parizu i Vašingtonu. Predložio je sazivanje hitnog sastanka četiri sile kako bi se „raspravljalo o pitanju mirovnog ugovora sa Nemačkom“, kao i predlog mogućeg ugovora. Predložak ugovora koji bi bio samo deo opštih posleratnih sporazuma o podeli i kontroli Nemačke, podrazumevao je odricanje od teritorija istočno od Odre i Nise, istovremeno povlačenje američkih, britanskih,

---

59 Hanns Jürgen Küsters, Hrg., *Adenauer, Teegespräche 1950–1954*, Rhöndorfer Ausgabe, 1984, Berlin p. 301.

francuskih i sovjetskih trupa sa nemačke teritorije, kao i obavezu neutralnost ujedinjene države. Sadržao je i odredbe o slobodi formiranja i delovanja demokratskih partija i organizacija, ali i na iznenađenje svih, nezavisnu vojsku sa punim kapacitetima za odbranu države.⁶⁰ U koordiniranom odgovoru tri zapadne sile su zahtevale, kao preduslov i akt dobre namere, uspostavljanje demokratskih prava i sloboda i slobodnih izbora u Istočnoj Nemačkoj. Zahtevali su, takođe, da se pre potpisivanja bilo kakvog mirovnog ugovora, održe slobodni, opšti izbori u celoj Nemačkoj u nameri da se izaberu jedinstveni parlament i vlada koji bi imali ovlašćenja da potpišu takav ugovor i preuzmu obaveze iz njega. Izgledalo je kao da je sovjetsko rukovodstvo spremno da usvoji takve zahteve Zapada, pošto su uputili tajnu notu vladama tri zapadne sile, 9. aprila 1952. godine, istaknuvši da je neophodno da se to pitanje razjasni na sastanku sve četiri sile. Ubrzo, pod pritiskom i dodatnim zahtevima Zapada, postalo je jasno da Sovjeti odbijaju ideju slobodnih izbora pod međunarodnom kontrolom, kao i da su uslovi koje su postavili za Zapad neprihvatljivi. Kako se razmena stavova između Moskve i zapadnih država nastavila tokom leta i jeseni 1952. godine, zapadni saveznici, podržani od vlasti u Bonu, zaključili su da sovjetska ponuda nije bila ozbiljna, već sačinjena u sklopu namera da se odlože i uspore pregovori o uključivanju Savezne Republike Nemačke u procese zapadnih integracija. Adenauer i zapadne sile nisu dali prioritet nastavku tih pregovora nego pitanju nemačkog ujedinjenja, svesno odlažući to pitanje za kasnije. Shvatanje po kojem neutralna a ujedinjenja Nemačka, sa ili bez sopstvenih vojnih snaga, nosi neizmerne posledice i veliku žrtvu Zapada, bez ikakvih vidljivih dobitaka, postalo je opšteprihvaćeno i dominantno. Adenauer nije bio spreman da krene rizičnim putem. Bio je uveren da bi politika neutralizacije države učinila Nemačku ranjivom i demokratiju u nastanku bez izgleda da se konsoliduje, što bi na duže staze ugrozilo stabilnost i Nemačke i Evrope. Ovakav stav proizlazio je iz sledećih zaključaka – neopredeljena Nemačka ne bi bila u stanju da odbrani svoje građane, jer nije u stanju da pribavi neophodno naoružanje koje je za to osnovna pretpostavka; za to nema

60 Videti: Dokument 69, *Staljinova nota*, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 144–146.

potrebna materijalna i tehnička sredstva i zato su joj potrebni saveznici; nemogućnost postizanja održive pozicije neutralnosti ujedinjene Nemačke koja bi ležala na samoj liniji razgraničenja Istoka i Zapada.

Odbijanje Staljinovog predloga za pregovore isprovociralo je oštru debatu unutar javnosti i političara Zapadne Nemačke povodom „propuštenih prilika“ i „odbačenih istorijskih prilika“ za ujedinjenje. Debata je otkrila različite stavove i vizije postizanja rešenja, ne samo između Adenauera i opozicije, već i unutar njegove vlade. Kurt Šumaher je svakako bio najglasniji kritičar, zahtevajući odustajanje od integracije u zapadne strukture i dalje svrstavanje Nemačke uz Zapad sve dok se ne preispita i poslednja šansa za ujedinjenje Nemačke uz pristanak Sovjeta. Zajedno sa drugim političarima, među kojima je bio i ministar Nemačke za nacionalne poslove, Jakob Kajzer, zahtevali su hitno sazivanje pregovora kako bi se ustanovilo u kojoj meri se može računati na Staljinov predlog. I zaista, dugo je ovo pitanje izazivalo sumnje i kontroverze, različita tumačenja istoričara i dvoumljenja – šta bi se desilo da je Adenauer prihvatio predlog i otpočeo pregovore. Međutim, nakon otvaranja arhiva i poverljivih dokumenata u Moskvi, sve sumnje su potisnute. Potvrđeno je da su Adenauerove sumnje i sumnje zapadnih saveznika bile osnovane i da je sve to bila samo Staljinova taktika kako bi usporio, eventualno sprečio ili promenio kurs svrstavanja Zapadne Nemačke uz zemlje zapadne demokratije. Bio je to samo deo opšte strategije kako bi uvećao popularnost kod građana Istočne Nemačke, dobio podršku od strane građana Zapadne Nemačke i deo taktike u kojoj je Staljin pokušavao da proizvede sukobe među zapadnim saveznicima.

Da stvari nisu baš takve kakvim se predstavljaju, postalo je svima jasno već 1953. godine. Prve veće demonstracije protiv komunističke vlasti i sovjetske dominacije odigrale su se 17. juna. Tog dana, građevinski radnici su se okupili u Istočnom Berlinu, formirali štrajkačke komitete i marširali ka centru grada u znak protesta protiv visokih proizvodnih kvota koje su par dana pre toga postavljene od strane komunističkog režima. Njima su se ubrzo pridružili i drugi građani. Kada su se približili delu grada u

kojem su se nalazile institucije vlasti, pored ekonomskih zahteva, našli su se i politički. Pozivali su na generalni štrajk i oslobađanje političkih zatvorenika, uz zahteve pojedinih grupacija za promenom vlasti, slobodama i izborima za novu, slobodnu i ujedinjenu Nemačku. Putem medija iz Zapadne Nemačke, radnici širom Istočne Nemačke su dobili informacije o zbivanjima u Berlinu i sami počeli da organizuju proteste. Ubrzo se protest proširio na preko 270 lokacija, ali pokazalo se bez ikakve koordinacije i vođstva. I pre nego što je imao ikakve značajnije posledice, krvavo je ugušen. Vlasti Istočne Nemačke, uz podršku sovjetskih okupacionih snaga, koristeći bojevu municiju, tenkove i brojna hapšenja, povratili su red. Na desetine demonstranata je ubijeno tokom sukoba, a mnogi su osuđeni na smrtnu kaznu. Ipak, 17. jun, koji je kasnije u Bundestagu proglašen nacionalnim praznikom, imao je za posledicu bar dva zaključka. Prvo, da građani s druge strane Gvozdene zavese nisu dali svoj pristanak na sovjetsku okupaciju i kontrolu, kao i da vlast Istočne Nemačke nema nameru da dozvoli političke slobode i pravo na samoodređenje. Drugo, pokazalo se ispravnim verovanje da zapadni saveznici nisu spremni da pređu demarkacionu liniju postavljenu 1945. godine, kako bi podržali žrtve represije. SAD, Velika Britanija i Francuska poslale su poruku da nisu spremne da rizikuju Treći svetski rat zarad oslobođenja Istočne Evrope. Događaji od 17. juna samo su još više uvećali strah od komunista među građanima Zapadne Nemačke, a Adenaueru poslužili kao potvrda ispravnosti njegovog stava i politike uspostavljanja partnerskih odnosa sa zemljama Zapada, naročito SAD, koji bi bili u stanju da spreče eventualni napad sa Istoka. To se jasno videlo i na septembarskim izborima. Kako je sovjetska vojska brutalno intervenisala u Istočnoj Nemačkoj, a krajem prethodne godine i u Mađarskoj, postalo je izrazito teško da se odbaci Adenauerova inicijativa za obnovu nemačkih vojnih kapaciteta i njen doprinos u zajedničkoj odbrani od komunista.⁶¹

Protest je imao još jednu posledicu. Nametnuo je potrebu da se, ipak, pronađe prostor za pregovore sa Moskvom o budućnosti Nemačke

---

61 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 275–276.

i njenog eventualnog ujedinjenja, što su Staljinova smrt u martu 1953. i otklon od prethodne politike novog sovjetskog rukovodstva učinili izglednijim. Na sastanku održanom u Vašingtonu mesec dana nakon protesta, ministri spoljnih poslova tri zapadne sile dogovorili su se da predlože Sovjetskom Savezu sazivanje konferencije četiri sile o Nemačkoj. Konferencija je održana u Berlinu, krajem januara 1954. kao prva konferencija takvog sastava po izbijanju Korejskog rata. Sazvana je u nameri da se pronađe zajedničko zadovoljavajuće rešenje za nemački problem. Adenauer je smatrao da će ministar spoljnih poslova Sovjetskog Saveza ponuditi naizgled prihvatljivo rešenje nemačkog ujedinjenja i time postići svoj cilj – dalje odlaganje svrstavanja Savezne Republike Nemačke uz Zapad i uvođenje zapadnih sila u neizvesnu utakmicu o budućnosti Nemačke. Međutim, procena je bila pogrešna. Vjačeslav Mihailovič Molotov, tada ministar inostranih poslova Sovjetskog Saveza, ponudio je samo ujedinjenje Nemačke, ali sa izborima u Istočnoj Nemačkoj kako su i do tada bili organizovani. Ovo je učinilo dalje pregovore gotovo nemogućim. Oktobra 1954. godine zapadne sile potpisuju Sporazume iz Pariza sa Zapadnom Nemačkom, omogućivši joj da pristupi Zapadnoevropskoj uniji i NATO-u, „prihativši Nemačku kao slobodnog partnera u zajednici slobodnih država“⁶². Kao što je i ranije pomenuto, jedna od odredaba podrazumevala je i čvrsto obećanje da će SAD, Velika Britanija i Francuska podržati politiku ujedinjenja Nemačke. Ova odredba bila je prihvaćena na Adenauerovo insistiranje da se prihvati i podrži pitanje ujedinjenja kao jedno od glavnih ciljeva politike Zapadne Nemačke. Potpisnice su se obavezale da će, u iščekivanju mirovnog sporazuma, „sarađivati na postizanju mirnim sredstvima, zajedničkog cilja ujedinjene Nemačke zasnovane na liberalnodemokratskom Ustavu, poput Savezne Republike, i integrisati je unutar Evropske zajednice“. Kada su se sporazumi našli na dnevnom redu Bundestaga za ratifikaciju, Moskva je još jednom poslala poruku o mogućnosti uspostavljanja ujedinjene, neutralne Nemačke, ali do tada je ta ideja već izgubila kredibilitet. Još marta 1954. sovjetsko rukovodstvo je izjavilo da „uspostavlja jednake odnose sa Nemačkom

---

62 Konrad Adenauer, (1955), *op. cit.*, p. 177.

Demokratskom Republikom, kao i sa ostalim suverenim državama“. Od tada, Moskva insistira na tome da je DDR suverena država i da svaka politika ujedinjenja mora poći od priznavanja te realnosti. Već 1955. DDR je postala članica Varšavskog pakta. Jula 1955. godine, kada su se lideri SAD, SSSR, Velike Britanije i Francuske sastali u Ženevi, na samitu povodom pitanja evropskog bezbednosnog sistema, prevazilaženja nepoverenja i smanjenje tenzija, raspravljalo se i o pitanju ujedinjenja Nemačke. Do tada su dva dela Nemačke već našla svoje mesto u dva suprotstavljena vojna bloka. Nade koje su bile polagane u postizanje dogovora i ostvarivanje napretka u odnosima, brzo su se raspršile. Velika četvorka nije uspela da postigne konkretan dogovor o postizanju razoružanja, smanjenju tenzija i ujedinjenju Nemačke. Iako je na prvi pogled izgledalo da bi samit mogao označiti prekretnicu u zbližavanju sukobljenih sila, ubrzo je došlo do novog zahlađenja u odnosima, a time i zadržavanja postojeće situacije u centralnoj Evropi.

Sporazumi iz Pariza stupili su na snagu 5. maja 1955, Savezna Republika Nemačka je povratila sva prava kao suverena država, a već 9. maja primljena je u NATO. Sovjetski Savez je reagovao protestom, kao i gotovo istovremenim formiranjem Varšavskog pakta, 14. maja. Međutim, suštinski posmatrano, odnosi između Sovjeta i Nemačke su se razvijali, pre svega zahvaljujući velikom ekonomskom potencijalu i rastu privredne moći Zapadne Nemačke. Juna iste godine, iz Kremlja su pozvali Adenauera, preko ruske ambasade u Parizu, u posetu kako bi započeli pregovore o uspostavljanju diplomatskih odnosa između Moskve i Bona. I danas nije poznato da li je sovjetsko rukovodstvo, Hruščov i Bulganjin (Николай Александрович Булганин), imalo neke posebne i skrivene interese kada su Adenauera pozvali u posetu. Septembra 1955. u pratnji brojne delegacije, Adenauer je otputovao u Moskvu u sedmodnevnu posetu i na razgovore sa Staljinovim naslednicima. Kancelar je dočekan sa svim počastima. Prema svedočenju članova delegacije, pregovori koje je Adenauer vodio sa partijskim predsednikom, Nikitom Hruščovim, premijerom Nikolajem Bulganjinom i ministrom spoljnih poslova, Vjačeslavom Molotovim (Вячеслав Михайлович Скрябин Мόлотов), bili

su izuzetno teški. Rezultat je bio dogovor o uspostavljanju diplomatskih odnosa, ali bez ikakvog pomaka u pogledu ponovnog ujedinjenja Nemačke.⁶³ Veliki uspeh koji je Adenauer tom posetom postigao bio je sporazum o povratku poslednje grupe od 10.000 preživelih ratnih zatvorenika. Povratak ovih nemačkih građana, deset godina nakon završetka rata, prihvaćen je u javnosti Nemačke gotovo kao trijumf. Kada su prvi vagoni vozova sa ratnim zarobljenicima početkom oktobra počeli da pristižu u Zapadnu Nemačku, osećaj nacionalnog jedinstva je rastao, a time i sve veća popularnost kancelara.⁶⁴

Otvaranje diplomatskih predstavništava između Zapadne Nemačke i Sovjetskog Saveza pokrenulo je niz političkih i pravnih pitanja. Sovjeti su se našli u povoljnoj poziciji, jer su imali ambasade u Bonu i Istočnom Berlinu. U pismu koje je dostavio Bulganjinu, 13. septembra, pre povratka u Nemačku, Adenauer je ukazao na tu problematiku. Napomenuo je da uspostavljanje diplomatskih odnosa između dve države ne proizvodi niti implicira formalno priznavanje postojeće teritorijalne situacije u Nemačkoj, ne prejudicira konačno rešenje po pitanju nemačkih granica (koje će biti rešeno mirovnim ugovorom), niti utiče na zakonsku poziciju Savezne Republike u pogledu njenog prava da predstavlja nemački narod u međunarodnim poslovima.⁶⁵ Sa sadržinom pisma upoznati su bili i mediji. Dva dana kasnije, sovjetsko rukovodstvo naložilo je medijskoj agenciji, ITAR-TASS, da objavi sledeću vest: „Sovjetski Savez tretira Saveznu Republiku Nemačku kao deo Nemačke. Nemačka Demokratska Republika je drugi deo Nemačke“. Time su jasno stavili do znanja da oni žele da nametnu priznanje postojanja dve Nemačke.

Kao posledica tih zbivanja prihvaćena je Halštajnova doktrina (poznata još i kao „Halštajn-Greve“ doktrina, nazvana prema Valteru Halštajnu, državnom sekretaru Ministarstva spoljnih poslova, i Vilhel-

63 Videti Adenauerov govor u Bundestagu: *Kancelar Adenauer u Bundestagu o sporazumu sa SSSR, 22. septembar 1955*, Dokument 9, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 124–125.

64 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 186–189.

65 *Ibidem*.

mu Greveu (Wilhelm Grewe), političkom direktoru istog ministarstva. Doktrinu je praktično smislio Greve tokom povratnog leta iz Moskve, kao preventivnu meru povodom načinjenog precedenta i uspostavljanja diplomatskih odnosa sa državom koja je priznala DDR. Osnovni cilj te doktrine bio je da odvraći ostale države od uspostavljanja diplomatskih odnosa sa DDR, kao i da spreči buduća priznanja dve Nemačke države što bi dovelo u pitanje proklamovano pravo Savezne Republike da predstavlja čitavu Nemačku.⁶⁶ U skladu sa ovom doktrinom, Zapadna Nemačka je odbila da održi diplomatske odnose sa bilo kojom državom koja je priznala suverenitet Istočne Nemačke, osim sa SSSR. Sovjetski Savez je bio od velikog značaja zbog pozicije okupacione sile. Kao akt dobre volje prema Moskvi, 15. oktobra 1957. godine Jugoslavija je priznala nezavisnost DDR i najavila uspostavljanje diplomatskih odnosa. To je nateralo Adenauera na hitno sazivanje sastanka vlade čiji rezultat je bio odluka o prekidanju diplomatskih odnosa sa Jugoslavijom, što nije dovelo do prekida ekonomskih odnosa između dve zemlje. Prema tvrdnji tadašnjeg ministra spoljnih poslova Savezne Republike Nemačke, Hajnriha fon Brentana (Heinrich von Brentano), tadašnji ambasador Jugoslavije u Bonu je izjavio da je takav potez Nemačke bio potpuno neočekivan i predstavljao je veliko iznenađenje. Odluka Jugoslavije je, prema ambasadoru, bila reakcija na političku stvarnost.⁶⁷

Uprkos uspostavljanju diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom i naporima Adenauerove vlade da napravi pomak po pitanju ujedinjenja, nije došlo do napretka. *Status quo* je gotovo prihvaćen, a izgledalo je kao da kancelar odustaje od rešavanja „nemačkog pitanja“ i vođenja aktivne „Istočne politike“. Uporno i tvrdoglavo je odbijao bilo koje rešenje koje bi podrazumevalo priznavanje Istočne Nemačke, zbog čega je trpeo

---

66 *Ibidem.*

67 Ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa usledilo je tek deset godina kasnije, kao rezultat ideja koje su zagovarane već duže vreme od strane SPD-a, a u tom trenutku njenog lidera i ministra spoljnih poslova, Vilija Branta. To su bile i prve naznake onoga što će tek nakon izbora 1969. postati obeležje njegove vladavine – *Istočna politika (Ostpolitik)*.

narastajuće nezadovoljstvo i pritisak od strane opozicije i javnosti povodom preispitivanja takve politike. Već januara 1958. ga je opozicija oštro kritikovala u Bundestagu zbog nedovoljnog zalaganja i iskorišćavanja sovjetskih predloga tokom pregovora četiri sile. Naročito su se u kritici isticali nekadašnji članovi njegovog kabineta, Tomas Deler (Thomas Dehler, FDP) i Gustav Hajneman (SPD), napadajući ga za licemerje, jer njegova emotivna posvećenost ujedinjenju nije bila toliko jaka koliko njegove reči ukazuju. Uporno su tražene alternative koje bi bile prihvatljive za sve strane, a koje bi omogućile prevazilaženje podele. Tokom 1958–1959. godine, kancelar je iskazao spremnost da preispita različite opcije i predloge. Učinilo mu se da se, ako je već nacionalno jedinstvo neostvarivo u kratkoročnom periodu, pomoć u unapređenju standarda građana Istočne Nemačke može odrediti kao jedan od prioriteta. U martu 1958. godine pitao je sovjetskog ambasadora u Bonu, Andreja Smirnova, da li bi Moskva bila spremna da prihvati „austrijsko rešenje“⁶⁸ za DDR.⁶⁹ Međutim, odgovor Moskve je bio negativan. Berlinska kriza, koja je počela novembra 1958. godine, navela je kancelara da i sam preispita svoju politiku i pristup prema Istoku. Sa svojim savetnicima je raspravljao o mogućnosti da se na određeno vreme prihvati postojeći status DDR, a potom ispregovara prelazni sporazum, pod pretpostavkom da će se u međuvremenu popraviti uslovi i situacija u DDR. Već u proleće 1959. Feliks fon Ekart (Felix von Eckardt) i Hans Globke spremili su predlog plana. Plan je postao poznat javnosti tek 1974. godine kao „Plan Globke“. Predlog je podrazumevao: 1. privremeno priznanje DDR u skladu sa načelima međunarodnog prava; 2. prihvatanje od strane DDR vlasti određenih građanskih prava i sloboda u toj državi; 3. slobodu putovanja unutar Nemačke bez ikakvih ograničenja; 4. nastavak članstva obe Nemačke u postojećim sistemima savezništva; 5. transformaciju statu-

68 Austriji je nakon potpisivanja mirovnog sporazuma sa četiri sile, 1955. godine, garantovan suverenitet i neutralnost, nakon čega su se sve okupacione sile povukle iz zemlje.

69 Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1955–1959*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1967, p. 33.

sa grada Berlina u demilitarizovan i „slobodan“ grad pod kontrolom i zaštitom UN; 6. referendum o ujedinjenju Nemačke, koji će se održati u periodu od narednih pet godina; i 7. slobodne izbore u celoj Nemačkoj, sa formiranjem jedinstvenog nacionalnog parlamenta i jedinstvene vlade.⁷⁰ Globkeov plan, u doradoj i nešto dužoj verziji, služio je kao osnova za pregovore sa sovjetskim rukovodstvom. Tokom 1959–1960, Adenauer je stupio u konsultacije i pregovore na više nivoa – putem razmene pisama sa Hruščovim, aktivnosti ambasadora Zapadne Nemačke u Moskvi, Hansa Krola (Hans Kroll; inače, u periodu od 1953. do 1955. bio je prvi ambasador Zapadne Nemačke u Jugoslaviji), i putem direktnih razgovora sa sovjetskim ambasadorom u Bonu, Andrejem Smirnovim, o kojem je imao neobično visoko mišljenje. Tek u proleće 1962. godine, Adenauer je bio spreman da pregovara o detaljima mogućeg sporazuma. Predstavio je Smirnovu predlog koji je duže vreme imao pripremljen i koji je podrazumevao prelazni desetogodišnji period mira, nakon čega će građani Istočne Nemačke samostalno odlučivati o svojoj budućnosti. Dakle, načelo samoodređenja se mora očuvati, uz istovremeno poboljšanje životnih uslova građana u Istočnoj Nemačkoj. To je neposredno značilo i da je kancelar spreman na prihvatanje nezavisnosti Istočne Nemačke, pod uslovom da građani tamo žive slobodni i sa punim poštovanjem ljudskog dostojanstva. Napori u nameri da se postigne neko rešenje i ostvari napredak, ponovo su propali. Smirnov se 2. jula 1962. godine vratio u Nemačku sa porukom da je Savez ministara Sovjetskog Saveza odbacio Adenauerov predlog i da insistira na očuvanju postojeće situacije.

Od velike važnosti za razumevanje tog perioda i Adenauerovih pokušaja pregovora o nemačkom ujedinjenju je i pogled na dešavanja u Berlinu, tačnije na Berlinsku krizu koja je rezultirala izgradnjom Berlinskog zida. Premijer Nikita Hruščov je u svom govoru održanom 10. novembra 1958. godine, odnosno u noti upućenoj savezničkim vladama, zahtevao povlačenje trupa SAD, Velike Britanije i Francuske iz Berlina u roku od šest meseci, a u cilju normalizacije situacije u glavnom gradu DDR. Isto-

---

70 Hans-Peter Schwarz, (1997), *op. cit.*, pp. p. 113.

vremeno je optužio tri sile da koriste Zapadni Berlin kao centar subverzivnih aktivnosti protiv DDR, Sovjetskog Saveza i ostalih članica Varšavskog pakta. Ovaj ultimatum je označio početak Berlinske krize. Zahtevao je demilitarizaciju Berlina, kao i transformaciju njegovog zapadnog dela u politički nezavisan i slobodan grad.⁷¹ Kako bi ultimatum izgledao ozbiljnije i izvršio pritisak, Hruščov je postavio i vremenski rok. Ukoliko zapadne sile ne pokažu spremnost da pristupe pregovorima u periodu od šest meseci, Kremlj će postupiti po planu, uz prethodno potpisivanje posebnog ugovora sa Istočnom Nemačkom. Odbijanjem potpisivanja mirovnog ugovora sa obe nemačke države, Sovjetski Savez će preneti sva svoja ovlašćenja na Berlin i unutar DDR na vladu Istočne Nemačke. Ovo je, naravno, odmah stavilo pod znak pitanja veze koje Zapadni Berlin ima sa spoljnim svetom, pre svega, Zapadnom Nemačkom, koje su bile od vitalnog značaja za opstanak grada. Bez snabdevanja, zaštite i pristupa zapadnih država, Zapadni Berlin ne bi mogao da opstane. Ovaj ultimatum je inicirao najveću krizu u Nemačkoj još od blokade Berlina 1948–1949. Ono što Sovjeti nisu uspeali da postignu blokadom deset godina ranije, sada su pokušali kroz ucene. Ovaj postupak Moskve bio je jasna pretnja sigurnosti i slobodi koju je uživao Zapadni Berlin, ali je ujedno bio i pretnja čitavom konceptu spoljne politike Adenauera prema DDr, kao i politici ujedinjenja koju su tri zapadne sile podržale Sporazumima iz Pariza 1954. Svoje razumevanje situacije i zabrinutost, kancelar je ispoljio u pismu upućenom 11. decembra državnom sekretaru SAD, Džonu Fosteru Dulesu. U njemu je napomenuo da je uključivanje problema Berlina i budućnosti Nemačke u pregovore sa Sovjetskim Savezom, znači ili stavljanje pitanja slobode Berlina pod sumnju, ili rizik predaje pred sovjetskim zahtevima o budućnosti jedinstvene Nemačke.⁷² Prilikom javnih nastupa apelovao je na zapadne saveznike da ne podlegnu sovjetskom pritisku i da odbrane slobodu Zapadnog Berlina.

71 Videti: Dokument 5a, *Nota vlade SSSR vladi SAD, 27. novembar 1958*, u Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, pp. 40–42.

72 Adenauer piše Dulesu, 11. decembar 1958, u: Felix von Eckardt, *Ein unordentliches Leben*, Erinnerungen, Düsseldorf, 1967., citirano prema: Hans-Peter Schwarz, (1997), *op. cit.*, p. 382.

U diplomatskoj noti od 31. decembra 1958, SAD, Velika Britanija i Francuska odgovorile su na ultimatum, potvrđujući svoju odlučnost da ostanu u Zapadnom Berlinu, kao i da očuvaju zakonsko pravo na slobodan pristup gradu.⁷³ Sovjetski pritisak doveo je do još jedne konferencije održane u Ženevi, između maja i avgusta 1959. godine. Pitanje rastućih tenzija povodom statusa Berlina bio je povod za sazivanje konferencije. To je ujedno bio i poslednji put da su se ministri četiri sile susreli kako bi raspravljali o „nemačkom pitanju“, ali i poput prethodnih, bez ikakvog dogovora i napretka, jer nijedna strana nije želela da popusti u svojim zahtevima. Jedino što je dogovoreno bio je sporazum koji obavezuje strane da ponovo otvore pitanje Berlina, bez ikakvog vremenskog određenja, ali ne i odlaganje u beskonačnost. Time je status Berlina dostigao centralnu tačku u odmeravanju odnosa na relaciji Istok–Zapad. U toj poziciji je ostao i tokom šezdesetih godina dvadesetog veka.

Kriza je izazvala veliku pometnju među građanima Istočne Nemačke, što je uticalo na sve veći broj onih koji su se odlučivali da prebegnu na Zapad. Od formiranja dve Nemačke 1949. godine, prema procenama je oko tri i po miliona ljudi (zvaničan broj je 2.738.566) pobešlo iz istočnog u zapadni deo do kraja 1961. Samo 1960. godine, gotovo 200.000 izbeglica iz DDR je zvanično registrovano u gradovima Zapadne Nemačke. Situacija je kulminirala u leto 1961. kada je zapaljiva i preteča Hruščovljeva retorika dovela do drastičnog rasta broja prebeglih. Samo u julu 1961. godine, više od 30.000 istočnih Nemaca prešlo je na Zapad, bez namere da se vrati, a u periodu od početka izgradnje zida do kraja te godine, 51.624 građana; najveći prosek u bilo kom mesecu od 1953.⁷⁴

73 Nota je nastala kao rezultat dogovora ministara spoljnih poslova tri zapadne sile i Nemačke postignutog u Parizu 14. decembra 1958. godine, na kojem se raspravljalo o razvoju događaja u Berlinu. Sastanku je prisustvovao i Vili Brant u svojstvu gradonačelnika Berlina koji je podneo usmeni izveštaj. Pored toga, na sastanku NATO-a od 16. do 18. decembra, objavljen je *communiqué* kojim se podržao dogovor iz Pariza.

74 Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *op.cit.*, p 434. Podaci su inače preuzeti iz zvaničnih dokumenata ministarstva unutrašnjih poslova Nemačke, a razlika u zvaničnim brojkama i procenama se razlikuje jer veliki broj „prebeglih“ nikada nije ni registrovan iz raznoraznih motiva, od koji je često strah bio među glavnima. Sadruga strane,

Hruščovljev ultimatum nije postigao očekivane rezultate, ali je Kremlj procenio da je preuzimanje bilo kakve direktne akcije protiv Zapadnog Berlina, izuzetno rizično. Očekivao je da će potpisivanje mirovnog ugovora sa DDR-om vremenom dovesti do ukidanja prava zapadnih sila na kontrolu Berlina. Međutim, odliv stanovništva ga je primorao da deluje brže. Sama vlada Istočne Nemačke je smatrala da je blokada pristupa Zapadnom Berlinu, odnosno potpuna izolacija, najbolje rešenje ako se već ne može integrisati. Najviše štete je Istočna Nemačka trpela zbog brojnog odlaska kvalifikovane radne snage i stručnjaka, poput doktora i inženjera, koji su činili najveći procenat prebeglih. Otvoreni sektor između dva Berlina služio je kao najbolje mesto za prelazak na „Zapad“. Kako bi sprečili dalji odliv ljudi i umanjili pristup Zapadu i svemu što je on nudio, vlasti DDR su zatvorile i poslednju kapiju, otpočevši izgradnju Berlinskog zida.⁷⁵ U ranim časovima 13. avgusta 1961. godine, „Borbena grupa radničke klase“, pod nadzorom istočnonemačke policije i narodne vojske, otpočela je razbijanje betona na uličnim prelazima ka Zapadnom Berlinu. Kako bi blokirali saobraćaj između istoka i zapada, postavljali su betonske blokove, bodljikave žice i kopali rovove oko Zapadnog sektora Berlina. Tokom narednih dana krenulo se i u izgradnju čvršćih temelja od cigala. Ukupno 45 km zida delilo je tri sektora Berlina od njegovog istočnog dela i DDR-a. Iako se ubrzo preko 250.000 građana Zapadnog Berlina okupilo i protestovalo protiv podele njihovog grada, zahtevajući zaustavljanje izgradnje zida, zaštitu zapadnog dela i oštru reakciju, zapadne sile su postupile izuzetno pažljivo. Već 19. avgusta potpredsednik SAD, Lindon B. Džonson (Lyndon B. Johnson), i nekadašnji organizator vazdušne pomoći tokom blokade Berlina, general Lusius D. Klej (Lucius D. Clay), posetili su Zapadni Berlin i saopštili da oni poštuju odluku Istočne Nemačke, ali da garancije zapadnom delu moraju biti očuvane.

---

beneficije koje su „prebegli“ imali samim činom prijave, poput dobijanja novca, bile su veliki motiv da se i zvanično registruju. Pored toga, svaka lična priča o životu „sa one strane“ i samom činu bekstva se dobro naplaćivala kod novinara i koristila u propagandne svrhe.

75 Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 278–280.

Nisu imali nameru, kao ni u prethodnim slučajevima, da izazovu veće sukobe. Procena zaštite vitalnih interesa zapadnih okupacionih sila isključila je mogućnost direktne intervencije.⁷⁶ To je značilo i da se svaka promena postojeće situacije, po pitanju Berlina, a time i ujedinjenja Nemačke, mogla desiti samo uz pristanak Sovjetskog Saveza. Svaka drugačija reakcija Zapada, dovela bi u pitanje svetski mir. Predsednik SAD, Džon F. Kenedi, koji je stupio na tu dužnost januara 1961. godine, u radio-obraćanju nakon susreta sa Hruščovim u Beču jula 1961. godine, naveo je njegovo određenje „tri suštinska principa“: 1. prisustvo zapadnih trupa u njihovim sektorima grada; 2. sloboda tranzita između Berlina i Savezne Republike; 3. očuvanje Zapadnog Berlina putem održavanja ekonomskih, kulturnih i političkih veza sa Zapadnom Nemačkom. Kenedi je u tom obraćanju pažljivo govorio samo o Zapadnom Berlinu, odbijajući da iskaže bilo kakav interes za Berlin kao celinu. To je bio jasan znak da Sovjeti imaju punu slobodu da upravljaju njihovim sektorom po svojoj želji.

Za Adenauera i njegovu vladu izgradnja zida je označila krah bilo kakve iluzije o ujedinjenju Nemačke i momentat oštrog suočavanja sa realnošću. Ovi događaju pokazali su svima, a Adenauer je i ranije o tome govorio, da Sovjeti neće dozvoliti ujedinjenje ukoliko se ne ispune njihovi zahtevi. Od tog trenutka, bilo kakva politika kreirana prema Berlinu i pitanju ujedinjenja morala je na to računati kao determinantu. Adenauer je to dobro razumeo i bio gotovo bespomoćan. Istrpeo je oštre kritike zbog njegove „zakasnele“ reakcije sa previše oklevanja. U Berlin je stigao tek 22. avgusta, dakle čak posle zvaničnika SAD, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo. U toku je bila kampanja za predstojeće izbore, a objašnjenje koje je dao građanima nije naišlo na odobravanje. Prema njegovim rečima, želeo je da izbegne bilo kakvu eskalaciju tenzija i plašio se onoga što je on nazvao „drugi 17. jun“⁷⁷, čije su posledice svima još uvek bile sveže u sećanju. Adenauer nije imao mogućnosti da ozbiljnije utiče na promenu situacije u Berlinu, ali njegovo postupanje je znatno uticalo na

---

76 Mary Fulbrook, *op. cit.*, p. 216.

77 Misleći na 17. jun 1953.

pad popularnosti njegove ličnosti. Njegova politika nemačkog ujedinjenja i svi napori, doživeli su krah.⁷⁸

Tokom narednih nedelja i meseci svet je bio svedok brojnih pokušaja građana Istočne Nemačke da pobegnu na Zapad. Retki su uspevali da izbegnu sve prepreke i kontrole. Mnoge je ubila granična kontrola. Zid je postajao sve veći i opremljeniji u nameri da odvraći svakoga od sličnog pokušaja. Jedan od tragičnih događaja, čija je slika obišla čitav svet, jeste smrt osamnaestogodišnjeg Petera Fehtera (Peter Fechter), koji je iskrvario do smrti na „ničijoj zemlji“ između „Istoka“ i „Zapada“ nakon što su na njega pucali granični čuvari Istočne Nemačke.

---

78 Videti: Dokument 141, *Adenauerova izjava za medije o izgradnji zida*, kao i Dokument 144, *Adenauerovo obraćanje u Bundestagu*, 18.8.1961, koji svedoče o ovoj tvrdnji, u Armin Grünbacher, *op. cit.*, pp. 280–284.

4. POSLEDNJE GODINE I ODLAZAK VELIKANA

Kada je otišao s vlasti imao je 87 godina. Kancelarsko mesto predao je svom dugogodišnjem saradniku – Ludvigu Erhartu. Ostao je i dalje predsednik CDU, mesto na koje je bio reizabran na proleće 1964, a sa kojeg se povukao marta 1966. godine. Odlazak u „penziju“ nije označio i njegov odlazak iz politike i javnosti. Do kraja života ostao je posvećen različitim problemima, naročito u oblasti spoljne politike i nemačkog kursa. Njegov naslednik je u domenu „Zapadne politike“ počeo sa zapostavljanjem saradnje sa De Golom, što je bilo predviđeno Sporazumom o francusko-nemačkom prijateljstvu iz 1963. Novi kancelar je gotovo sve snage preusmerio na jačanje veza između Bona i Vašingtona, kroz usaglašavanje stavova i ciljeva sa administracijom predsednika Lindona B. Džonsona. Pored toga, tadašnji ministar spoljih poslova, Gerhard Šreder (Gerhard Schröder) i sam se dinstacirao od uspostavljenog savezništva sa De Golovom Francuskom. Ovakva politika je otvorila brojna kontroverzna pitanja o pravcu spoljne politike Savezne Republike. „Degolisti“ su zagovarali tešnju saradnju sa Francuskom, a „atlantisti“ jačanje prekookeanskih veza sa SAD kao svetskim liderom.

Adenauer nije previše verovao u sposobnosti Ludviga Erharta kao kancelara, niti da će biti sposoban da vodi državu u dužem periodu.⁷⁹

---

79 Možda je ovakav stav Adenauera proizlazio iz njegovog znanja da Erhard nije ni bio član CDU, iako je zahvaljujući toj partiji bio izabran na mesto kancelara, pa čak bio i predsednik CDU. Nikada nije potpisao pristupnicu partiji, što delimično dovodi u pitanje i legalitet njegovog izbora na mesto kancelara. Adenauer je dugo insistirao

U njegove kapacitete kao ministra ekonomije, nije sumnjao, ali mu je pre svega zamerao sposobnost razumevanja globalnih procesa i vođenja spoljne politike. Iz tog razloga, Adenauer je posebnu pažnju posvetio upravo razmatranju te oblasti delovanja nove nemačke vlade. Postao je naročito zabrinut za sve veći jaz koji je nastajao unutar CDU-a između „atlantista“ i „degolista“. Očajan zbog zapuštanja politike savezništva sa Francuskom, u leto 1966, optužio je jednostranu politiku Erharta i Šredera kao glavni razlog za tu situaciju. Njegovi pokušaji da znatnije promeni takvu politiku, bili su neuspešni, a Ludvig Erhart napustio je mesto kancelara u velikoj meri upravo zbog problema u spoljnoj politici.

Adenauer je proveo staračke dane izuzetno aktivno. Redovno je primao goste iz različitih sfera političkog i javnog života u svojoj kancelariji u Berlinu, kući u Rendorfu, kao i u Kadenabiji, mestu na jezeru Komo u severnoj Italiji gde je imao kuću. Davao je brojne intervjuje, držao govore, išao na konferencije, učestvovao u izbornoj kampanji 1965. godine i intezivno radio na pisanju memoara kojima se posvetio odmah po napuštanju pozicije kancelara. Za te potrebe napravio je i poseban paviljon pored kuće u Rendorfu, s pogledom na Rajnu, gde je bio u stanju da provede dane bez izlaska. Prva knjiga njegovih memoara (*Erinnerung*), koja pokriva godine od 1945. do 1953. objavljena je oktobra 1965; druga krajem 1966; uz pomoć njegove sekretarice, Anelize Poppinge (Anneliese Poppinga), uspeo je da završi i treću, koja obuhvata period od 1955. do 1959, ali su treća i četvrta objavljene posthumno, 1967. i 1968.

Za života, Adenauer je primio 54 ordena i veliki broj nagrada za životna ostvarenja. U novembru 1964, na inicijativu De Gola, postao je počasni član francuske Akademije moralnih i političkih nauka (*Académie des Sciences Morales et Politiques*), kao prvi nemački građanin kome je dato ovo priznanje, a nakon izbora Vinstona Čerčila i Dvajta D. Ajzenha-

---

na njegovom članstvu, ali nikada javno. Ovaj podatak je postao poznat tek 2007. godine, kada je to saopštio jedan od njegovih glavnih savetnika, Horst Vunše (Horst Wunsche), u intervjuu za nemački magazin *Stern*: <http://www.stern.de/politik/deutschland/cdu-altkanzler-ludwig-erhard-war-nie-cdu-mitglied-587764.html>

ura. Priznanje je, pre svega, dodeljeno kao rezultat zasluga za posvećenost pomirenju dva naroda, kao i za uspehe u oblasti evropskih integracija. Pored toga, svakako je vredno pomena i priznanje Vajcmanovog instituta nauke u Izraelu. Adenauerova poseta Izraelu je ispraćena sa naročitom pažnjom u svetskim medijima i bila je od velike političke važnosti, što je uticalo da poprimi razmere zvaniče posete državnika jedne zemlje.

Poslednje mesto koje je posetio u inostranstvu bio je Madrid, februara 1967. godine; Španija je još uvek bila pod kontrolom generala Franka (Francisco Franco Bahamonde). Odlaskom u Španiju želeo je da pokaže da i ta zemlja pripada Evropi i da je put ka evropskim integracijama otvoren. Održao je govor o stanju evropske politike u Anteneo klubu u Madridu. Pažljivo pripremljen, govor je suštinski bio apel za ujedinjenje Evrope, a danas se slobodno može tumačiti kao njegov politički testament, putokaz koji bi i današnje generacije političara trebalo da slede. Pozvao je na proširenje Evrope, koje bi uključivalo Španiju, kao i druge evropske države. Njegova vizija ujedinjenje Evrope se zasnivala i na rečima: „...mi moramo gledati i ka Istoku, kada mislimo o Evropi“. Čitajući pažljivo ovaj govor, u njemu se može prepoznati nit karijerne doslednosti u zalaganju za jaču i ujedinjenu Evropu: „Ako se najbolje moguće rešenje ne može postići odmah, onda moramo prihvatiti drugo, ili treće najbolje... bilo da iz toga proistekne federacija ili konfederacija, ili ma koja druga pravna forma: početi delovati, od presudne važnosti je početi“⁸⁰

Doživeo je srčani udar 28. marta 1967. godine. Bronhitis koji je potom dobio, brzo se proširio i prerastao u upalu pluća. Doktor mu je naredio apsolutni odmor. Početkom aprila, zdravstveno stanje se ubrzano pogoršalo. Nakon još jednog srčanog udara pao je u komu. Umro je 19. aprila 1967. godine, u svom domu u Rendorfu, okružen svojom decom. Imao je 91 godinu. Sahrani su prisustvovali Lindon B. Džonson, Šarl de Gol i Harold Vilson, što je i simbolički predstavljalo potvrdu pozicije i mesta kome su pripadali Nemačka i Adenauer.

---

80 Govor u Anteneou, Madrid, 16. februar 1967., u: Hans-Peter Schwartz (1975), *op. cit.*, p. 753.

iv Aneks

Interesantni su rezultati istraživanja koje redovno sprovodi Alensbah institut za istraživanje javnog mnjenja, postavljajući pitanje – „Koji je značajni Nemačkinac učinio najviše za Nemačku?“ U januaru 1950. godine, tek pola godine pošto je Adenauer došao na mesto kancelara, najveći broj ispitanika je odgovorio Bizmark – 35%, zatim Hitler – 10% i Fridrih II Pruski sa 7%. U tom trenutku nije se ni pomišljalo na Adenauera. Istraživanje koje je sprovedeno nakon velikog izbornog uspeha CDU 1953. ponovo je dovelo Bizmarka na prvo mesto sa 32% glasova, a Hitler i Adenauer dobijaju po 9%.¹ Od tada praktično kreće Adenauerov uspon na listi popularnosti. Početkom 1957. godine, Bizmark i Adenauer se izjednačuju sa 25%, dok Hitler dobija 6%.² Ono što je svakako bilo zabrinjavajuće jeste dalja Hitlerova popularnost. Jula 1952. godine, 24% ispitanika odgovorilo je da imaju „pozitivno mišljenje“ o Hitleru, 27% bilo je „neopredeljeno“, a 47% da imaju „loše mišljenje“.³ Štaviše, 1959. godine, na pitanje da li bi Hitler bio jedan od najvećih državnika Nemačke da nije bilo rata, čak 41% ispitanika je odgovorilo pozitivno.⁴ Adenauer je imao težak posao borbe sa Hitlerovom senkom koja ga je pratila.

Oktoobra 1951. na pitanje u kom periodu je Nemačka najbolje funkcionisala, čak 42% je odgovorilo između 1933–1939, 45% je odgovorilo

-
- 1 Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., *Jahrbuch der öffentlichen Meinung 1947–1955*, Allensbach Institut, Allensbach am Bodensee, 1956, p. 132.
  - 2 Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., *Jahrbuch der öffentlichen Meinung 1958–1964*, Allensbach Institut, Allensbach am Bodensee, 1965, p. 297.
  - 3 Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., (1947–1955), *op. cit.*, p. 135.
  - 4 Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., (1958–1964), *op. cit.*, p. 233.

„pre 1914“, a tek 2% je reklo „danas“. Već osam godina kasnije, juna 1959, 42% ispitanika odgovara „danas“, a taj broj raste na 62%, 1963. godine.⁵

Verovatno jedno od najzanimljivijih istraživanja javnog mnjenja sproveda je nemačka televizija ZDF, 2003. godine, kada su organizovali izbor za „Najznačajnijeg Nemca“ u konkurenciji 100 kandidata u direktnom prenosu, od Martina Lutera, Getea, ili Ničea, preko Baha, Betovena do modernih muzičara. Na veliko iznenađenje građani su krajnje ozbiljno shvatili izbor, te na prvo mesto postavljaju Konrada Adenauera, drugo Martina Lutera a na treće, Karla Marksa. Međutim, ovakav rezultat je iznenadio samo one koji nisu pratili kretanje raspoloženja građana i njihovu percepciju nemačke istorije u prethodne četiri decenije. Taj trend se nastavio i 2009. godine, kada je u istraživanju javnog mnjenja o „najvažnijem kancelaru u dosadašnjoj istoriji Savezne Republike“, Konrad Adenauer dobio najviše glasova – 64%. Pored toga, na pitanje „Koji političar je, po Vašem mišljenju, najznačajnije oblikovao Nemačku tokom poslednjih šest decenija?“, Konrad Adenauer dobija 80% glasova. Zanimljivo je da je na prostoru nekadašnje Istočne Nemačke on zauzeo treće mesto, iza Helmuta Kola i Vilija Branta.⁶

Činjenica da je Adenauerova popularnost u istočnom delu Nemačke uvek niža u poređenju sa zapadnim ne bi trebalo da nas čudi. Najoštrija kampanja protiv Adenauera decenijama je vođena od strane komunističke partije protiv dva „najveća zla“ – SAD i Adenauera. Međutim, njegova zaostavština danas nije predmet sporenja među različitim političkim partijama i nalazi se, manje-više, u temeljima njihovog delovanja i upravljanja državom. Povodom stogodišnjice Adenauerovog rođenja, 1976. godine, tadašnji kancelar Nemačke, Vili Brant, izjavio je: „Svi smo mi naslednici ove važne osobe, njegovih osobina i njegove odgovornosti“. Danas pred građanima Nemačke i političkim partijama stoje veliki izazovi čiji koreni datiraju iz Adenauerovog doba i posledica su njegovih odluka. Neke od

5 Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., (1958–1964), *op. cit.*, p. 230.

6 Renate Köcher, Hrsg., *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 2003–2009. Die Berliner Republik*, De Gruyter, New York, 2009, pp. 27–28.

dilema sa kojima se on suočavao pre 60 godina, danas su ponovo oživljene i predstavljaju okvir u kojem se mora delovati i odlučivati. Nema sumnje da je današnja Nemačka drugačija, kao i da je njeno globalno okruženje bitno izmenjeno, ali vizionarsko vođenje politike i društva zasnovano na realnim procenama i visokim kriterijumima odgovornosti za donesene odluke jeste put uspeha svakog ko želi da se bavi politikom. To je prototip državnika koji svojim karakterom i ličnim i profesionalnim osobinama predstavlja uzor a predstavljao bi i moguće rešenje za ozbiljnu krizu lidera sa kojom se Evropa danas suočava.

HRONOLOGIJA ŽIVOTA I RADA KONRADA ADENAURA

5. januar 1876.   Rođen u Kelnu
- Mart–april 1894.   Završetak srednje škole i početak studija u Frajburgu i Minhenu
- Oktobar 1895.   Studije prava na Univerzitetu u Bonu
- Maj 1897.   Završetak studija i polaganje pravosudnog ispita
19. oktobar 1901.   Imenovan za pravnika u opštini grada Kelna
11. oktobar 1903.   Posao u advokatskoj kancelariji poznatog političara iz partije „Centra“ Hermana Kausena
26. januar 1904.   Ženidba sa Emom Vejer
1. april 1906.   Izabran na mesto jednog od zamenika gradonačelnika Kelna
22. jul 1909.   Izabran na mesto Prvog zamenika gradonačelnika Kelna
6. oktobar 1916.   Umire njegova supruga Ema Adenauer
18. septembar 1917. Nakon saobraćajne nesreće marta te godine izabran je za gradonačelnika Kelna
- Novembar 1918.   Kraj Prvog svetskog rata; revolucija i britanska okupacija Kelna

25. septembar 1919. Ženidba sa Augustom Gusi Cinser
7. maj 1921. Imenovan za predsednika Pruskog državnog save-
ta, funkcija na koju je reizabiran svake godine sve
do 1933.
17. decembar 1929. Reizbor na mestu gradonačelnika Kelna
30. januar 1933. Imenovanje Adolfa Hitlera za kancelara
13. mart 1933. Oteran sa svih pozicija od strane nacista
- April 1933–april
1934. Izgnanstvo u Maria Lah manastiru
- Maj 1934–maj 1935. Izgnanstvo u Potsdam-Nojbabelsbergu
30. jun 1934. Uhapšen u okviru hitlerove čistke „Noć dugih no-
ževa“
1. maj 1935. Seli se u Rondorf
1. septembar 1939. Početak Drugog svetskog rata
23. avgust 1944. Pritvoren u okviru akcije „Grmljavina“, kao posle-
dica Štaufenbergovog neuspešnog atentata na Hi-
tlera, odakle ubrzo beži
25. septembar 1944. Uhapšen i vraćen u pritvor u blizini Kelna, odakle je
pušten natrag u Rondorf 26. novembra te godine
8. maj 1945. Kraj Drugog svetskog rata i Adenauerov povratak
na mesto gradonačelnika Kelna
17. jul–2. avgust
1945. Sastanak Ruzvelta, Čerčila i Staljina u Potsdamu
6. oktobar 1945. Britanski komadant otpušta Adenauera sa mesta
gradonačelnika Kelna
1. mart 1946. Predsednik CDU u Britanskoj zoni okupacije

- 3. mart 1948. Umire druga supruga Gusi Adenauer
- 1. septembar 1948. Izabran na mesto predsednika Parlamentarnog saveta
- 23. maj 1949. Proglašenje Osnovnog zakona
- 14. septembar 1949. Prvi slobodni izbori za Bundestag
- 15. septembar 1949. Adenauer postaje kancelar Savezne republike Nemačke
- 21. septembar 1949. Okupacioni statut stupa na snagu
- 7. oktobar 1949. Osnivanje Nemačke demokratske republike (Istočna Nemačka)
- 26. oktobar 1950. Usvojen predlog o formiranju Evropske odbrambene zajednice
- 21. oktobar 1950. Izabran na mesto predsednika CDU
- 6. mart 1951. Prva revizija Okupacionog statuta
- 15. mart 1951. Adenauer preuzima i funkciju ministra spoljnih poslova
- 18. april 1951. Osnivanje Evropske zajednice za uglj i čelik
- 2. maj 1951. Punopravno članstvo u Savetu Evrope
- 10. mart 1952. Staljinova ponuda pregovora o Nemačkom ujedinjenju
- 26. maj 1952. Sporazum o Nemačkoj (Opšti sporazum) potpisan u Bonu
- 27. maj 1952. U Parizu potpisan Sporazum o osnivanju Evropske odbrambene zajednice
- 10. septembar 1952. Potpisan Sporazum o restituciji sa vladom Izraela u Luksemburgu

- 6–18 april 1953. Prva poseta SAD i Kanade
17. jun 1953. Demonstracije u Istočnom Berlinu i DDR
6. septembar 1953. Drugi izbori za Bundestag i pobjeda CDU
10. oktobar 1953. Adenauer ponovo izabran za kancelara
25. januar–18. februar 1954. Konferencija predstavnika četiri sile u Berlinu
30. avgust 1954. Francuski veto na osnivanje Evropske odbrambene zajednice
28. septembar –3. oktobar 1954. Londonska konferencija predstavnika devet sila
- 19–23. oktobar 1954. Usvajanje Pariskih sporazuma
5. maj 1955. Sporazumi iz Pariza stupaju na snagu
9. maj 1955. Članstvo Nemačke u NATO-u
- 9–13. sept. 1955. Adenauer u poseti Moskvi
23. oktobar 1955. Referendum o regionu Sar
23. oktobar 1956. Revolucija u Mađarskoj
25. mart 1957. Osnivanje Evropske ekonomske zajednice i zajednice za atomsku energiju
15. septembar 1957. Treći izbori za Bundestag, CDU/CSU osvaja apsolutnu većinu glasova
22. oktobar 1957. Adenauer treći put izabran za Kancelara
14. septembar 1958. Prvi susret sa Šarl de Golom
27. novembar 1958. Sovjetski ultimatum inicira „Berlinsku krizu“

5. jun 1959. Adenauer povlači svoju kandidaturu za predsednika Nemačke koju je podneo 7. aprila te godine
13. avgust 1961. Izgradnja Berlinskog zida
17. septembar 1961. Četvrti izbori za Bundestag, CDU/CSU gubi apsolutnu većinu
7. novembar 1961. Adenauer četvrti put za redom izabran na mesto kancelara
- 4–9. septembar 1962. Predsednik Francuske Šarl de Gol u poseti Nemačkoj
26. oktobar 1962. Početak *Der Spiegel* skandala
22. januar 1963. Sporazum o francusko-nemačkoj saradnji potpisan u Parizu
23. april 1963. CDU/CSU parlamentarna grupa imenuje Ludviga Erharda kao naslednika Adenauera
- 23–26. jun 1963. Poseta predsednika SAD Džona F. Kenedija
15. oktobar 1963. Adenauer podnosi ostavku na mestu kancelara Nemačke
21. mart 1966. Adenauer podnosi ostavku na mestu predsednika CDU
- 2–10. maj 1966. Adenauer u poseti Izraelu
- 14–19. februar 1966. Adenauer u poseti Španiji
19. april 1967. Adenauer umire u svom domu u Rondorfu

LITERATURA

- A. J. Nicholls, *The Bonn Republic: West Germany Democracy, 1945–1990*, Longman, London, 1997.
- Anneliese Poppinga, „Das Wichtigste ist der Mut“: *Konrad Adenauer – die letzten fünf Kanzlerjahre*, Bergisch Gladbach, 1994.
- Anneliese Poppinga, *Meine Erinnerungen an Konrad Adenauer*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1970.
- Armin Grünbacher, *The making of German Democracy: West Germany during the Adenauer era, 1945–65*, Manchester University Press, New York, 2010.
- Carl-Christoph Schweitzer, et al., eds, *Politics and Government in Germany, 1944–1994: basic documents*, Berghahn Books, 1995.
- Charles Williams, *Adenauer: The Father of the New Germany*, Wiley, New York, 2000.
- Claus Jacobi, Germany's Great Old Man, *Foreign Affairs*, Vol. 33, No. 2, January 1955, pp. 239–249.
- Dennis L. Bark, David R. Gress, *A History of West Germany, Vol. 1: From Shadow to Substance 1945–1963*, Basil Blackkwell, Oxford, 1989.
- Eberharb Kolb, *The Weimar Republic*, Routledge, New York, 2nd edn., 2005.
- Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., *Jahrbuch der öffentlichen Meinung 1947–1955*, Allensbach Institut, Allensbach am Bodensee, 1956.
- Elisabeth Noelle, Erich Peter Neumann, Hrsg., *Jahrbuch der öffentlichen Meinung 1958–1964*, Allensbach Institut, Allensbach am Bodensee, 1965.

- Felix E. Hirsch, Adenauer's Third Term, *International Journal*, Vol. 12, No. 4, Autumn 1957, pp. 262–272.
- Hanns Jürgen Küsters, Hrsg., *Adenauer, Teegespräche 1950–1954*, Siedler, Berlin, 1984.
- Hans Jürgen Küsters, Kanzler in der Krise, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 36. Jahrgang, 4. H., Oktober 1988, pp. 733–768.
- Hans Peter Mensing, (Eingeleitet und ausgewählt), *Konrad Adenauer: Briefe über Deutschland 1945–1955*, Siedler Verlag, München, 1999.
- Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1945–1947*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1983.
- Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1947–1949*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1984.
- Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1949–1951*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1985.
- Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1951–1953*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1987.
- Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1953–1955*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin, 1995.
- Hans Peter Mensing, Hrsg., *Adenauer. Briefe 1955–1957*, Rhöndorfer Ausgabe, Berlin 1998.
- Hans-Peter Schwarz, Hrsg., *Konrad Adenauer, Reden 1917–1967. Eine Auswahl*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1975.
- Hans-Peter Schwarz, *Konrad Adenauer: A German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction, Vol. 1: From the German Empire to the Federal Republic, 1876–1952*, Providence RI, Berghahn, 1995.
- Hans-Peter Schwarz, *Konrad Adenauer: A German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction, Vol. 2: The Statesman, 1952–1967*, Providence RI, Berghahn, 1997.

- Hans-Peter Schwarz, *The Meaning of Adenauer*, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2011.
- Ian Kershaw, ed., *Weimar: Why did German Democracy Fail?*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1990.
- Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1945–1953*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1965.
- Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1953–1955*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1966.
- Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1955–1959*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1967.
- Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1959–1963. Fragmente*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1968.
- Konrad Adenauer, Germany and Europe, *Foreign Affairs*, Vol. 31, No. 3, April 1953, pp. 361–366.
- Konrad Adenauer, Germany and the Problems of Our Time, *International Affairs*, Vol. 28, No. 2, April 1952, pp. 156–161.
- Konrad Adenauer, Germany, the New Partner, *Foreign Affairs*, Vol. 33, No. 2, January 1955, pp. 177–183.
- Konrad Kellen, Adenauer at 90, *Foreign Affairs*, Vol. 44, No. 2, January 1966, pp. 275–290.
- Mary Fulbrook, *A Concise History of Germany*, Cambridge University Press, New York, 2004.
- Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, Eds., *The Cambridge History of the Cold War. Vol 1. Origins 1945–1962*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Norbert Frei, *Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration*, Columbia University Press, New York, 2002.
- Paul Weymar, *Konrad Adenauer: Die autorisierte Biographie*, Kindler Verlag, München, 1955.

Peter Merkl, *The Origins of the West German Republic*, Greenwood Press, New York, 1982.

Renate Köcher, Hrsg., *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 2003-2009. Die Berliner Republik*, De Gruyter, New York, 2009

Thomas W. Maulucci, Jr., Konrad Adenauer's April 1953 Visit to the United States and the Limits of the German-American Relationship in the Early 1950s, *German Studies Review*, Vol. 26, No. 3, October 2003, pp. 577–596

Timothy Garton Ash, *In Europe's Name. Germany and the Divided Continent*, Vintage, New York, 1994.

Internet izvori:

www.konrad-adenauer.de

www.cvce.eu

www.stern.de

FONDACIJA KONRAD ADENAUER

Fondacija Konrad Adenauer (KAS) je nemačka politička fondacija. KAS deluje nezavisno u oblastima političkog savetovanja i obrazovanja. Od 1964. godine nosi ime prvog nemačkog saveznog kancelara, čije principe Fondacija sledi kao svoju obavezu. Fondacija je prisutna u mnogim zemljama sveta, a i u Nemačkoj ima razvijenu mrežu Obrazovnih centara.

Srbija i Crna Gora nalaze se trenutno u procesu tranzicije. Svim građanima društva, uključujući i političare, predstoje veliki izazovi koje treba prevazići: u ekonomskom, socijalnom i društvenom domenu.

Fondacija Konrad Adenauer želi u pozitivnom duhu da isprati ove procese. Naši seminari, radionice i konferencije treba da doprinesu boljem razumevanju principa Evropske unije, odgovornosti partija i parlamenta, poimanju pravne države i slobodnih medija. Posebno se obraćamo mladim i politički zainteresovanim ljudima.

Oblasti rada Fondacije Konrad Adenauer za Srbiju i Crnu Goru su:

- ▶ Partije i parlamentarno savetovanje
- ▶ Jačanje evropske sposobnosti Srbije i Crne Gore
- ▶ Uspostavljanje pravne države
- ▶ Pružanje informacija o socijalnoj tržišnoj ekonomiji
- ▶ Obuka novinara
- ▶ Multikulturalni i međureligijski dijalog
- ▶ Program stipendiranja.

www.kas.de/serbien

BELEŠKA O AUTORU

Nikola M. Živković rođen je u Čačku 1982. godine. Detinjstvo i školovanje proveo je u Gornjem Milanovcu. Diplomom politikologa za međunarodne odnose stekao je na *Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu*. Završio je master studije u oblasti evropskih poslova u *Centru za studije evropskih integracija Univerziteta u Bonu*. Najvažniji period obrazovanja je proveo kao student XII i XIII generacije *Beogradске otvorene škole*, gde je potom radio kao demonstrator u Odeljenju za napredne dodiplomske studije na predmetima Tržišna privreda i Transatlantski odnosi, i kao asistent na projektima Centra za evropske integracije. Od septembra 2009. godine obavlja funkciju međunarodnog sekretara *Unije evropskih federalista Srbija*, a marta 2011. na sastanku Federalnog komiteta u Briselu izabran je na mesto člana izvršnog biroa UEF-a na evropskom nivou, kao rezultat uspešnog rada sekcije u Srbiji. Tokom dve godine osnovnih studija u Srbiji i master studija u Nemačkoj bio je stipendista Fondacije Konrad Adenauer. Dobitnik je KAS-ove stipendije za doktorske studije u Nemačkoj, a istraživanje o Konradu Adenaueru i pisanje knjige pratilo ga je tokom njegovog usavršavanja i rada u Briselu, Manhajmu, Beogradu i Bonu. Ova knjiga je dobar pokazatelj uspešnosti jedinstvenog programa stipendiranja studenata u Srbiji i posvećenosti Fondacije Konrad Adenauer svojim stipendistima.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
